M
158.213
OSZK

BEETHOVEN

ÉS A

MAGYAROK

IRTA

PAPP VIKTOR

Gróf Klebelsberg Kúnó

Őnagyméltóságának —

hódolattal:

Papp Viktory

Bécs, 1928. jún. 12.

Beethoven

Horvai János szobormüve

BEETHOVEN
ÉS A MAGYAROK

IRTA
PAPP VIKTOR

A NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTTÓL BP. NEM ADHATÓ EL!

SZERZŐ KIADÁSA
1927

M158·213

ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR
1968/R leltár

R 2

Általános Nyomda, Könyv és Lapkiadó Részvénytársaság, Budapest

Könyvemről.

Szerény mécses ez a könyv azon az oltáron, melyet a világ gyujtott Beethovennek centenáriuma alkalmából.

Tudom, hogy munkám nem hiánytalan. De mégis első összefoglalása e gyönyörű tárgykörnek. Teljességre törekedtem, de szárnyszegetten kellett látnom, hogy külföldi kutatások nélkül az irodalomnak Beethoven magyar vonatkozásaival összefüggő több kérdése tisztázhatatlan. Aztán sietnem is kellett, hogy könyvem — ha nem is a centenáriumra — de legalább a centenárium évében megjelenhessen. Az anyag a kezem között folytonosan nőtt. Annyi úton kellett volna még végigmennem, hogy esztendőkbe telhetett volna. A Mesterek Mesteréről mindent megírtak már csak a magyar terület kiaknázatlan és mondhat még újat. Az idegen zenetörténészek, ha nem is akarták elejteni, nem igyekeztek kivirágoztatni a magyar vonatkozásokat. Megtettem az első lépést, járják majd végig az utat nálam hivatottabbak.

Könyvem megírásában három szempont vezetett. Az első, hogy ne nagyon száraz tudományt adjak; a második, hogy a Beethoven irodalom magyar vonatkozásait kritikai mérlegeléssel foglaljam össze s harmadszor, hogy új kutatásaimat, mely a Beethoven-literatúra hatalmas folyamába bizonyára bele fog ömleni — napvilágra hozzam.

Kutatásaim közben olyan magyar Beethoven-anyag került a kezembe, melyet kötelességem ismertetni. Könyvemnek ez az alapja s talán nincs is több érdeme. Munkámat nem a zenetörténész hajszálnyi pontosságával írtam, de nem minden gondosság nélkül. Mellőztem minden jegyzetezést és utalást, mert úgy tartom, hogy ha az adat megérdemli, a folyó szövegben a helye.

Hogy könyvem ennyire gazdag, dr. herceg Esterházy Pál Őfőméltóságának köszönhetem. Tudomány, művészet és irodalomszeretetével módot adott nekem arra, hogy kismartoni, traknói és eszterházai levéltárában húzamosabb ideig kutathassak. Így kerültek kezembe az új adatok, melyeket az ő kegyes engedélyével bocsátok közre.

Budapest, 1927. december. *Papp Viktor.*

Minden jog fenntartva.

Negyvenöt kép és műmelléklet.

B E E T H O V E N

Nagy emberek lábanyomától megszentelt ősi földünket Ő is taposta.

Beethoven, a zengő levegő legnagyobb Ura, járt nálunk. Látta Pannónia gyümölcsös dombjait, végtelen síkságunk kalásztengerét, Budavár büszke tornyait, élvezte úri kastélyaink szerető gondosságát, ismerte előkelőink nemes személyeit, köszönte a magyar tenyerek forró tapsait, nézte a szeszélyes magyar ég felleges csatáit, itta a magyar május pompázó rétjeinek kábító illatát, simogatta szemével az akácvirágtól fehérlő magyar falvakat s ismerősként üdvözölte a magyar Dunát, a Rajna méltóságosabb mását, látta viharálló fáinkat, beszélt muzsikáló lombjaikkal s megértette titkosszavu meséiket az egyedűllétről, az elhagyatottságról, a szerelemről, a vágyódásról s a mindig megújuló természet örök rendjéről és a testvéries szeretet háboritatlan országáról.

Titkos erők csodálatos szimfoniája muzsikál tavaszonta a magyar föld felett. Századszor zendült meg azóta, hogy Ő meghalt, ez a zsolozsma, mely postagalambként tőlünk arra szállt, ahol Ő nyugszik s elmondta a nevét viselő márványkőnek, hogy a magyar föld emlékezik.

Emlékezik a lábanyomára, emlékezik a lelkére, emlékezik a kedveltjeire, emlékezik arra a fiatal titánra, aki öregen, borús megtörtségében a világ legszebb zenéjét írta le — az örömről. Ez a föld fiatalon látta Őt, a martonvásári park öreg, kopott hársfáját fiatal karokkal ölelte át és mondta el neki, hogy mit zenéljenek el szelid le-

velei kedves, szűzi barátjainak, — a magyar grófkisasszonyoknak.

A magyar föld meleg lelke mélységes hálával és alázattal hajlott meg centennáriuma alkalmából a Nagyok Legnagyobbja előtt.

*

A magyarországi Beethoven-kultusz történetéről teljes képet adni régi sajtóviszonyaink fogyatékossága és megfelelő feljegyzések hiánya miatt nem lehet. Évekig tartó szorgalmas munkával talán elérhetné valaki, hogy rendszerbe foglalja: Beethoven műveit nálunk mikor és hol adták elő először s azoknak milyen hatásuk volt a magyar zenei viszonyokra. Ha ilyen munka el is készülne, száraz zenetörténet volna, melyet legfeljebb statisztikai adatként használhatnánk. Hasznosabb lesz talán, ha azokat a vonatkozásokat domborítjuk ki, melyek a magyar földdel s a magyar föld embereivel kapcsolatosak és irányítólag, vagy ösztönzőleg hatottak a mesterek mesterének művészetére.

Ezek a vonatkozások mind világosabban állanak előttünk, mert a legújabb zenetörténeti kutatások több meglepő adatot szolgáltattak.

Beethoven magyar vonatkozásait öt tárgykörre osztva fogjuk időrendben vizsgálni: *a*) Beethoven Budán; *b*) Beethoven és Brunsvikék; *c*) Beethoven és a pesti Királyi Városi Színház; *d*) Beethoven és az Esterházyak és *e*) Beethovennel kapcsolatos egyéb adat.

*

Beethoven életében fiatal korától kezdve nagy szerepet játszottak a magyarok. Arisztokratáink már első ópuszának (3 trió zongorára, hegedűre és gordonkára, 1795) előfizetői között szerepelnek. Az ópusz 1-re a bécsi Artária zeneműkiadó cég előfizetési felhívást bocsátott ki.

Százhuszonegy aláíró közül *tizenhét magyar* arisztokrata. A magyar „subscriptorok": Almássy, gróf Apponyi, Beleznay, gróf Berényi, gróf Brunsvik, gróf Csáky, gróf Cziráky, gróf Erdődy, herceg Esterházy, gróf Esterházy, gróf Hoyos, gróf Illésházy, gróf Keglevich, báró Orczy, gróf Pálffy, báró Podmaniczky és a gróf Zichy család tagjai.

A felsoroltakon kívül a gróf Batthyány, Koháry, báró Forray, gróf Balassa és gróf Dezasse családokkal állott szíves viszonyban a fiatal mester, akikkel a bécsi szalonokban, majd gróf Brunsvikék korompai és martonvásári birtokán ismerkedett meg.

A zeneművészet Beethoven idejében csaknem kizárólag az arisztokrata családok társadalmában élt. Az az ember, akit a zeneművészet titkos hatalma éltetett, természetes vonzódást érzett azok társasága iránt, akik zenétontó lelkét megértették. Sűrűn és szívesen látogatta ezért a magyar arisztokraták előkelő szalonjait.

A magyar főúri kastélyokban korán megismerik és megszeretik Beethoven zenéjét. Magyar tanítványai: gróf Erdődy Péterné, Keglevich Babette, Brunsvik Teréz és Jozefin grófkisasszonyok fáradhatatlan harcosai művészetének. A fiatal Brunsvik Ferenc gróf Beethoven meghitt barátja. „Kedves Barátom" és „Testvérem" megszólítással sűrűn jönnek a levelek Beethoventől Budára. Gróf Deym Józsefnének, Brunsvik Jozefinnek, Bécsben Beethoven mindennapos vendége. Ennek a környezetnek szálain szövődtek a magyar vonatkozások, melynek időrendben első eredménye, hogy Beethoven 1800-ban Budán hangversenyezett.

Beethoven
harmincegyéves korában

Steinhauser rajza után

BEETHOVEN BUDÁN

Ezernyolcszáz május ötödikének délutánján a székesfehérvár—budai országúton két nyitott batár igyekezett a főváros felé. Előttük útnyitónak lovas ügetett. Főurakat vittek a nehéz spanyol trapperek. Illatos májusi levegőbe hasitott bele a száguldó kocsi. Mint hajóvágta hullámfodor, áradt szét a vidámság a pompázó rétek, síkok és dombok felett, amerre az utasok elhaladtak. Élénk, üde beszéd, tavaszi jókedv, májusi leánykacaj kiséri a kerekek forgását. Egy-egy kicsattanó, hamvas nevetésre virágok ezrei nyiltak ki a duzzadt mezőkön.

Brunsvik grófék igyekeztek vendégeikkel Martonvásárról Budára.

Az első kocsiban a fő helyet egy fehérarcú, álmatag, minden okosságot ismerő, feketeszemű, szelid leány foglalta el. Ő a mindig halk, a mindig finom: a legidősebb Brunsvik leány — Teréz grófnő.

Mellette egy mithológiai kovácsra emlékeztető, gondosan öltözött, szélesvállú úr ül, aki egész arcával issza a szembeáramló tavaszt. Kigyózó, vaskos, fekete fürtjeit babrálja a szél s a szivét simogatja a szerelem.

Beethoven . . .

Velük szemben három gyönyörű kis leány. Szőkék és pajkosak. A tavaszi mosoly váltakozó és mindig örök mintái. Összedugják gondtalan fejüket s fontoskodva beszélgetnek semmiségekről.

A legkisebb Brunsvik grófnő: Sarolta, Keglevich Babett grófkisasszony és az egyik Finta leány.

Mint valami paradicsommadárfészek, olyan belülről a hintó.

Az utánajövőben Brunsvik mama ült fiával, Ferenccel és még két rokon.

Az alig harminckilométeres úton rövid pihenőt tartottak a tétényi fogadó előtt. Ez alatt a félóra alatt néhány ismerősre akadtak, akik sietve, jól-rosszúl elmondták a budai fényes ünnepségeket, melyek már ötödik napja tartanak.

Május elsején a budai országház termében pazar fényű álarcos bál volt. Másnap keleties pompáju sétahajózás a Margitszigetre. Harmadnap délután Batthyány Tivadar gróf pesti lovardájában katonai karuszel, melynek végeztével a budai szinházban egy Lippert nevű szerzőnek „Die seltsame Audienz" című kétfelvonásos színművét adták elő meghivottak előtt, a nádorpár jelenlétében. Május negyedikén a zeneszerető József nádor díszebédet adott, amelyre az előkelőségek mind hivatalosak voltak. Ötödikén Budán ünnepi színielőadás volt, melyen Anton Muzzarellinek, a bécsi Hoftheater balettmesterének erre az alkalomra írt „Der Trost der Zeit" című balettjét adta elő a szerző és társulata. Ezt megelőzte Arnsteiner „Das Billet" című egyfelvonásos vígjátéka.

Azt is mondták a hírhozók, hogy az ünnepségek még nem fejeződtek be, mert a nádor felesége névnapjának megünneplésében a pestiek is ki akarják venni a részüket s ezért holnap a polgárság ünnepélyt és bált rendez, díszes vacsorával.

Holnapután pedig nagyszerű karuszel lesz és utána igen érdekes koncert. Bécs legelső mestere, Beethoven zongorázik.

— Tudjuk, tudjuk! — szakították félbe az elbeszélőket a leányok.

— Most kisérjük a mestert Budára, hogy a holnapi hangverseny elől meg ne szökjék, — vetette oda pajkos

A budai gróf Brunsvik-palota

Székely Aladár felvétele

fontoskodással Sarolta s ezzel már szaladtak is a velük utazó úr elébe és gyorsan betuszkolták a kocsiba. A négy ló kiugrott és a tétényi fogadó vendégei meglepetve és elcsodálkozva néztek a Buda felé repülő két vidám batár után.

Napszálltakor érkezett meg a társaság a Vérmező sarkán álló Brunsvik-ház elé.

És Ave Mária után a palota nyitott ablakából olyan zongorahang ömlött ki a holdfény ezüstjétől harmatos májuséji Vérmezőre, amilyet ezer esztendők egyszer hoznak a földre.

Beethoven zongorázott.

*

Másnap délelőtt az ezüstkürtös Giovanni Punto jelentkezett a mester előtt, ha esetleg próbát akarna. Beethoven nem kivánt próbát tartani, de meg akarta nézni a hangversenytermet.

Elindultak. Teréz grófnő, Brunsvik Ferenc, a kis Sarolta, Punto és a mester. Felsétáltak a várba.

Mikor a pompázóan feldíszitett, kedves Várszínházból kijöttek, déli nap tavaszi tüze vágott át a hegyen, ugrott át a lábuknál hömpölygő Dunán s gyujtotta fel az alföldi messzeséget.

Mátyás király remek palotájának nyugati sarkán állottak. Megbűvölten. Szótlanúl.

Beethoven csupa szem volt. Mintha templomban volna, nesztelenül, lábujjhegyen közeledett egy antik kőpadhoz, karfájára ült. Nagy szeme forgott, majd elpihenve, szinte megüvegesedett merevséggel bámulta a végtelen síkot, amilyet ő, a hegyi ember, sohasem látott.

És a Nagy Magyar Alföld mintha tudta volna, hogy nézik, legszebb pompáját öltötte fel. Tetszeni akart az Ő szemének, annak a lénynek, akinél soha senki sem állt közelebb a természethez.

Tavaszi színek orgiája nevetett bele a mester arcába. Ilyen fantasztikus földszőnyeg csak a Paradicsomban lehet. Kezdete: a Duna és vége: az Ég. És az ember nem is igen tudja, hol a föld, hol az ég.

— Miféle emberek lakhatnak itten?

— Ezeréves, árva és vitéz nép — sugta rá a feleletet a költőnek egy, talán Pusztaszer felől idefutott tavaszi fuvallat.

— Önmagának nem barátja s legnagyobb öröme, ha a történelem utjáról letérve, titokban évszázadokig délibábokat nézegethet . . .

Mi mindent beszélhetett volna még egymásnak a költők költője és a Magyar Alföld?

De Sarolta csendesen megfogta Beethoven karját s a társaság pár perc alatt leért a Krisztinába.

*

A hosszúra nyúlt ebéd végén ünnepies kürtszó vágott be az ablakon. A palota előtti Vérmezőn emberek ezrei. Lóháton, díszruhákban, vagy pompázó kocsikban. A barackvirágos, rózsaszínü dombok s a halványkékben úszó, aranysárga napsugárral tűzdelt ég meseszerü óriási színpadot rögtönzött a díszes játékhoz.

Nagy karuszel kezdődött, melyet a magyar főnemesség rendezett Alexandra Pavlovna, orosz nagyhercegnő, a nádor felesége tiszteletére.

Először a kocsik jöttek. Díszhintók felvirágozva. Egy-egy főuri család több fogatot állitott ki. Négy-hat-nyolc ló húzta a batárokat, amelyekben fiatal leányok, vagy éltesebb dámák ültek, míg a férfiak és a fiatal arisztokrata nők mellettük ügettek szabályos vonalban. Megkerülték a Vérmezőt, elvonúltak a nádorpár díszsátora előtt s mire az első fogat nagy kört befutva visszatért a bejárathoz, teljes kocsikoszoruval zárta körül a hatalmas teret.

Erre minden kocsi megállt s kezdődött a lovas karuszel. A családi színekbe öltözött díszlovasok fanfár jelzésre a kocsik sorából a kör közepére ugrattak, pár perc alatt szabályos quadrillba álltak fel hölgyek, urak s arányos megosztottságban és zeneszó mellett megkezdődött a fantasztikusan csillogó francia négyes. Ügetve, rövid galoppban, vagy carrièreben. Hirtelen kanyarodásokat, szökelléseket, akadályugratásokat mutattak be s aztán olyan szédületes vágtatást, mintha a tavaszi széllel versenyeznének.

Végezetül magyar vadászkép következett: a sólymászás, amely kizárólag dáma-mulatság volt. A hölgyek bíbor és bársony köntösben, lengő aranyfátylasan, bíbornyergés, arany- és zománc-szerszámos paripákon. Az idomított sólymot vagy maguk hordták a karjukon aranyláncon, vagy az apródok cipelték póznához láncoltan. A sólymok fejére, míg prédára nem bocsátották, piros bársonyból sapkát huztak, amely eltakarta szemüket, hogy oktalanul ne izgatódjanak s hogy az elbocsátáskor annál szenvedélyesebben vessék magukat a zsákmányra. Itt természetesen csak szemre ment a játék. Vad nem volt s csak a sólymok idomításának tökéletességében lehetett gyönyörködni.

Beethoven csodálkozó szemmel itta a gyönyörű látványt s csak ennyit jegyzett meg:

— A magyar: a legméltóságosabb nép.

És lehet, hogy már akkor élt benne az a kedves mondat, melyet később (1811. október 9. Breitkopf és Härtelhez intézett levél) írt rólunk.

— A derék magyar bajúszosok számára, *akiket szívemből szeretek*, írok valamit.

És megteremtette az *István király*-t és az *Athén romjai*-t.

Karuszel után az arisztokrácia a Várszínházban gyülekezett. Beethovennek sok ismerőse volt a nézőtéren. Az Apponyi, Almássy, Beleznay, Csáky, Cziráky, Erdődy, Esterházy, Grassalkovich, Hadik, Illésházy, Keglevich, Kohary, Orczy, Pálffy, Podmaniczky család tagjai és egy sereg külföldi s bécsi arisztokrata. Megérkezett a nádor is a feleségével és fényes udvarával.

Beethovent Brunsvik Ferenc díszhintón vitte fel a Várba.

Ott volt természetesen az egész korompai és martonvásári társaság, sőt a bécsi Deym-szalon is, Jozefin kivételével, akit betegsége gátolt.

József nádort és feleségét megérkezésükkor az egesz szinház felállással köszöntötte.

Beethovent pedig zongorájához léptekor őszinte, magyar tapsvihar. A mesternek szemmel láthatólag nagyon jól esett a meleg fogadtatás.

Játszani kezdett. A zongorára és kürtre írt szonáta (op. 17) került előadásra, melynek kürtszólamát Punto játszotta. Ezt a művet a mester húsz nappal ezelőtt írta és pedig huszonnégy óra alatt. Deym grófék szalonjában mutatták be, ugyancsak Puntoval. Különös és ma is ritkaságszámba menő zenei alkotás, mert a kürt bizonyos fokig merev és metsző hangszínének a zongora tompa alaptónusával való összeolvasztása csak Beethovennek sikerülhetett.

A kürtszonáta műsorra tűzése szerencsés választás volt, mert a mű hangulata ünnepies, ünneplő. A nádorné névnapján nem hangozhatott el szárnyalóbb és bizakodásokkal teltebb szónoklat. Ezenfelül a szonáta heroikus emelkedettsége stílusos művészeti folytatásként kapcsolódott bele a délutáni karuszel hangulatába.

Az első tétel (allegro moderato) elhangzása után

A budai Várszinház

Székely Aladár felvétele

felharsanó tapstól percekig nem lehetett megkezdeni a daloló andantét, mely után a szellemes rondo játszi vidámsága derítette fel a lelkeket.

A fiatal mestert meleg szeretettel ünnepelték egész este.

Legboldogabb volt a Brunsvik család. Közöttük is Ferenc gróf, a jóbarát s talán leginkább — Teréz grófnő.

Brunsvikék büszke fogata fáklyás lovasok kíséretében, mint valami zenei imperátort, vitte haza a mestert.

*

Ez volt a legjelentősebb hangverseny Magyarországon.

Mert a nagyok legnagyobbja tartotta: Beethoven.

*

Beethoven budai tartózkodását a zenetörténészek eddig valótlannak tartották. Az ujabbkoriak egyenesen cáfolták s kitalálásnak, legendának minősitették.

Thayer, a nagy Beethoven-kutató, beszél ugyan egy pozsonyi és pesti útról, melyet Ries Ferdinand, a mester hegedűtanítványa is említ („Biographische Notizen über Ludwig van Beethoven"), — de az utazás időpontjában mindketten bizonytalanok. Thayer erre az 1796 év nyarát — jelöli meg. Schindler Antal, Beethoven egyik legjobb barátja és a mester első életrajzirója („Biographie von Ludwig van Beethoven, 1840") a martonvásári és korompai tartózkodást 1806-ra teszi, amit Romain Rolland is elfogad („Vie de Beethoven").

A kiváló magyar zenetörténész, Mátray Gábor „Beethoven érintkezése a magyarokkal" címen a Nemzeti Zenedében tartott beszédében 1871 január 8-án (lásd Vajdafy Emil: „A Nemzeti Zenede története", 1890) azt mondja, hogy a mester 1803-ban és 1811-ben lett volna Budán, főként fürdőzés céljából.

Ezeknek az adatoknak nemhogy tudományos komolyságuk volna, de még valószínűségi alapjuk sincs. Tény, hogy a mester járt Pozsonyban (1796 novemberében), Martonvásáron (1800 és 1801 nyarán) és járt Kismartonban (1807 szeptemberében).

Uj adat, amely tudományos hitelességü, hogy *Beethoven 1800 május 7-én Budán koncertet tartott.* Ennek az adatnak felkutatása Major Ervin érdeme, aki kutatásáról a „Zenei Szemle" XI. évfolyamának 2. számában számol be.

A Nemzeti Muzeumban őrzött „Ofner und Pester Theater Taschenbuch für das Jahr 1800" (megjelent 1801-ben) lakonikus rövidséggel ezt mondja: [*„Ofen, den 7 May 1800*] *Academie von Hrn. Bethorn und Punto.*" „Bethorn" nyilvánvalóan sajtóhiba, ami annyival inkább valószínű, mert kézirásban a német „v" és „r" alig különbözik. De nemcsak ez a bizonyíték áll rendelkezésünkre, mert ha elolvassuk a Magyar Kurir 1800. évi május 13-iki (No. 38.) számát, annak 592. oldalán ezt találjuk: *„Május 7-én ujabb Carussel volt, melynek végződése után a Budai Theatrumban Concert tartatott, a mellyben egy Beethoven nevü híres muzsikus a Forte-Pianón való mesterséges jádzása által mindeneknek magára vonta a figyelmetességét.*"

A Magyar Kurir idézett helye részletes tudósítást közöl azokról az ünnepségekről, melyeket József nádor feleségének, Alexandra Pavlovna nagyhercegnőnek nevenapja alkalmából tartottak május 1-től 7-ig. A Magyar Kurir tudósítása Beethoven nevét helyesen nyomtatta ki.

Feltünő, hogy a tudósításból kimaradt Punto neve.

De kétségtelen, hogy itt volt és szerepelt (később 1800 május 16-án és junius 12-én is hangversenyezett Pesten), mert a színházi zsebkönyv ez iránt nem hagy kétségben.

Den Ofen	Pest.
5. Der Trost der Zeit. Ballet dazu Das Billet. L. in 1 A.	Nichts.
6. Wegen den Bürger-Ball nichts.	Wegen den Burger-Ball nichts
7. Academie von Hrn. Bethorn und Punto.	Carisel, (in beyden Theatern nichts.
8. Der Trost der Zeit, Ballet und Das Gedicht. L. in 1 A.	Nichts.
9. Johanna von Montfaucon. S. in 5 A.	Nichts.
10. Nichts.	Johanna v. Montfaucon. S. in 5 A.
11. Fratelli Rivali O. in 2 A.	Diener zweyer Herrn. L. in 3 A.
12. Nichts.	Frattelli Rivali, O. in 2 A.
13. Nichts.	Die gedemüthigte Eigensinnige. Ballet, dazu: Das Billet. L. in 1 A.
14. Die 4 Vormünder. L. in 4 A.	Nichts.
15. Die gedemüthigte Eigensinnige. Ballet dazu: Das Billiet	Nichts.
16. Die Verwandschaften. L. in 5 A.	Academie des Herrn Punto.
17. Nichts.	Des Donauweibchens 1ster Theil. O. in 3 A.
18. Der Diener zweyer Herrn L. in 3 A.	Fratelli Rivali, O. in 2 A.

Az „Ofner und Pester Theater Taschenbuch für das Jahr 1800" egyik lapja, mely Beethoven budai hangversenyét igazolja

Facsimilében első közlés — A Nemzeti Múzeum tulajdona

Sajnálatos, hogy a Magyar Kurir tudósítója bővebb műsort nem adott s így csak azt vehetjük biztosra, hogy Beethoven Puntoval a zongorára és kürtre írt szonátát játszotta. Valószínű, hogy Punto még előadott valamit sekélyes kompozicioi közül s csaknem bizonyos, hogy Beethoven néhány mesterművét maga zongorázta.

A névnapi ünnepségeket a magyar arisztokrácia rendezte a szeretett nádorispán iránti hódolatból. A rendezők közt volt Brunsvik Ferenc gróf is. Bizonyára az ő útján közelitették meg mágnásaink Beethovent s az ő és az egész család érdeme, hogy a mester nálunk szerepelt.

Valószínütlen volna, hogy Beethoven e miatt a koncert miatt jött volna le Bécsből Budára. Hosszú út volt ez akkor s a mester nem volt könnyü utazó. De mert amúgy is itt volt a szomszédban, Martonvásáron, szívesen teljesitette barátai kérését.

A budai tartózkodás dátumát az eddig ismert Beethoven adatok egyáltalán nem érintik. Tudják a mesterről, hogy 1800 április 18-án Deymék szalonjában bemutatta a kürtszonátát. Ettől a dátumtól kezdve ugyanezen év junius 25-ig egyetlen Beethoven kutatónak sincs feljegyzése a mesterről.

Erre az üres időre esik a martonvásári tartózkodás s a budai kirándulás, mely két-három napnál nem tarthatott tovább. A szép tavaszban bizonyára visszasietett az egész társaság a martonvásári virágzó hársak közé.

1800 junius 25-én érkezett Guiccardi Julia Bécsbe s lépett be először Deym grófné szalonjába, ahol már ott találta Beethovent. A martonvásári tartózkodás tehát a budai hangversennyel együtt legfeljebb (április 19-től junius 24-ig) hatvanhat napig tarthatott. De valószinübb, hogy csak két-három hét volt az egész.

A budai hangverseny pozitív dátuma nemcsak uj zenetörténeti adat, de távlatot nyitó rés is, melyen átnézve, Thayer, Schindler, Ries és Romain Rolland martonvásári adatai s a hozzájuk füzött következtetések — inognak.

A martonvásári gróf Brunsvik kastély

Dréher Jenő tulajdona

BEETHOVEN ÉS BRUNSVIKÉK

Beethoven és Brunsvik! Két elválaszthatatlan név. Nem csupán a „Halhatatlan kedves" talán örökké megoldhatatlan problemája miatt, hanem annál a kedves baráti viszonynál fogva is, mely Beethovent a család tagjaihoz s rajtuk keresztül a magyar földhöz kötötte. Legszebb és legtermékenyebb idejét töltötte Brunsvikékkal a mesterek mestere. Brunsvik-levelek sokaságát ismerjük, melyek Beethovenről beszélnek s bizonykodnak erről a zeneköltő művei, melyeket a család tagjainak ajánlott s melyeket itt magyar földön, magyar mezők, magyar fák, magyar virágok, magyar ég titkos zenei beszédjéből irt. Brunsvikék úgy beletartoznak Beethoven legintimebb életébe, mint a Breuning család, vagy Lichnovski hercegék. Ha Brunsvikékkal megismerkedünk, közelebb férkőzünk Beethoven burkolt egyéniségéhez.

*

A korompai gróf Brunsvik család a hagyomány szerint Oroszlán Henriktől származik. A braunschweigi herceg Magyarországon keresztül ment két fia kiséretében keresztes háboruba. Az egyik fiu Magyarországon maradt s ő lett a kiterjedt család megalapitója.

Okmányilag igazolt, hogy a család hazánkban a a XVII. században már ismeretes volt, mert Brunsvik Tamás 1622—25-ben Thurzó Szaniszló nádor udvarnoka. Brunsvik Tóbiás galgóczi harmincados II. Ferdinándtól 1630-ban címeres levéllel nemességet kapott. Brunsvik Tobiásnak három fia és két leánya volt. Ferenc nevü fiának fia Brunsvik Mihály, aki Galgóczon lakott.

A családban az egyik legrégibb ős, akiről több

adatunk van, Brunsvik Antal 1747-ben kir. személynöki itélőmester, 1756-ban nádori itélőmester, 1770-ben a Szent István rend vitéze, Esztergom vármegye főispáni helytartója s a m. kir. kancellária előadója volt. 1775-ben grófi rangot kapott s 1789-ben Bars vármegye főispánja, Pozsony, Nyitra és Trencsén vármegye főispáni helytartója, majd királyi biztosa. A család kimutatható legrégibb birtoka (1749) a pozsonymegyei Alsókorompa, innen nemesi előnevük is. Brunsvik Antal ehhez a birtokhoz 1762-ben királyi donációként a fejérmegyei Martonvásárt kapta és grófi rangját Mária Terézia 1796-ban lemenőleg kiterjesztette.

Az udvari kancellária referendáriusának két fia volt: Antal és József. Antal, Martonvásár ura, udvari és helytartósági tanácsos Pozsonyban. József, Alsókorompa ura, nográdmegyei főispán és később országbíró. Utóbbinak két leánya Julia és Henriett. Julia báró Forray András felesége lett s Beethoven társaságában többször megfordult. Henriett gróf Chotek Hermanné, kinek révén az alsókorompai uradalom ma is a gróf Chotek család birtokában van.

Martonvásár Fejér vármegyei nagyközség a váli járásban. 5431 kat. hold kiterjedésü, kétezer egynehány magyar lakossal. Itt vonul el a budapest-székesfehérvári országút s a Duna-Száva-Adria vasút vonala. — Fejér vármegye az ország legrégibb lakott vidéke volt. A martonvásári völgy a megyének egyik legkiesebb része. Martonvásár latin nyelven: Forum Martini, — Márton piaca, vagy Márton vására. Először egy 1268-ban kelt oklevél említi. A vármegye leggazdagabb uradalmát Mária Terézia adományozta Brunsvik Antalnak. Nyolcezer hold „kerti föld", ahogy Brunsvik Teréz grófnő naplójában említi. A vasútról szép kilátás nyilik a ma is jókarban levő, impo-

„Beethoven-fa“ a martonvásári parkban
Pásztor János Beethoven-szobrával

záns kastélyra és a körülötte elterülő hatszáz holdas gyönyörü parkra. A kastély előtt egy nagy tó emeli a romantikus hangulatot. Az uradalmat Brunsvik grófektól József főherceg vette meg és ma Dréher Jenő tulajdona. — Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben című sorozat IV. kötetében (megjelent 1896-ban) „Fejérmegyé"-t Wekerle Sándor írta meg. A kötet 570. oldalán ezt jegyzi fel: „Beethoven itt tartozkodásának (1806) emlékét őrzi a martonvásári parkban egy fa, melyben a nagy zeneköltőnek sajátkezüleg bevésett monogrammja *ma is* látható." A Beethoven-fa ma is áll a kastély melletti ugynevezett „szigeten", de a mesterek mestere nevének kezdőbetüit az idő eltüntette róla.

Alsókorompa Pozsony vármegyei kisközség a nagyszombati járásban másfélezer tót és magyar lakossal. Az Árpádházi királyok korában már ismeretes. 1749-ben a a Brunsvikok a községbeli birtokos családok nevei közt szerepelnek. 1816-ban Alsókorompán 74 kuria volt, melyek közül 35 a gróf Brunsvik családé. A pompázó kastélyt Brunsvik József gróf, országbíró, építtette. Kiváló műemlékeket és híres mesterektől származó számos festményt őriztek falai. Az első emeleti nagyterem értékes freskókkal ékes. Nagy kiterjedésü, ritka szép park övezi a főúri épületet.

Brunsvik József judex Curiae irodalmilag és művészetileg igen képzett, elfinomodott nagyúr volt. Budai palotájában és alsókorompai kastélyában fényüző életet élt.

Brunsvik Antal szintén művelt, irodalom és művészetszerető földesúr. A bécsi udvarnál mindig szivesen látott fiatal mágnás beleszeretett a szép, elmés Seeberg Anna bárónőbe, Mária Terézia kedvelt udvarhölgyébe, de csak három évi udvarlás után vehette el feleségül, mert apja ellenezte a szegény bárónővel kötendő házasságot.

Seeberg bárónő Wankel Márton nagyszebeni származásu szász hivatalnokból bárósitott udvari tanácsos leánya. Apja a bárósításkor kapta a Seeberg nevet.

„Mária Terézia, a nagy király, megparancsolá az ő hívséges Brunsvik Antaljának:

— Hallja kegyelmed, Brunsvik uram, a kegyelmed édes fiának feleségül kell vennie Seeberg kisasszonyt! — és néhány nap mulva egymáséi voltak a fiatalok.

Első gyermekük, egy leányka, abban a tisztességben részesült, hogy a Nagyasszonyt nyeré keresztanyjául és Mária Terézia lőn a neve: 1775 julius 27-én napfelkeltekor látta meg a napvilágot" — írja naplójában Brunsvik Teréz. — („Félszázad életemből" című naplójából vett idézeteket a fordító, dr. Petrich Béla, engedelméből közlöm. Megjelent: „Gróf Brunsvik Teréz élet és jellemrajza" címen. Írták: dr. Czeke Marianne és dr. H. Révész Margit. Budapest, 1926, a „Kisdednevelés" kiadása.)

Brunsvik Antalnak és Seeberg Annának Terézen kivül még három gyermeke volt: Ferenc, Jozefin és Sarolta.

Az apa, kinek a gyermeknevelésügy iránt nagy érzéke volt, maga vezette gyermekei nevelését. Nagyon szerette őket s a gyermekek is rajongtak érte. Sokoldalú, kedves modorú, tehetséges ember volt. Rajongó híve a zenének s magasztos eszmékért lelkesülő. Washington és Franklin Benjamin nevével nevelte gyermekeit. Élénk társalgó, aki egyszerre „száz embert is tudott mulattatni." A helytartósági üléseken zseniális jelentéseit üres papírlapokról olvasta le.

Brunsvik Antal sokat betegeskedett és fiatalon (1793-ban) tüdőbajban, halt meg. Gyermekei iránti szeretete és gondossága a sírig tartott. Fehéregyházán töltött utolsó nyarán is azzal foglalatoskodott, hogy négy gyermekét angol nyelvre tanítgatta.

Pásztor János Beethoven-szobra a martonvásári parkban

A centenárium alkalmából Dréher Jenő készittette

A Brunsvik gyermekek anyja erélyesebb és az élet realitásai felé hajló természet volt. Szervező, takarékos, rendtartó. Férje korai halálával kezébe veszi az egész gazdaság minden gondját. Lóháton járja be a pusztákat, felügyel mindenre, építtet, a vadvízeket mérnök segítsége nélkül lecsapoltatja s a gazdaság értékét mindegyre növeli. A martonvásári uradalom nyolcezer hold volt. Kormányzása rendkivüli munkát igényelt. Igy a gyermekek sokszor félnapokig sem látták anyjukat. Kedvükre élhettek költői hajlandóságaiknak és álmaiknak. Összeolvastak mindent, ami kezük ügyébe került, leginkább Seeberg nagymama könyveiből német regényeket és latin könyveket.

A testvérek között csak két-két év korkülönbség volt. Igen szerették egymást; barátjaik, játszótársaik közösek. A család évente nyolc hónapot Martonvásáron töltött s négyet Budán. Ilyenkor jobbnevű tanároktól vettek órákat s habzsolták a tudást. Főként a festészet, zene és irodalom érdekelte őket.

Teréz grófkisasszony korai gyermekségében nem mindennapi tehetséget árult el. „Három éves voltam, — írja — mikor a zongora elé ültettek (édesatyám rajongva szerette a zenét) és oly sikerrel oktattak és én magam is oly kedvvel tanultam, hogy hat éves koromban már Rosetti hangversenyt játszottam közönség előtt (mindkét város, Buda és Pest nemességének színe előtt) teljes zenekari kisérettel. Még ma is emlékszem arra a percre, amelyben ráültettek a szék vánkosára és én minden szorongás nélkül eljátszottam darabjaimat."

A zene mellett a költészet terén is kisérletezett. Tizennégy éves korában már „megrészegedett" Klopstock ódáitól, Matthisson és Salis költeményeitől. Verseket, elbeszéléseket írt, olvasott görögül és angolul. Halk, szelid,

könnyen lelkesülő leányka volt. Apja emlékéből kultuszt űzött. A martonvásári parkban egy kis dombon vörös kőből pirámist emeltetett neki s ott az „igazság papnőjé"-vé avatta fel magát, fogadva, hogy nem megy soha férjhez, hanem a hazának szenteli életét. Érdekes, hogy tizenhatéves hevülékeny lelkének fogadalmát mindvégig megtartotta. Az „igazság papnője" testvéreivel nagy komolyan egy kis köztársaságot alakított Plato respublikájának mintájára, melynél „szebb és boldogabb államot el sem lehet képzelni."

A Brunsvik gyermekek a martonvásári gyönyörű parkban, melynek minden fűszálát, bokrát, virágát és madarát ismerték, így cseperedtek fel, addig a nevezetes dátumig, amikor 1799 májusában édesanyjuk a kor akkori divatja szerint Bécsbe, a műveltség és előkelőség gócpontjába vitte őket világot látni és szórakozni.

„Mikor ama nevezetes tizennyolc napon Bécsben voltunk, jó anyánknak az a vágya támadt, bár részesülhetne Terézia s Jozefin leánya amaz eléggé meg nem becsülhető szerencsében, hogy Beethoventől nyerjen oktatást. Beethoven — mondotta Rosti Adalbert, öcsém egykori osztálytársa — nem lesz rávehető, hogy puszta meghivásra eljőjjön hozzánk; de ha a kegyelmes asszony nem restelné a fáradságot és felmenne a Szt. Péter-téri három keskeny csigalépcsőn és meglátogatná a mestert, úgy kezeskedhetik a sikerért. Ez meg is történt. Hónom alatt — mint iskolába tartó kis leány — Beethoven szonátámmal és hegedű s gordonkakísérettel állítottam be a mester szobájába. A halhatatlan, drága Louis van Beethoven nagyon szives volt és olyan udvarias, amilyen csak lehetett. Néhány de part et d'autre elhangzott mondóka után odaültetett lehangolt zongorája elé és én habozás nélkül elkezdtem énekelni a hegedű-

s gordonka-kiséretet és hozzá derekasan játszottam. Ez annyira elbájolta a mestert, hogy megigérte, mindennap eljön a Károly főhercegről, akkor az Arany Grift-ről nevezett fogadóba. A mult század utolsó esztendejének május havát írtuk. Beethoven szorgalmasan járogatott hozzánk, de nem egy órára, hanem gyakran déltől fogvást négy-öt óráig is ott ült mellettem és fáradhatatlanul oktatott s intett, hogy a kezemet ne magasan s laposan tartsam, mint ahogy eddig tanították, hanem alacsonyan s behajtva mozgassam. A nemes lélek nyilván nagyon meg volt velem elégedve, mert tizenhat nap alatt egyetlen egyszer sem maradt el. Öt óráig nyomát sem éreztük az éhségnek. Drága jó anyánk szívesen éhezett a kedvünkért, — ámde a fogadó emberei nagyon fel voltak háborodva, mert akkortájt még nem volt szokás Bécsben öt órakor este ebédelni. *Ekkor kötöttük Beethovennel azt a szíves bensőséges barátságot, amely a mester élete végéig tartott. Beethoven eljött Budára; eljött később Martonvásárra is* és felvettük abba a kis köztársaságba, amelynek csupa kiválasztott férfi és asszony volt a tagja. Egy kerek térséget magas nemes hársfákkal ültettünk be; minden fa egy-egy tagnak nevét viselte és ha egyikmásik, nagy fájdalmunkra, távol is volt, mégis beszélhettünk a jelképeikkel, örömet s okulást merítve szavaikból. Igen gyakran megtörtént, hogy reggeli köszönés után a fához fordultam tanácsért és az én fám soha sem fukarkodott felelettel!

Bécsben tizennyolc napon keresztül szüntelen jártunkkeltünk. Jó anyánk gyárakba s műhelyekbe vezetett bennünket és minden lehetőt megmutatott. Finta nénénk, aki előkelő társaságbeli hölgy volt, négy leányával elvitt kocsin kirándulásokra: a Práterbe, az Augartenbe és a dornbachi Luscigartenba. Mindenütt reggelit ettünk. Este

színház, aztán tánc Finta néninél és még hazamenőben 10—11 óra tájt is betértünk a Grabenen egy kis fagylaltra, boldogan évődve s kacagva. Négy órakor reggel megint talpon voltunk, felöltöztünk és öt órakor indultunk a szabadba — micsoda élet volt az! És *Beethovent, aki részt vett mulatozásainkban,* szintén ki kellett elégítenünk; micsoda gyönyörüség volt az! Éjszaka gyakoroltam. Szomszédaink kétségbe voltak esve és otthagyták szállásukat. *Fiatalok voltunk, elevenek, szépek, bohók s ártatlanok!* Aki látott, meg is szeretett. Imádóink is voltak, köztük az ötven éves Deym József gróf." („Félszázad életemből").

Beethoven ebben az időben előkelő, világfias életet élt. Lovagolt a Práterben, táncolni tanúlt, divatosan öltözködött, sokat járt társaságba, udvarolgatott. Magyar tanítványait a mester annyira megszerette, hogy minden szabad idejét velük töltötte. Kirándulásaikon, összejöveteleiken mindig résztvett s e réven ismerkedett meg a bécsi magyar kolónia tagjaival és azokkal a mágnásainkkal, akik — mint az Apponyiak, Esterházyak, Erdődyek, Koháryak, Grasalkovichok — az esztendő egy részét Bécsben töltötték. Ezeknek az ismeretségeknek szálai kötötték a mestert hozzánk, magyarokhoz.

A Brunsvik leányok bécsi utazása azzal végződött, hogy Jozefin, Teréz húga, menyasszony lett. Gróf Deym József beleszeretett a ragyogó szépségü leánykába s az anya nem sokat kutatva a kérő kilétét, odaadta, elpazarolta a leányát. Deym gróf, párbajvétség miatt nevet cserélve, Bécsben Müller cégér alatt műkereskedést tartott fenn. Ötvenéves, kalandos multú, eladósodott gavallér volt. Az esküvő után, melyet Martonvásáron 1799 június 29-én tartottak meg, derültek ki Deym gróf súlyos pénzügyi és társadalmi bonyodalmai. Az anya az elválást

sürgette, de Jozefinnek gyermeke született s nem akarta menyasszonyi esküjét megszegni. Nehéz, keserves éveket élt négy gyermekével Deym gróf mellett.

„Jozefin a bécsi életet, amennyire ura engedte, hamar megszokta. „Belle comme un ange et mise à peindre," mondogatták az előkelő gavallérok, ha kétkerekü hintaján feltünt a Práterben, vagy ura karján végig ment az utcán. Társaságba soha sem jártak. Az arisztokrácia elfordult Deymtől, mert polgári foglalkozást üzött. Régi gazdag ismerőseit sem kereshette fel. *Beethoven állhatatos látogatója volt a fiatal grófasszonynak — díjtalanúl adott neki órákat és hogy megtűrték a házban, azt csak nevének köszönhette.* A nagy rokonság, atyjának nőtestvérei gyermekeikkel gyakran meglátogatták szeretetreméltó unokahugukat. Néha élőképeket adtak elő. Deym maga is művész lévén, nagyon jól értett az ilyesmihez és örömét lelte benne. A kis Victoire is hovatovább felléphetett már. Zeneestéket is rendeztek. Ferenc öcsém is eljött hozzánk, mikor vakációja volt és megismerkedett Beethovennel." („Félszázad életemből").

Brunsvik Teréz és Beethoven között az első bécsi út alatt minden valószínüség szerint valami mélyebb kapcsolat fejlődött ki. Teréz ujabb bécsi út lehetőségét kereste. Mikor Jozefinnek gyermeke született, hozzá sietett s természetesen többször találkozott Beethovennel. Ebben az időben írta Beethoven Teréz és Jozefin közös albumába a Matthisson féle „Ich denke Dein" témával zongorára szerzett hat variációt, mely 1805-ben jelent meg s ajánlása a Brunsvik nővéreknek szól.

Teréz Beethovennel nemcsak Bécsben Deyméknél találkozott. A mester többször volt Brunsvikék vendége Martonvásáron és Korompán, ahol a fiatal leányok és az egész társaság sok kedvességgel vette őt körül.

Brunsvik József országbíró műkincsekben gazdag korompai kastélya élénk társadalmi élet színhelye volt. A szép, tágas kastély díszes termeiben az irodalom, művészet és zene meleg otthonra talált. Beethoven 1800 és 1801 nyarán volt Korompán. Köréje tarka társaság gyült. A művelt, fenkölt háziúr, Brunsvik József; fogékony lelkü felesége, született Majthényi Mária bárónő; leányaik a fiatal szép Julia és Henriette kontessz; természetesen a két Brunsvik grófkisasszony és testvérük a tehetséges Ferenc gróf; a Brunsvik rokonság fiatal leányai közül Bécsből: Finta ezredes négy vidám leánya (Fintáné Brunsvik leány), Pozsony közelében levő birtokukról a három csinos Dezasse grófkisasszony (kiknek anyja szintén Brunsvik leány) és köztük a legszebb: Guiccardi Julia.

A Guiccardi család Brunsvikékkal közeli rokonságban állott. Guiccardi József régi, előkelő, olasz származásu gróf, kamarás, Triesztben kormánytanácsos volt. Felesége, Brunsvik Zsuzsanna, Brunsvik József nőtestvére s így Brunsvik Teréz Guiccardi Juliának első unokatestvére. A kormánytanácsost 1800-ban Triesztből a bécsi cseh kancelláriához helyezték át. Igy került Julia Bécsben a gróf Deymék szalonjába s utána ugyanazon év nyarán, mint vendég, nagybátyjai korompai és martonvásári birtokára.

Ez az előkelő társaság dédelgette Beethovent úgy Korompán, mint az innen egy napi járóföldre eső másik Brunsvik birtokon, Martonvásáron. Ez a környezet tudta rábírni a mestert, hogy Budára felrándulva, ott 1800 május 7-én a Várszínházban hangversenyt tartson.

Ha Brunsvik Teréz életét ebben az időtájban nyomról-nyomra követjük, megállapíthatjuk, hogy a Beethovennel töltött bécsi tizennyolc nap után Teréz anyjával és Jozefinnel visszament Martonvásárra (1799). Ugyanezen év júniusának végén Jozefin Martonvásáron megesküdött

Az alsókorompai Brunsvik-féle kastély

Chotek Rezső gróf tulajdona

Deym gróffal s a házaspár Bécsbe költözött. Teréz Martonvásáron maradt s az 1799 év telét Budán töltötte.

Karácsonytájt József nádor is Budára érkezett fiatal feleségével, Mária Pavlovna orosz nagyhercegnővel, aki igen megszerette az okos, elmés Brunsvik Terézt s közvetlen környezetébe fogadta. Teréz zenei tehetségében és énekművészetében a nádorpár gyakran gyönyörködött.

1800 tavaszán a Brunsvik család visszament Martonvásárra és május második felében, mikor Jozefinnek első gyermeke született, Teréz anyjával és nővérével, Saroltával, felment Bécsbe Jozefin látogatására.

Teréz ekkor másodszor találkozott Beethovennel Deyméknél, akikhez a mester sűrün járt zeneleckét adni. Ezenfelül az elmult télen is sok szó esett Jozefin és Teréz között levélben Beethovenről.

Gróf Deymék rendszeresített zenélésein Beethoven mindig találkozott Terézzel s valószínü, hogy június végén, mikor Guiccardi Julia Bécsben megjelenik, az egész társaság lemegy nyaralni Alsókorompára s onnan Martonvásárra. Csaknem bizonyos, hogy 1800 nyarán Beethoven két ízben volt Korompán és Martonvásáron. Közbe esett egy nehány zenélés a Deym-szalonban és a budai koncert. Ez a két dátum ugyanis (1800 május 7. és június 25) zenetörténetileg tisztázott.

1800 telét Teréz Budán töltötte s Jozefinnek Bécsből hozzá írt leveleiben ismét sok szó esik Beethovenről. Tavasz elején Terézt ismét Martonvásáron találjuk. Jozefin levelei Beethoven „Prometheus" című balettjének bemutatójáról oda érkeznek.

1801 nyarán ismét Korompán gyűlt össze a Brunsvik család. A tavalyi vendégek mind ott vannak s köztük Teréz és Beethoven.

Beethovennek Wegeler doktorhoz, gyermekkori ba-

rátjához írt sorai is valószínübbé teszik a „Halhatatlan kedves“ leveleinek 1801 évi dátumát, mert ez a levél 1801 november 16-án kelt.

„Valamivel kellemesebben élek most újra, mert többet tartózkodom emberek között. Alig hinnéd, milyen kétségbeesett, szomorú életet folytattam az utolsó két esztendőben. Gyenge hallásom kísértetként követett és én kerültem az embereket. Embergyűlölőnek látszhattam, mikor éppen nem vagyok az. Ezt a változást egy kedves, varázslatos leány idézte elő, aki engem szeret és akit én szeretek. Két esztendő óta ismét egynéhány boldog pillanat és először érzem azt, hogy a házasság boldoggá tenne. Sajnos, nem az én körömből való és mert most nem házasodhatok, tovább vergődhetek . . . Ha nem volna baj a hallásommal, már rég beutaztam volna a fél világot és ezt meg is kell tennem. Nincs számomra nagyobb gyönyörüség, mint a művészetemmel foglalkozni, mint alkotni. Ne hidd, hogy nálatok boldog volnék. Mi is tenne boldogabbá? Még a gondosságotok is fájdalmat okozna, minden percben a szánalmat olvasnám le arcotokról és még szerencsétlenebbnek érezném magam. Azok a szép hazai tájak! Ez rendeltetett tehát ott számomra? Csak a reménysége volna meg egy jobb állapotnak e nélkül a baj nélkül! Magamhoz ölelném a világot — ettől megszabadulva! Ifjuságom, úgy érzem, csak most kezdődik. Testi erőm egy idő óta — inkább mint bármikor — erősbödik és ugyanúgy szellemi erőm is. Mindennap közelebb vagyok ahhoz a célhoz, amit érzek, de leírni nem tudok. A te Beethovened csak ezért tud élni. Semmi nyugalom!

Torkonragadom a sorsot; egészen meghajlítani bizonyára nem fog! Óh, milyen szép az életet ezerszer élni.“

Ezek a dátumok azért fontosak, mert pillérekként

tartják azt a labirintust, melyet a zenetörténet a „Halhatatlan kedves" problémájaként ismer. Ezekbe kell fogódznia annak, aki még mindig uj útakon akarná keresni e nagyszerü művészszerelem rejtélyét.

Beethoven lelkivilágát s e különösen érzékeny és hevülékeny ember ez időbeli környezetét ismerve, — azt hisszük, nem tévedünk, ha a „Halhatatlan kedves" híres leveleinek dátumát 1801-re tesszük. Az bizonyos, hogy nem a Romain Rolland által sejttetett 1806-os évben keltek a levelek, hiszen ha Beethoven 1806-ban volt is Martonvásáron, amit Brunsvik Teréz naplójával szemben is kétségesnek tartunk (több dátum és ténybeli tévedést kimutattak már e naplókban), egyedül volt, nőtársaság nélkül, mert Teréz és Jozefin, nővérük, gróf Teleki Imréné, Brunsvik Sarolta látogatására, akinek Blanka nevü leánya született, május végén Erdélybe utazott.

A levelek dátuma pedig július 6-a és hétfő, mely nap csak 1801-ben és 1806-ban esett hétfőre. Az 1806-ik év elesik, mert hiszen Teréz, Jozefin vagy Julia nélkül a levelek meg nem íródhattak, ők pedig júliusban nem voltak Martonvásáron, sőt Guiccardi Julia ekkor már három éve gróf Gallenbergné volt s Nápolyban élt.

De ne merüljünk bele a levelek évének és címzettjének kutatásába, mert ez a probléma nem is olyan fontos, mint ahogy azt e tárgyról írt vaskos könyvek írói hiszik. Az eddigi kutatás (Schindler, Thayer, La Mara, Kalischer, Mariam Tenger, Hevesy Andor kötetei, „La Mara: „Beethoven und die Brunsviks" 1920-ban Lipcsében megjelent, e tárgyban második könyve) véglegesen mitsem tisztáz. Sőt a Teleki és Brunsvik család levelei, a Khuenburg, Maldeghen (szül. Dezasse, Pozsony) és Dezasse grófi családok birtokában levő Brunsvik Teréz féle emlékirat-másolatok összehasonlítása sem kecsegtet

eredménnyel. Brunsvik Teréznek a Magyar Tudományos Akadémiában őrzött alig ismert kéziratai sem. A Teleki Irén grófnő tulajdonában levő mintegy húsz kötetből álló, most megtalált és feldolgozás alatt álló németül, angolul és franciául, szeszélyes összevisszasággal írt Brunsvik naplók új adatait sem várhatjuk reménykedve, mert e naplók az 1810-től 1852-ig terjedő időből való feljegyzéseket tartalmazzák. Beethoven és Brunsvik Teréz pedig csak 1799-től 1811-ig érintkezett egymással.

Itt bizonyosságot csak az idő, a véletlen teremthet.

Mégis, addig is, minden határozott állitástól és cáfolgatástól mentesen, miután Beethoven minden ideálját ismerjük, egyszerüen kérdjük:

— Miért ne szólhatnának a levelek Brunsvik Teréznek? Van-e valami olyan pozitivum, vagy csak célzás is, akár a szövegben, akár a szöveg mögött, ami indokolná, hogy kötetekkel kelljen cáfolni az eddigi hiedelmet, amit Thayer, Beethoven életének legnagyobb tudósa, valószinüsitett, hogy a „Halhatatlan kedves": Brunsvik Teréz?

Nincs!

Tehát nyugodjunk bele, hogy a levelek Brunsvik Teréznek szólhattak és sokkal inkább neki, mint bárki másnak. Thayer mellé tanuságúl hivhatjuk Romain Rollandot, akinek a zenéről írt minden szavát megbecsüli az égész világ.

Tudjuk, hogy a mester egyik legszebb szerelmi vallomását, a „Mondschein szonátá"-t ebben az időtájban írta. 1802 elején ezzel a sokatmondó ajánlással jelent meg: „Alla Damigella contessa Giulietta Guiccardi". Ez a tény súlyos érv Guiccardi Julia „Halhatatlan kedves"-i címe mellett. De nem történhetett-e meg az, hogy Julia az ajánláshoz Beethoven keserüségéből jutott?

Tudjuk, hogy Korompáról a mester egy viharos éjjel hirtelen elutazott.

Mi történhetett itt?

A legvalószinűbb: valami szerelmi összezördülés.

Kivel?

Nem Juliával, hiszen akkor nem kapta volna meg az ajánlást.

Tehát Brunsvik Terézzel. És a többi egyszerü: Teréz büntetéséül adta a megbántott lélek Juliának a szive vérével írt gyönyörű szerelmi költeményt.

Beethoven szertelen szerelmi szenvedélyektől lobogó lelkét mindig és mindenki előtt eltitkolta. A szerelmében zárkozott szivü ember mindenkit szeret, mindenkihez kedvesebb, mint egyébként volna, ha azok nem tartoznának a szeretett lény környezetéhez. Hátha a mester azért *is* járt olyan sűrűn és szívesen Deymékhez, hátha azért *is* kedveskedett Jozefinnek, mert sohasem tudhatta, mikor találkozhatik náluk imádottjával? Még Brunsvik Ferenc gróffal való barátságának feltünő melegségét is jórészt ennek tudhatjuk be. Mikor Beethoven és Teréz között végleges volt a szakítás, a Ferenc gróf iránti barátság is lanyhúl.

Az is bizonyos, hogy Beethoven nem Guiccardi Julia miatt keresi Brunsvikék társaságát, hiszen Juliát csak a Brunsvikékkal való találkozás után egy évre ismeri meg, — mert a szép „contessa" akkor kerül Bécsbe, — amikor ő már mindennapos Deym grófék szalonjában s mindennapos Brunsvikék „Arany Griff"-beli társaságában.

És ne feledjük el idézni a „Halhatatlan kedves"-t Brunsvik Teréz grófnőben kereső gondolatunk tekintélyét, Romain Rollandot. Remekbe készült „Beethoven élete" cimű könyvében ezt írja:

„Egy vasárnap este ebéd után holdsütésnél Beethoven leült a zongorához. Előbb végigsétáltatta ujjait a

billentyükön. Ferenc és én ismertük ezt. Mindég így vezette be a játékát. Azután megütött néhány basszus akkordot és lassan, misztikus ünnepélyességgel Bach Sebestyénnek egy dalát játszotta el: „Ha nekem adod szívedet, titokban add, hogy közös gondolatainkat ne találhassa ki senki".

Anyám és a plébános szundikált; fivérem elkomolyodva maga elé meredt és én, akit éneke és tekintete áthatott, az élet teljességét éreztem. — Másnap reggel a parkban találkoztunk. Azt mondta nekem: „Most egy operát irok. A főalak bennem, előttem van, bárhova menjek, bárhol tartózkodjam. Sohasem éreztem ezt a magaslatot. Minden fényes, tiszta, ragyogó. Mostanáig a tündérmesék gyermekéhez hasonlítottam, aki kavicsokat szedve, nem látja meg az út szélén pompázó gyönyörű virágokat." 1806 májusban, egyedül forrón szeretett fivérem beleegyezésével, a menyasszonya lettem." (Romain Rolland: „Vie de Beethoven" 14. kiadás, 29. és 30. oldal).

Ismételjük, hogy Brunsvik Teréz naplójegyzetének ez a dátuma téves lehet, de mégis az ő saját írása.

Ki tud még ilyen bizonyitékot felmutatni?

Beethoven és Teréz viszonya hirtelen és örökre megszakadt.

A Brunsvik családban beszélnek, levelеznek a mesterről, megszerzik minden ujabb kompozicióját, de a közvetlen érintkezés 1810 körül jóformán egészen megszünik.

Az 1810-ben megjelent op. 78 Fisz-dur zongoraszonáta ajánlását Teréz kapja.

Erre Teréz Beethovent arcképével ajéndékozza meg, amelyre ezt írta: „A ritka zseninek, a nagy művésznek, a jó embernek."

S aztán megszűnt a zeneirodalom egyik legszebb regénye . . .

De azért — úgy látszik — nem felejtették el egymást.

Brunsvik Teréz

Beethoven a szakitás után tiz év mulva is ezt mondta:

— Ha rá gondolok, a szivem éppen olyan hevesen dobog, mint azon a napon, amikor először láttam.

Élete utolsó évében egy barátja meglepte a mestert, amikor sírva csókolgatta Brunsvik Teréz arcképét és szokása szerint hangosan beszélt:

— Oly szép voltál, olyan gyönyörü, hasonló az angyalokhoz ! . . .

És még egy megjegyezni való. Brunsvik Teréz nem ment férjhez. Volt pedig kérője — nem egy. Lázas tevékenységgel feküdt bele a jótékonykodásba.

Hátha Beethoven szive ösztönözte erre?

Lehetett e másnak a felesége Beethoven jegyese?

Lehetett-e más a „Halhatatlan kedves"?

De nem is az a fontos, hogy *ki volt*, hanem hogy *volt*, mert léte a zeneirodalom remekeit váltotta ki a legszerelmesebb zsenik egyikéből.

*

Ha elolvassuk a „Halhatatlan kedves"-hez irott három (némelyek szerint négy) levelet, mintha a Sorsszimfónia andantéjának szerelmi búgása, az Eroica gyászindulójának komorsága és a Kreutzer-szónáta szédületes prestojának száguldása zsongana a sorok felett.

„Július 6., reggel.

Angyalom, mindenem, én-em! Ma csak néhány ceruzával irott szó (a Tieddel), csak holnap lesz biztos lakásom, mily haszontalan időpazarlás! Miért a mély bánat, ahol a kényszerűség beszél! Állhat-e szerelmünk egyébből, mint áldozatokból, abból, hogy nem kívánunk mindent? Megváltoztathatod-e azt, hogy ne légy egészen az enyém és én egészen a Tied? Óh Istenem! — Tekintsd a szép természetet s nyugtasd meg kedélyedet a

kényszerűséggel szemben. A szerelem mindent és egészen követel. Így vagyok én Veled, Te velem, csakhogy olyan könnyen elfelejted, hogy értem és Érted kell élnem, — ha egyesülhetnénk, Te épp oly kevéssé éreznéd e kínt mint én. Rettenetes utazásom volt. Tegnap hajnali négy órakor érkeztem ide. A postának nem volt elég lova és azért más utat választott; de milyen rettenetes utat! Az utolsó állomáson óvtak az éjszakai utazástól, az erdővel is ijesztettek, de ez csak inkább ösztönzött, pedig nem volt igazam; a kocsinak össze kellett törni ilyen rettenetes mezei úton. Az úton maradtam volna, ha nincsenek ilyen ügyes kocsisaim. Esterházyt a másik, szokásos úton ugyanaz a sors érte nyolc lóval, mint engem néggyel, — mégis egy kis örömet is éreztem, mint mindig, ha szerencsésen túlestem valamin. Nos, gyorsan a bensőségekhez a külsősegektől. Nemsokára látjuk egymást, ma sem közölhetem veled észrevételeimet, amelyeket e néhány nap alatt életemre vonatkozólag tettem. Ha szíveink mindig egymás mellett doboghatnának, bizonnyal nem tennék így. Keblem telve mondanivalókkal, — ah! — vannak pillanatok, amikor úgy érzem, hogy a beszéd elégtelen. Légy vídám, maradj meg drágámnak, egyetlen kincsemnek, mint én neked. A többit, ami számunkra rendeltetett, az Istenek intézik.

Hű Lajosod."

„Július 6., hétfő este.

Te szenvedsz, Te legdrágább lény! Éppen most értesülök, hogy a leveleket korán reggel kell feladni. Csak hétfőn és csütörtökön megy innen pósta K-ra. Szenvedsz, ah, ahol én vagyok, ott vagy Te velem! És ki fogom vivni, hogy Veled élhessek. Milyen élet!!! így!!! Nélküled! Üldözve itt-ott az emberek jósága által, kik az

Beethoven
harminchárom éves korában

Christian Hornemann miniatürje

enyémet épp oly kevéssé akarják megszolgálni, mint én az övékét. Az emberek egymásiránti alázatossága bánt és ha magamat a világegyetem összességéből tekintem, mi vagyok én és mi ő, akit a legnagyobbnak neveznek? És mégis éppen ebben rejlik az isteni az emberben. Sírok, ha eszembe jut, hogy valószínűleg csak szombaton kapod az első hírt tőlem. Bármennyire szeretsz is, én még jobban szeretlek, de el ne rejtőzz soha előlem. Jó éjt, fürdőző vagyok, korán kell feküdnöm. Óh, Istenem! ilyen közel! ilyen távol! Nem valóságos mennybolt a szerelmünk? és olyan erős, mint az ég bástyái. "

„Jó reggelt, július 7-én.

Már az ágyban hozzád szállnak gondolataim, halhatatlan szerelmem, néha-néha vidáman, majd ismét szomorúan várva, hogy a sorstól meghallgatást találunk-e? Élni csak egészen Veled tudok, vagy sehogy. Igen, elhatároztam, hogy addig bolyongok a távolban, míg karjaidba repülhetek, s magamat nálad otthonosnak mondhatom s általad körülhálózott lelkemet a szellemek birodalmába küldhetem. Fájdalom, ennek így kell lenni; rá fogod magad szánni, annál is inkább, mert ismered irántad való hűségemet. A szívem sohasem lesz másé! Soha, Soha! Óh Istenem, miért kell távol lennünk attól, kit annyira szeretünk! És mégis, a mostani életem Bécsben nyomorúságos élet. Szerelmed a legboldogobbá és legboldogtalanabbá tesz egyszerre. Mostani éveimbe vágynék az életnek egy kis egyhangúságára, egyformaságára. Lehetséges-e ez a mi viszonyunk mellett? — Angyal, most értesülök róla, hogy a pósta minden nap indul, azért be kell fejeznem, hogy azonnal megkapd levelem. Légy nyugodt, csak helyzetünk higgadt megítélésével érhetjük el egyesülésünk célját. Légy nyugodt, szeress engem, ma, tegnap. Mennyi könnyes vágy

utánad, utánad, utánad! Életem, mindennem, Isten veled! Óh, szeress továbbra is, félre ne ismerd soha leghűbb szívét szerelmesednek,

Lajosodnak.

Örökké a Tied, örökké az enyém, örökké a mienk."
(Fordította: Perlaky József.)

*

Csak látszat, hogy elkalandoztunk Brunsvik Teréz életének menetétől. Rendkívüli lényéből mégis ez a szerelem világít legmesszebb s minden nagyságánál jobban őrzi emlékét.

A Brunsvik családban 1803-ban két esküvőt tartottak. Guiccardi Julia férjhezment Gallenberg Róbert grófhoz Nápolyba s Brunsvik Sarolta Teleki Imre grófhoz Erdélybe, Hosszúfalura.

Teréz rövid tartózkodásra felrándul Bécsbe s élvezi gróf Deyméknél Beethoven társaságát és a nagyszerű zenéléseket, melyeket egyidőre gróf Deym József halála (1804, Prága) akasztott meg.

Jöttek a napoleoni idők. Mikor Napoleon bevonult Bécsbe, Teréz nagybátyjánál Pozsonyban volt s onnan sietett a megszállt császárvárosba Jozefin támogatására. A fiatal özvegyet és gyermekeit hazahozta.

A bécsi főúri társaság a megszállás elől Bécsből Magyarországra menekült. A császár és felesége Tatára, Ferdinánd toszkánai nagyherceg Budára, a királyi várba. A nagyherceg szenvedélyes zenész volt. Hetenként többször volt nála, Brunsvikéknál, vagy Pesten Széchényiéknél zenei összejövetel, melyeken Teréz szép alt hangjával, a nagyherceg iskolázott basszusával és Jozefin, a ragyogó szépségü özvegy, akibe a nagyherceg főudvarmestere igen szerelmes volt, nem mindennapi zongorajátékával tünt ki. Dalokat és oratóriumokat adtak elő, valószínűleg zongora-

Brunsvik Teréz
utolsó évében

Barabás litografiája

kisérettel. Mikor a nagyherceg Budáról elköltözött, szépen bekötött oratórium partiturát ajándékozott Teréznek a sok élvezetes zenélés emlékéül.

1806 májúsában Teréz és Jozefin Kolozsvárra utazott gróf Teleki Imréné látogatására, akinek leánykája született: Teleki Blanka, a későbbi magyar nagyasszony. Teleki gróf különc ember volt, a nővérek nem érezték jól magukat házánál.

Schindler Antal azt állítja, hogy Beethoven 1806 nyarán ismét Martonvásáron volt s ott irta az „Appassionata szonátá-"t, mely egy évre rá mint op. 57. Brunsvik Ferencnek ajánlva jelent meg. Lehet, hogy Beethoven ekkor is volt Martonvásáron, de Schindler állításán kívül a Beethoven irodalomban más támpont nincs.

Teréz ekkor harminckét és Jozefin harminc éves volt. Anyjuk nem akart belenyugodni leányai korai lemondásába. Szerette volna férjhez adni őket. Ezért 1807 nyarán Karlsbadba, Franzensbadba s onnan Prágába vitte gyermekeit.

De Teréz megállapította életcélját: testvérének, Jozefinnek, akart segíteni, hogy négy apró gyermekét szépen felnevelhesse.

1808-ban megismétlik a karlsbadi fürdőzést és onnan a két testvér Svájcba utazik, hogy a Deym-fiúk számára megfelelő intézetet vagy nevelőt keressenek. Így kerültek el Yverdunbe Pestalozzihoz, a modern pedagógia mesteréhez, akinek híres tanintézetében hat hétig vendégek voltak.

Jozefin nem tudott megválni gyermekeitől. Pestalozzi egyik tanítványát hívta meg magához nevelőnek s Olaszországon át hazajöttek Martonvásárra.

Ez a hat hét döntő befolyást gyakorolt Teréz fogékony lelkére. Pestalozzinál győződött meg arról, hogy

milyen szép cél volna a magyar gyermeknevelést gondos és szakértő kezekben látni. Ebből a gondolatcsíráből fejlődött ki a kisdedóvók korszakalkotó eszméje.

Jozefin családja erős ellenzése dacára ismét férjhez ment Stackelberg Kristóf bárónhoz, egy különös, nyugtalan vérű, álmodozó, eszt nemeshez, akivel Bécsbe költözött. Teréz sokszor volt velük s gyermekeikre vigyázott.

Stackelbergéknek rosszul ment a dolguk. A báró elhagyta Jozefint s három kis leányával visszament Esztországba. Ekkor Teréz a két Deym-fiút Bécsben intézetbe adta s a két Deym-leánykával hazajött Martonvásárra.

Múló évek során Martonvásáron Teréz csak kis húgaival és öccseivel törődött. Szükségük volt a gyermekeknek és az egész Brunsvik-családnak az ő határozott és erős lelkére. Hiába kérte őt feleségül ismételten báró Podmaniczky Károly, akit a nagy Széchényi István kora egyik legkiválóbb szellemének ismert el. Nem ment hozzá.

Közben 1810 körül, Teréznek Bécsben találkoznia kellett Beethovennel, amit 1811 április és junius 18-iki levele mutat, melyekben újra szó esik a zeneköltőről. Méginkább igazolja ezt az, hogy Beethoven 1810-ben megjelent Fisz-dur zongoraszonátáját, op. 78, neki ajánlotta.

Ez az utolsó nyom Teréz és Beethoven burkolt, érdekfeszítő viszonyáról.

Aztán már csak a fénykép-ajándékozás következett . . .

Mi történhetett itt? Talán az előítélet, talán a reménytelennek látszó hosszas várakozás . . . Titkukat ők tudták csak.

1815-től 1818-ig nyomorúságos esztendők következtek országunkra. Nyomor és ínség mindenütt. Az éhhalállal küzködők segélyezését Budán József nádor második felesége, Hermina főhercegnő vezette. Az ő védnöksége

A gróf Brunsvik-család martonvásári sírboltja

alatt szervezte meg Brunsvik Teréz Budán az első magyar nőegyletet. Agitált, járt-kelt, hogy a nyomorgókon segítsen. De nemcsak munkaerejét és szívét, hanem vagyona jó részét is odaadta a szerencsétlenségbe jutott embereknek

Olvasta volt, hogy Angliában néhány emberbarát a nyomor enyhítésére kisdedóvodát alapított. Lelkesültségében, melynek csíráját Pestalozzitól hozta, hasonló intézetet szeretett volna felállítani. Nehéz akadályokra talált, kortársai, barátai és a társadalom nem értette meg a gyönyörű eszmét. Mégsem lankadt, addig és oly szívósan lelkesített, hogy végre évekig tartó küzdelem után Budán, a Krisztinavárosban 1829 június 1-én megnyithatta a kontinens első óvodáját, melyet „Angyalkert"-nek nevezett el. Az óvodát saját költségén száznyolcvan gyermek számára rendezte be. A példa hatott. Rövid idő alatt kilencven óvodát állítottak fel az országban.

Ezzel sem elégedett meg. Azt akarta, hogy intézményének szakképzett tanítónői legyenek. Fiatal leányokat tanítónőkké képeztetett ki, akiket az Angyalkertben ő maga naponta oktatott, magyarázva előttük nemes hivatásukat.

De a felnőttekről sem feledkezett meg. Műhelyeket, kézműipari telepeket állított fel, ahol a szegény, beteges, öregebb emberek keresethez juthattak. Cselédiskolákat alapított, hogy az alsóbb néprétegek szellemi és erkölcsi színvonalát emelje. Gyüjtött, buzdított, levelezett, tanult és tanított nappal és éjjel. Sokszor napokig alig pihent valamit. Csodával határos, hogy hosszú évekig győzte ezt a munkát.

Ezidőtájt Teleki Imre gróf arra kérte őt, hogy leányát, Blankát, néhány évre vegye magához és tanítsa, szóra-

koztassa. A zseniális leány nevelése Teréznek nagy felfrissülést és örömet okozott.

Sok családi gondja közepette sem feledkezett meg nagyobb családjáról: a szegényekről. Ami Pesten és Budán évtizedeken át a szegényekért és gyermekekért történt, azt mind Brunsvik Teréz kezdeményezte. És mind az ő nemes egyénisége vitte diadalra.

Munkásságának híre túlment az ország határán. A bécsiek őt kérték meg az első óvoda megszervezésére. 1823-ban Bajorországba hívták a népnevelés tanítását célzó munkálatok vezetésére. Münchenben és Augsburgban nyolc hónapot töltött, ahol az udvar és az arisztokrácia nagy tisztelettel és szeretettel támogatta reformjait. A regensburgi, laibachi, wellsi óvodák az ő kezdeményezésének köszönik létüket.

Ezután négy évig utazott. Sok gyönyörű tervvel jött haza, de őt is utolérte a szabályos magyar sors: megértés és kellő jóakarat híján legszebb tervei megvalósításáról le kellett mondania.

Nagy öröme telt abban, hogy unokahuga, Teleki Blanka grófnő, 1846-ban megnyitotta Pesten az első magyar leánynevelő intézetet. A forradalom után Teleki Blankát elfogták és mert a nemzeti eszmének lelkes zászlóvivője volt, Kufsteinba zárták.

Az öreg grófnőt ez teljesen megtörte.

Öregsége igen szomorú volt.

Az ország 1848 után letiporva.

Családtagjai egymásután haltak el. Meghalt öccse, Ferenc, akit annyira szeretett. Meghalt Jozefin, Sarolta. De nemcsak kortársait kisérte ki a temetőbe. Testvéreinek gyermekei, unokái is megelőzték őt, ùgy hogy öregségére, szegény, csaknem teljesen egyedül maradt. Tíz év alatt

Brunsvik Teréz

A budapesti VII. ker. állami óvónőképző lépcsőházában felállitott mellszobor

Készítette: Aradi S. 1870-ben

hatvan vérrokont és lelkirokont vesztettem el — írja naplójában.

Szomorú sorsát súlyosbította: a szegénység. Mindenét a szegényeknek adta „olyan szegény vagyok, mint a templom egere".

„Eladtam ezüstöt, ékszert, kocsit, lovat, bútort . . . és odadtam kelengyepénzemet az ipar és cselédiskolák céljaira".

„Amit gondoltam, tettem és megvalósítottam, az nem volt érdem, hanem ösztön, melynek nem tudtam és nem akartam ellenállni". („Félszázad életemből").

Nagyot akart, szépet akart és hasznosat akart és élete végén ezt mondja:

„Süket fülek és süket szívek kisértek végig életem útjain" . . . . . .

Brunsvik Teréz utolsó idejéről kevés feljegyzés van. Pesten, majd Dukán élt unokanővérénél, Forray Andrásnénál.

Törhetetlen energiáját bizonyítja, hogy 82 éves korában, 1857-ben, Kufsteinból kiszabadult unokahuga, Teleki Blanka elé: Bécsbe utazott.

Nyolcvanhat éves korában, 1861 szeptember 17-én halt meg. A martonvásári családi sírboltba temették.

Budapest székesfőváros azt a házat (Brunsvik-palota), melyben a Nagyasszony az első óvodát létesítette, 1899-ben emléktáblával jelölte meg.

Brunsvik Teréz áldásos eszméit könyvei is szolgálták. Ezek: 1) „Rendszabási a nemzeti egyesületnek, a kisdedek koránti nevelésére nézve gyám és képzőintézetek által" (Pest, 1830) magyar és német nyelven; 2) „Felszólítás egy intézet felállítása iránt" (hely és név nélkül); 3) „Rajza azon véghetetlen haszonnak, melyeket a kis gyermekek oskolái nyújtanak" (hely és név nélkül); 4) „Beszámoló a kisdedóvó

intézetek működéséről 1830—1833" (magyar és német nyelven). (Buda, 1836.) Ezekből a füzetekből — sajnos — ezideig egyetlen példányt sem tudtak felkutatni.

Brunsvik Teréz grófnő állandóan naplót vezetett. Mikor a forradalmi események folytán Teleki Blankát 1852-ben elfogták, Teréz grófnő Pálfalván volt, ahova naplóit is elvitte, hogy Teleki Blankával azokat rendezze. A kéziratokat a katonák, házkutatást tartva, bűnjelként elvitték más lefoglalt irományokkal együtt s Pestre küldték a Neugebäude épületében levő katonai bírósághoz. A naplóról sokáig mindenki azt hitte, hogy elveszett. Maga a grófnő is ebben a hiedelemben halt meg. Legújabban azonban kiderült, hogy a naplók közül körülbelül húsz kötet Pálfalván, De Gerandó Attiláné, gróf Teleki Irén tulajdonában megvan. Feldolgozásuk most van folyamatban.

Azt a naplót, amely ismeretes, Brunsvik Teréz hetvenkilenc éves korában, emlékezetből állította össze. Ezért több helyt nyilvánvaló tévedéseket tartalmaz. A most megtalált anyagból talán több új vonással fog gazdagodni Brunsvik Teréz hódolatra késztető élete.

*

Beethoven életében a másik három Brunsvik testvér is jelentős szerepet játszott.

Brunsvik Ferenc gróf, Teréz öccse (1777—1852) meghitt, benső barátja volt Beethovennek. Nagy zenekedvelő s kitűnő gordonkás. Sokszor játszott Beethovennel társaságban. Sűrű levelezést folytatott a mesterrel. Beethoven, a rossz levélíró, mindig figyelmesen válaszolgatott neki s leveleiben „Kedves barátom"-nak és „Testvérem"-nek szólítja őt. Együtt mentek nyaralni Teplitzbe és Karlsbadba. Ő volt egyetlen tudója és tanúja Teréz nővére s Beethoven szerelmének és titkolt eljegyzésének. Meghitt barátságuk örök emlékeként Beethoven 1807-ben

Brunsvik Ferenc gróf

Tugut festménye

neki ajánlotta grandiózus Appasionata szonátáját op. 57, melyet Schindler szerint Martonvásáron komponált „egyhuzamban" és a 77 ópusz-számot viselő g-moll zongorafantáziát.

Brunsvik Ferenc gyönge és beteges gyermek volt. Jó tanuló, eszes, sok oldalú. Serdült korában már jól gordonkázott. Kitűnő gazda. Tanulni jártak uradalmába a környékbeli birtokosok. Amilyen kellemes társaságbeli ifjú volt, később annyira megváltozott. „Vad szenvedéllyel vetette magát a kártyára, egész éjszakákat töltött a játékasztal mellett. — Sem édesanyját, sem testvéreit nem halmozta el szeretete jeleivel. Jól vezette a gazdasági ügyeket, csak túlságos szigorúan. — Olyan szívtelen lett öcsém, aki egykor oly jó, oly nemeslelkű volt!" — írja a nénje. („Félszázad életemből".) Édesanyját és testvéreit kisemmizte a birtokból. Önzése miatt a családbeli gyermekek „Ego gróf"-nak csúfolták.

Mikor megházasodott, már túl volt a negyvenen. Justh Szidóniát vette feleségül. „Szidónia édesanyja Révay leány volt, híres-neves zenei tehetség. Ettől fogva egész délután és este zeneszó járta a martonvásári kastélyban."

Ferenc gróf nagy barátja volt a színháznak. A Pesti Királyi Városi Színházat sűrűn látogatta s egyidőben művészeti ügyeibe is befolyt. Hogy a színház Beethoven műveivel nyithatta meg kapuit, az ő érdeme. 1818-ban Bodor Mihály helytartótanácsi titkárral bérbe vette évi 12000 forintért a Királyi Városi Színházat. Eleinte csak úgy dobálja pénzét a színház előbbreviteléért. Műkedvelő igazgatónak bizonyult. A társa, Bodor Mihály, csakhamar kivált az igazgatásból. Brunsvik Ferenc pedig, akinek nem volt tapasztalata „e szép, de kimeríthetetlen mesterséghez", nagy anyagi veszteséget szenvedve, csakhamar megbukott.

Beethoven, aki csaknem minden ismerősével és barátjával összeveszett, Brunsvik Ferenccel is meghasonlott annyira, hogy egy bécsi vendéglőben összetalálkoznak, de nem ereszkednek beszélgetésbe.

Beethoven indulatos alaptermészetét süketsége és betegségei fokozták. Brunsvik Ferenc is érzékeny, különcködő volt. Ilyen természetek könnyen elhidegülnek egymástól.

Brunsvik Ferenc visszavonult, zárkózott életmódot folytatott. Szíve elfordult övéitől, barátaitól, a müvészetektől, a zenétől is. Gordonkáját belepte a por, nagynevű barátjának sikerei hidegen hagyták. Pénzszerzés, ivás és kártya foglalta le a rosszkedvű, morcos öregúr utolsó éveit. Hetvenöt éves korában halt meg s a martonvásári családi sírboltban nyugszik.

Fiával, gróf Brunsvik Géza cs. és kir. kamarás főrendiházi taggal a család 1899-ben férfiágon kihalt.

*

A harmadik Brunsvik testvér: *Jozefin* (1779—1826). Ő volt a legrövidebb, de leghányatottabb életű a családban. Igen szép, sokkal szebb mint Teréz. „Olyan szép volt, mint egy angyal" — írja róla a nénje. Kitűnő muzsikus. Müvészien zongorázott és szép szopránját mindenki dícsérte. Érzékeny, hevülékeny, féktelenkedésre hajlamos természet. Sokszor kellett Teréznek húga mellett állania, hogy visszatartsa őt az elhamarkodott lépésektől. Élénk, színes modoráért és zenetehetségéért úgy a budai paloták szalonjainak, mint a korompai és martonvásári díszes társaságnak mindig kitüntetett tagja volt.

A Brunsvik leányok közül ő érintkezett legtöbbet Beethovennel. A mester alighanem szerelmes volt az elragadó asszonyba, de hogy ő volna a „Halhatatlan

Brunsvik Jozefin
Gróf Deym Józsefné

Festmény az alsókorompai kastélyban

kedves" (La Mara, Sandberger, Haraszti Emil állítása,) nem tartjuk valószínűnek.

Jozefin első ízben húsz éves korában ment férjhez s huszonötéves korában és négy gyermekkel özvegyen maradt. Férjével, gróf Deym Józseffel, Bécsben élt s szalonja Beethoven révén zenetörténeti nevezetességre tett szert.

Harmincnégyéves korában édesanyja és az egész család ellenzésére Stackelberg Kristófhoz ment férjhez. Esztergomban tartották meg az esküvőt. Egyideig Bécsben laktak, aztán Csehországban. Stackelberg rideg, szűkszavú, különös modorú ember volt. Művelt, intelligens, de hirtelen és meggondolatlan. Szomorú csalódások sorozata volt Jozefinre nézve ez a házasság is. Talán még rosszabb, mint az első. A férje minden vagyonából kiforgatta s végül is elhagyta. Három gyermekük volt, akiket a kegyetlen szivű apa magával vitt Esztországba. A gyermekeket anyjuk csak évek múlva kapta vissza. A szégyenteljes szakítás után Jozefin ismét Martonvásárra költözött, ahol Teréz szerető gondoskodása mellett nevelte a gyermekeket. A sok csalódás és keserű szenvedés hamar megtörte az aránylag még fiatal asszonyt s negyvenhétéves korában meghalt.

Gyermekeivel együtt a martonvásári sírboltban nyugszik.

*

A negyedik Brunsvik testvér *Sarolta* (1782—1853) szintén szép, bájos leány volt. Teréz rendkívüli önuralma nem volt meg benne, de Jozefin könnyelműségre hajló szenvedélyes természete sem. Ő volt a legkisebb, ő volt az, akit mindenki kényeztetett a családban. Jól zongorázott és énekelt. Üde lénye kedvesen tarkította Deymék zeneszalonját. Kitünő megfigyelő. Csacska levelei, melyeket Bécsből Martonvásárra vagy Budára testvéreinek írt, némi

világosságot vetnek Beethoven és testvérnénjei viszonyára.

„Beethoven éppen itt volt — írja Teréznek Budára — mikor utolsó leveled megkaptam. Felolvastam neki a reá vonatkozókat; nagyon meghatotta és ezer baráti üdvözletet küld. Majdnem naponta eljön, végtelenül kedves; egy dalt írt Pepi számára, amit elküld neked; de egyúttal arra kér, ne mutasd senkinek. Ha mások előtt énekeled, ne mond, hogy megvan a kótája. Bizonyos vagyok benne, hogy tetszeni fog neked" (1803.)

Teréz válasza:

„Nagy gyönyörűségem telik a dalban, mióta nálam van. Második nap kóta nélkül tudtam. Elénekeltem, nagyon tetszett, de a kótáját senki sem fogja látni. (A szóbanforgó dal op. 88. „Das Glück der Freundschaft".) De mond csak, Pepi és B...n? Itt van valami! Vigyázzon magára! Azt hiszem, az ő számára húztad alá ezt a néhány szót: Az ő szive megadja majd neked az erőt, hogy erényes maradj — szomorú kényszerűség." (1803. január 20.)

Sarolta levelei:

„Beethoven kétszer volt nálunk. A multkor Pepi ebédre hívta; utána vonosnégyest muzsikáltak és olyan kedves volt, hogy amint kérték, azonnal eljátszott egy szonátát variációkkal, ugyanazt, amit itt küldök neked — istenien. Ezerszer üdvözöl". (1803, november 10.)

„Beethoven nagyon szeretetreméltó; majdnem minden második nap eljön és Pepinek leckét ad; mindig kérdezősködik rólad; operát komponál és eljátszotta nekünk néhány részletét, gyönyörű." (1803, november 20.)

„Beethoven igen gyakran jön, leckéket ad Pepinek, egy kicsit veszélyes, bevallom neked". (1803, december 19.)
(Fordította: Perlaky József.)

Brunsvik Sarolta 1805-ben gróf Teleki Imre felesége lett s Erdélybe, Hosszúfalura költözött. Első gyermekük

Brunsvik Jozefin
Gróf Deym Józsefné

Miniatür

születésekor Teréz Jozefinnel rövid időre meglátogatta őket.

Telekiéknek két gyermekük volt: Blanka és Emma. Teleki Blanka (1806—1861) a forradalomban nagy szerepet játszott, lelkes nagyasszony, akit a szabadságharc mozgalmaiban való részvétele miatt az osztrákok letartoztattak s a pesti Neugebäude-ba zártak. Két évi pesti fogság után tíz évi kufsteini várfogságra ítélték, ahonnan csak az általános amnesztia alkalmával, 1857-ben szabadult ki. A hős asszony nővérénél, gróf Teleki Emmánál, halt meg 1861-ben.

Gróf Teleki Emma De Gerandó francia nemes felesége lett. Igy jutottak pálfalvai (Erdély) kastélyukba értékes Beethoven adatok.

Gróf Teleki Imréné, Brunsvik Soralta, hetvenegy éves korában halt meg. Hosszúfalun temették el.

*

A Brunsvik család tagjaival való megismerkedés után otthonosabban léphetünk be gróf Deymék bécsi szalonjába.

Hetenként kétszer tartottak zeneestét a „Rothen Thurm"-ban lakó gróféknál.

Ott van a magyarországi társaság színe-java. Mind zeneszerető és jó hangszerjátszók. Maga a kedves és szép háziasszony, Jozefin, akinek zongorázása művészetszámba ment. Mindig ott van Zmeskáll Miklós, udvari titkár és főtisztviselő a magyar kancelláriánál, aki ügyes komponista és kitűnő gordonkás. Zmeskáll Beethoven egyik legrégibb és legmeghittebb barátja volt, aki a bécsi főúri körökkel állandóan érintkezett. Zmeskállnak Seeberg Fülöp, a Brunsvik-gyermekek nagybátyja, nemcsak kollégája, de igen jó barátja is. Így került Brunsvikék szalonjába. Ott találjuk Schuppanzigh Ignácot, a róla elnevezett vonósnégyestársaság első hegedűsét, akinél Beethoven Bécsbe érkezése első évében hegedűlni tanult. Kleinheinz

Ferenc bajor születésű zeneszerző és karmester egyetlen zeneestélyről sem hiányzott. Brunsvik Ferenc olyan sokra tartotta, hogy később meghívatta Pestre a német szinház karmesterévé. Operáit Pesten és Budán állandóan játszották. A zenetársaság rendes vendége „az ezüstkürtös", Johann Wenzell Stich, akinek művészneve: Giovanni Punto Neki írta Beethoven az op. 17. számú kürtszonátát, melyet Beethovennel 1800 április 18-án mutattak be Deymék szalonjában. Punto több ízben járt Magyarországon, biztos tudomásunk van arról, hogy Vereben (Fejér vármegye) verebi Véghék vendége volt. Gyakran részt vett a zeneestélyeken a kis Keglevich Babette grófkisasszony, aki a serdülő leánykák közül talán a legkedvesebb volt Beethovennek. Mint nagyon jó tanítványát, mindig kitüntette a mester. Babette grófkisasszony (gróf Keglevich Károly és gróf Zichy Borbála leánya) 1801-ben egy Odeschalchi herceghez ment férjhez, de azért Beethovennel és legjobb barátnőivel, a Brunsvik-leányokkal, állandó barátságban maradt. Beethoven az ő szalonjában is megfordult, mert Odeschalchiéknál sokat és jól zenéltek. A szépséges grófkisasszony nevét Beethoven három zongorakompozíciója örökítette meg (op. 7, op. 34 és a „La stessa stessissima" zongoraváltozatok).

Ezeket a művészeket az év egy részét Bécsben töltő magyar főúri családok ragyogó női és férfi tagjai szeretettel vették körül s megértő lélekkel hallgatták magasrendű játékukat.

A társaság lelke a komoly és nemes Brunsvik Teréz, a kitűnően gordonkázó fiatal Brunsvik Ferenc és a kicsattanó vídámságú kis Sarolta grófkisasszony.

És koronázatlan királya: Beethoven. Alig mult 30 éves. A legelőkelőbb bécsi paloták ünnepelt hőse. Bécs

Brunsvik Jozefin és Sarolta

Miniatür a pálfalvai kastélyban

színe-java kapkodja a nagyszerű muzsikust, aki szívesen járt emelkedett szellemü társaságba.

A sok fényes palota közül legszívesebben a gróf Deymékét kereste fel. A szép, vídám, kedves leányok is vonzották az érzelmes szívű mestert. Talán kíválasztottja is volt a társaság körében, akiért és akivel — érthetően — a legszívesebben és a legszebben muzsikált.

A zenélések délután öt-hat óra felé kezdődtek és sokszor belenyúltak az éjszakába. Beethoven gyakran hozott új kompozíciókat, melyeket ebben a szalonban hallott először a vílág. A mester többször játszott zongoraszólót, sokszor Schuppanzigh-hal duettet, triókban a zongorarészt szívesen vállalta, kísért dalokat, vagy Brunsvik Ferenc gordonkajátékát. Vonósnégyeseit a kvartett társaságnak ott tanította be és zongoraötösben vállalta a zongorarészt. De megtörtént, hogy beült a kvartettbe brácsázni vagy hegedűlni. Ilyenkor leginkább a második hegedűt szerette játszani.

A zenélésekről a háziasszony többször beszél Martonvásárra vagy Budára küldött leveleiben: „Beethoven eljátszotta gordonka-szonátáját; én meg előadtam Beethoven első három hegedű-szonátáját Schuppanzigh-gal, aki, mint valamennyien, istenien játszott; azután egy kvartett jött; és Beethoven, aki valóságos angyal, előadta új kvartettjeit, amelyek még nincsenek kinyomtatva és amelyek szintén csodaszépek." (1800 december 10.)

A legnagyszerűbb zeneművészet csodaestéinek adott keretet ez a szalon.

BEETHOVEN ÉS AZ ESTERHÁZYAK

Sopron vármegye földjével az Esterházyak és Széchenyiek ragyogó neve mindörökre egybeforrt. A vármegye kies fekvésű, gazdag terület. Természeti szépségek zsúfolt tárháza. Az aranykalászos Rábaköz, a misztikus Fertő tó, a színpompás Rozália és Lajta hegység dísziti térképét.

A Lajta hegység sziget-hegység, délnyugatról északkeletre csap. Nyugati tövét a Lajta folyó, a keletit a Vulka patak mossa. Az ország határa a hegység gerincén halad. Innen egy ugrás Bécs, a mindent magába szívó nagyváros.

A Lajta hegység mellékének legnagyobb és kultúrtörténetileg legjelentősebb városa: Kismarton, az Esterházy család évszázados lakóhelye. A hegylánc szelíd délkeleti lejtőjén fekszik. Valóságos Riviéra, melynek lábát búza- és gyümölcstenger mossa. A mellett, hogy talajában hasznos bányákat rejt (a kismartonhegyi kőbánya az ország legrégibb bányája, melynek anyagából épült a bécsi Szent István templom, a pozsonyi székesegyház és a soproni Szent Benedek-rendi templom), — gabonatermelés és fatenyésztés céljaira a legnemesebb talaj.

Kismarton múltja a kőkorszakig nyomozható. A római időben nagyobb telep volt, az Árpádok korában mint castrum szerepelt.

A kismartoni uradalmat gróf Esterházy Miklós 1622-ben kapta II. Ferdinándtól. A mostani várkastélyt herceg Esterházy Pál építtette 1683-ban a régi Nádasdy vár helyén. Impozáns, királyi épület. Rendkívüli méretekkel. A XVII. századbeli palotaépítésnek nálunk legjelentéke-

nyebb emléke. Nem befejezett, mert az eredeti tervrajz szerint még két szárnynak kellett volna hozzá épülnie, ami — ha megtörtént volna — építészeti műremekké emelné a várkastélyt. Carlo Martino Carlone, bécsi császári építőmester tervezte. A XVII. századbeli barokk-építészet szellemében készült. A négyszögű vár sarkain tömör saroktornyok, sarokkiszögelések s az egész homlokzat ablakokkal, falpillérekkel, domborműves dísszel gazdagon tagozódik. A palota homlokzata és udvara ma is a régi. Az udvarbeli falon futó imitált oszlopok szembenéző emberfejekben végződnek. Mindeniken ugyanaz az arc, de kettő sem azonos. Százféle variációját láthatjuk ennek az egy fejnek. Sír, nevet, kiált, bosszankodik, figyel, alszik, haragszik, mesteri változatokban.

A kastély mögötti park közel száz holdnyi. Felfut a Lajta hegység gerincéig. Káprázlató természeti szépségek találkozója. És e mellett ötletes kertművészeti ritkaság. Olyan fákkal és növényekkel, melyeknek angol és amerikai botanikusok csodájára járnak. A parkban három költészettel körüllengett tó van, melyek partjain bámulatos közvetlenség és művészet ömlik el. Semmi keresettség, a természet szelleme sehol sincs igába törve.

A fák paradicsomi mennyezete hajlik fejünk felé. És ebben a lombszentélyben csónakok suhannak, vízesések fecsegnek, hattyúk szántanak és soha nem látott virágok százezrei kacagnak. Vonalak, színek és növényi lelkek élő sövénye fut az ember után, ha átvágunk valamelyik úton s madarak, lepkék és bogarak zenéje várja a jövevényt. Verseket és muzsikát ont minden útkanyarulat minden virágágy, szinte várjuk, mikor lép elénk egy római lantos, vagy bizsergeti meg fülünket a virágmezők felől átszűrődő madrigál. A modern és antik világ szellemének alighanem ez a hely a legtökéletesebb béke-

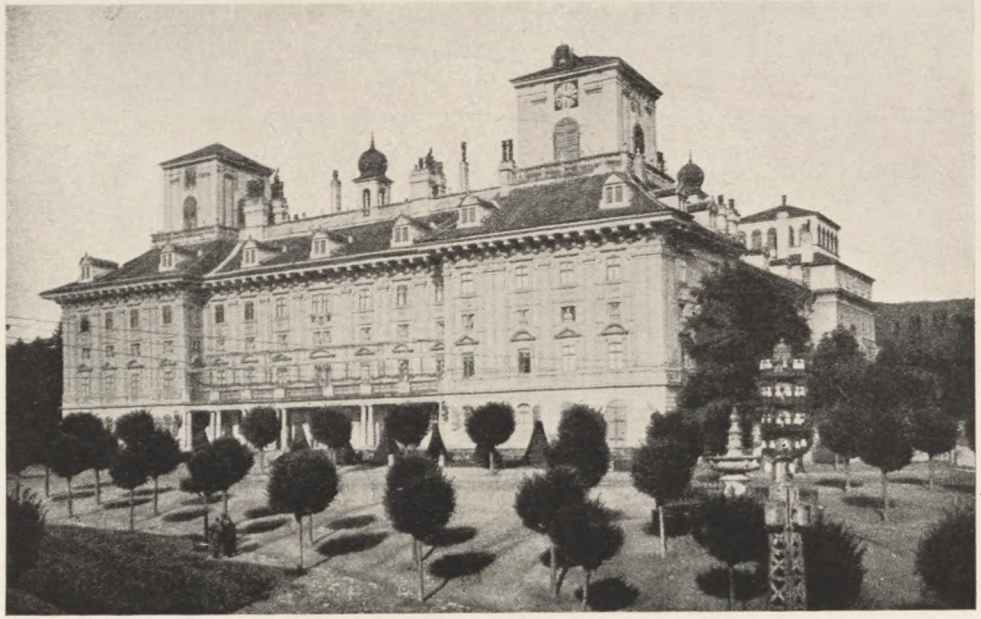

A kismartoni hercegi kastély térre néző főhomlokzata

szigete, ahol a ma napsugara s a régi dór oszlopsor harmóniába olvad.

És ezek a fák, ezek a csodák! Akik még látták Beethovent, Hummelt, Canovát és jól ismerték a nagy Haydnt. Akik hallgatták a mester kürtjeinek símogató hamóniáit és visszhangozták, dombról dombra dobták dalainak finomlágyságait. Templomok ezek a fák, melyekhez megtisztult lélekkel illik közeledni.

És a rózsák és a bokrok és a pázsit. Tündérvilág álmai.

A park öble a kastély ablakából nézve: egy földbe—fába—kőbe vésett „Romeo és Julia" díszlet. Ennek készült és ez maradt máig. A nagy tisztás pataktól metszett legmagasabb szegélyén egy görög templom áll jón oszloprenddel és kupulával: a Leopoldina-csarnok. Szinte lessük, mikor jönnek ki belőle fehér, kígyózó sorban Vesta papnői.

A templom belseje egyszerű, fehér. Közepét a bejárattal szemben carrarai márványból faragott szobor foglalja el. A Leopoldina szobor. Esterházy Miklós és Lichtenstein Mária tüneményes szépségű leánya görögös öltözékben ül ott. Canova halhatatlan vésőjének munkája.

A várkastély mint valami kőbe faragott imperátor uralkodik a Lajta hegység erdőin, hegyein s az előtte elterülö rengeteg síkság gabonatermő földjein és az apró tornyú falvak egész dandárja felett. Mind őt vigyázza. Homlokzatán a nagy Esterházy-ősök szobrainak sora és közepén egy Mária-örökmécs. Előtte dombos szabad térség, melynek lábánál a kincsekkel telt istállók utcái.

Kétemeletes, vastagfalú övezet őrzi a történelmi várudvart. A ágyúgolyóknak szánt falak alatt óriási várpince. A termekben világritkaságok. Könyv, festmény, rajz, metszet, bútor, fegyver, agancs, ásvány, ötvösmű. üveg,

porcellán, hangszer és gobelin. Sokról köteteket írtak már. A várkastély udvaráról nyíló bejárattal tűnik el az épülettömbbe, kívülről lathatatlanul: a házikápolna. Nagy és tágas. Minden fala, minden berendezése, felszerelése: műremek. Világos ablakai bizakodó áhítatot szórnak a hívekre. Falairól, padjairól, orgonáinak sípjairól szinte látszik, hogy Haydn szent miséinek memes muzsikája simította öregre.

Ebben a kápolnában hangzott fel először Beethoven C-dur miséje.

Itt vezényelte először a Mesterek Mestere.

A házikápolnával egy emeletnyi szintben összefügg az oratórium. Az oltár felé nézően a hercegi család kényelmes imádkozó páholyai s mellettük a zeneterem, melyben a probákat tartották. Az oratórium egyik kis ajtajának tenyérnyi ablakán most is be lehet nézni a tágas, száz zenészt is kényelmesen magába fogadó próbaterembe. Ezen az ablakocskán ellenőrizte Haydn a próbák menetét.

Az oratóriumból nagy szárnyas ajtók nyílnak a hatalmas és káprázatos díszterembe. Ebben a teremben tartották sokáig a főispáni beiktató ünnepélyeket s a fényes összejöveteleket, hangversenyeket és estélyeket. Ha bál volt, „Haydn papa" a kétoldali magas karzaton vezényelte zenekarát. Ha koncert, lent a teremben, alacsony emelvényen helyezkedett el a díszruhás zenekar. A terem olyan óriási, hogy fuvós zenekart is lehetett benne élvezni. Dús falfestményektől, ezer csillártól és ősi képektől ragyogó, templommagas levegőjében mintha ma is zene szállna· Haydn, Hummel és Beethoven lelke.

A kastély lábánál Kismarton városának apró házai, mint hű katonák, őrzik a vezért, a hercegi várat. Az utcák szűkek, tiszták, kövezettek. Minden sarkon valami

A kismartoni hercegi kastély parkra néző homlokzata

templom, zárda, iskola, vagy más jóléti épület. A házak körül vagy előtt sokhelyt kert, üveggömbös virágkarókkal. Az ablakok roskadoznak a virágoktól s a kapualjak és utcaajtók meghajlásra késztetik a belépőt. Csend, rend és szorgalom. A Haydn sírját őrző Kálvária-templomnak mindig van imádkozója s a terecskék közepén csorgó kutaknak erős, egészséges, mosolygós arcú közönsége.

Esténként, ha az ó-torony elkondította az „Ave Máriá"-t, vagy tíz kisebb templom harangja szól bele s aztán egy-két ablakból gitár, lant vagy spinét hangjával érzelmes éneket kap ki a szellő, altatódalként hintve rá az álmot és békét a városkára.

Emberek léptei koppannak még egyet-egyet a járdák kövein. Hármasával-négyesével sietnek a dombos utcákon hazafelé. A kastélyból jöttek, hangszereket visznek s utánuk serdültebb fiúk kótákat cipelnek, a gyermekkar növendékei. A várban vége a zenének. A muzsikusok igyekeznek haza. A vendégeket őrzi a kastély-rengeteg, melynek ablakai egyenként alusznak ki, mint álmos szemek.

A várkapunál a gárdisták kinyitják Haydnnak a kisajtót. Az öreg megy hazafelé. Bő köpeny rajta, fekete vágott kalap, kesztyű és ezüstös bot. Egy ugrásra lakik, a kastély melletti Zárda-utcában. Kísérői a kapuban elköszönnek tőle s a kis ház emeleti ablaka megvilágosodik.

Alszik a város és a mező.

Haydn mester kótákat ró, hogy a herceg a másnapi zenével meg legyen elégedve.

*

Az Esterházy család története egyúttal a magyar művelődéstörténetnek tündöklő fejezete. A Bessenyei által megénekelt eszterházai ünnepségek pompája országokat kápráztatott s a kismartoni hercegi élet nemes előkelőségét mindenütt ismerték.

Az Esterházy hercegi családban a tudomány és művészetek pártolása hagyományos volt s az a mai napig. Európa egyik legnagyobb és legelőkelőbb családjának mindig volt érzéke a szép, a legszebb iránt. Tudósok, írók, festők, művészek serege élt kastélyaikban és váraikban, ahol mindeniket megbecsülte a hercegi ház.

Már Esterházy Miklós nádor (1582—1645), aki a család fejedelmi gazdagságának és politikai jelentőségének megalapítója volt, az örökös háborúk között is talált módot rá, hogy a művészeteknek áldozzon. Megvolt benne az épìtkező kedv, a zene szeretete s a gyűjtési vágy csírája. Biztos nyomok vannak arra, hogy a zenét kedvelte és jóhírű zenészeket tartott udvarában. Bethlen Gábor egy rokona menyegzője alkalmával tőle kért muzsikusokat. „Jóllehet enekelőtte — írja neki Bethlen 1619 január 12-én Gyulafehérvárról — állapotunk szerint külső országokbeli idegen nemzetből álló muzsikusoknak is szerit tevén, udvarunkban fizetésünkön tartottunk: mindazonáltal csak szintén ezelőtt nem sok idővel némelyek, atyjok, anyjok és egyéb atyjokfiai temetésekre és egyéb dolgokra tőlünk elbucsúzván, el is mentek; és helyekben, úgy vagyon, hogy újabb muzsikusokért idegen országokba el is küldöttünk; mindazonáltal az időnek rövid voltához képest, érkezések felől reménytelenek lévén: kérjük kegyelmedet szeretettel, egy heti szolgálatra csak szinte a maga hárfását bocsássa ide. Kegyelmedet assecuráljuk, a lakodalom után ismét kegyelmedhez bátorságosan viszakisértetjük, munkája a jámbornak héában nem lészen". Esterházy Bethlennek nemcsak hárfását, de több muzsikusát is elküldte, akik azonban a lakodalomra idejében nem érkezhettek meg.

Esterházy Pál (1635—1713) a második nádor, fejedelmi birtokokat örökölt és szerzett, melynek növekedésével

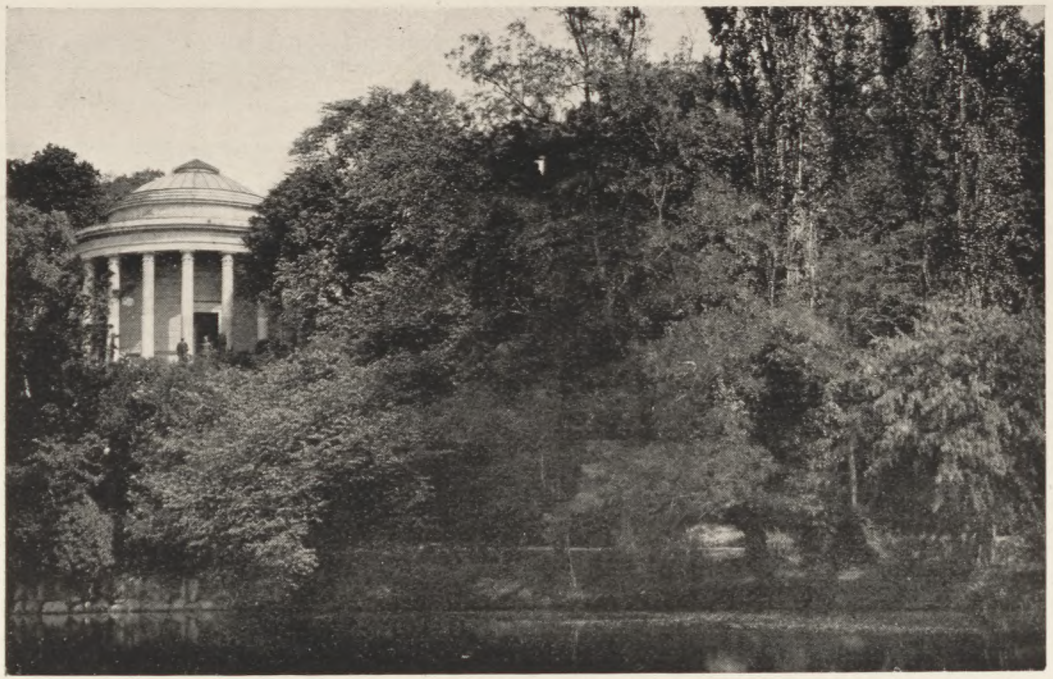

Részlet a kismartoni parkból a Leopoldina-templommal

a művészeteknek is bővebben áldozhatott, Ő az első herceg a családban. Művészeti érdeklődése kiterjedt volt. Színésztehetsége már gyermekkorában a nagyszombati jezsuita iskolában megnyilvánúlt, hol az akkori kor szokása szerint iskoladrámákban lépett fel. Festegetni is próbált, de inkább mint zenész tűnt ki. Egyházi zeneszerzeményeivel jóval felülemelkedett a középszerűségen. Ő építtette huszonnyolc éves korában a kismartoni gyönyörű várkastélyt. Építkező kedvével versenyez gyűjtőszenvedélye. Gyűjteményei abban az időben híresek voltak. Képeit, könyveit, de különösen gazdag ötvösgyüjteményét igen szerette.

Ez a két nagy Esterházy neveltetésében és szellemében színmagyar volt. A XVIII. század folyamán azonban a kor ízlésének megfelelűleg, a külföldi elem mind nagyobb tért hódít az Esterházy hercegek műveltségében. Így művészetpártolásuk természetszerűleg tulnő a hazai kereteken s eléri a legmagasabb európai színvonalat.

Esterházy Pál Antal (1711—1762) a leydeni egyetemen tanult, hol tudományos és művészeti érdeklődését kifejleszthette, Az egyetemről két szekrény könyvet küldött haza, melynek csak a szállítási költsége néhány száz forint volt. Hazatérte után nagy arányokban szaporította könyvtárát. Főleg történeti, földrajzi, politikai és orvosi könyvekkel. Ő alapította a nagyhírű hercegi könyvtárt. A zene iránt is ugyanilyen érdeklődést tanusított. Hegedűlt és gordonkázott. Ő alatta alakult ki a hírneves Esterházy-zenekar Werner karmester vezetésével. 1761-ben Haydnt szerződtette másodkarmesternek, akiből csakhamar első karmester és világnagyság lett. Nemcsak könyv, de kótagyüjteménye is gazdag volt. Minden partitúrát megszerezletett. Egyházi és világi műveket egyaránt. Lékai papírgyárában külön gyártották a kótapapírt a Haydn-zenekar számára.

„Fényes" Miklós (1714—1790) a család legartisztikusabb tagja. Pompa- és művészetszeretetéért kapta a „Fényes" melléknevet. Az Esterházy-vagyon fejedelmi lehetőségeit igazi művészlélekkel használta ki. A gyermek Goethe lelkesült érte s később a „Dichtung und Wahrheit"-ben színesen írta le a herceg frankfurti káprázтató szereplését. A süttőri vadászlakból Eszterháza elnevezéssel olyan mesepalotát építtetett, amely ma is a legszebb, legpazarabb és leggrandiózusabb magyar főúri kastély. Örökértékű műemlék. Egy mocsaras fácános közepén! És milyen tündérvilágot varázsolt köréje! Gyönyörű és nagy operaház, páratlan marionett-színház díszelgett a káprázatos parkban és annyi mindenféle épületritkaság, hogy napokig új látnivalóval szolgált az álmélkodó szemnek. Királyok, császárok, fejedelmek, főurak állandó vendégei voltak ennek a szépségekkel feldíszített magyar földnek. Olyan ünnepélyeket, amilyenek itt zajlottak le, azóta se látott ez az ország.

Mária Terézia mondta:

— Ha jó operaelőadást akarok hallani, Eszterházára megyek.

Rohan herceg, Bécs párisi nagykövete, lelkesültségében így kiáltott fel:

— Itt Versailles mására leltem!

A hátulról ismeretlen módon megvilágított színes transparens-képek a parkban, melyek Van Dick festményeit másolták, gyakran szórakoztatták a válogatott társaságot. Az udvari festő, Grundmann, annyit festett, hogy egy év alatt 3327 frt ára festéket használt fel. Egy másik udvari festő, Lorenz Guttenbrun, lefestette Haydnt is, sőt az énekesek és az énekesnők közül néhányat.

„Fényes" Miklós az eszterházai kastély egyik szár-

Esterházy Miklós herceg

Kininger mezzotintoja 1814-ből
Isabey festménye után

nyát egyenesen képtárnak építtette, mely valóságos reneszánszkori „csodakamra".

Haydn legkedvesebb gazdája ez a Miklós herceg volt, aki egy nap sem tudott zene nélkül lenni. Emlékszünk, hogy mennyi új művet kellett Haydnnak folyton komponálnia, hogy hercege igényeit kielégíthesse. A herceg szépen énekelt és lanton (baryton) jól játszott. Muzsikusok, énekesek, festők, színészek, írók mindíg voltak udvarában.

Esterházy „Fényes" Miklós a pompáért és a szépért élt.

Boldog volt, ha valami szépet láthatott, vagy vásárolhatott.

Utána a fia, Antal herceg vette át a majorátust, de olyan rövid időre, hogy jelentősebbet nem alkothatott. Dús és mintaszerű ásványgyüjteményét mégis kiemeljük, mely most Nemzeti Múzeumunkat gazdagítja.

*

Beethoven ilyen művészetszerető és művészettisztelő család sarjával találkozott össze. Ez herceg Esterházy Miklós (II) táborszernagy volt. Az ő felkérésére írta meg a Mester a C-dur misét.

Esterházy Miklós táborszernagy, Esterházy Antal altábornagy (1738—1794) és Erdődy Mária (1745—1782) fia, „Fényes" Miklós marschallnak, Haydn gazdájának az unokája, 1765 december 12-én született. Ifjúságát utazással töltötte el. Bejárta Angliát, Francia- és Olaszországot, nevelve műérzékét és fejlesztve művészet-szeretetét. Katonai pályára ment és később inkább diplomáciai kiküldetésekben vett részt, főleg ünnepélyesebb alkalmakkor, amelyeken pompaszeretetével tűnt fel. 1790-ben kamarásságot kapott. 1792 július 14-én Frankfurtban Ferenc császár koronázásán atyja helyett, mint Csehország

választófejedelmének követe vett részt. 1794-ben sopronmegyei főispán lett. 1797-ben a nagyszombati táborban a nemességet vezényelte. Ugyanebben az évben, mint tábornoki őrmester, a Szent István-rend nagykeresztjét nyerte el s a magyar testőrök kapitányává nevezték ki. A nemesi testőrség kiválóbbjaival baráti viszonyban állott. Így Kisfaludy Sándorral is. 1797 augusztusában, midőn Ferenc császár és a császárné az inszurrekciós sereg gyakorlata felett szemlét tartott, a császárné Eszterházán és Kismartonban vendége volt. 1802-ben, mint tábornok, tulajdonosa lett a régi monarchia 32-ik gyalogezredének. 1804-ben De Ligne hercegtől megvette az edelstetteni apátságot, mely fejedelmesített birodalmi grófságra emeltetett s így a birodalmi fejedelmi Kollegiumban virilis szavazati jogot nyert. A hercegi ág elsőszülöttje ettől kezdve az edelstetteni fejedelmesített grófi címet is viseli. Ez a fejedelmesített birodalmi grógságra emelt birtoktest a mediatizáció következtében 1806-ban a bajor korona fenhatósága alá került, de tulajdonosai számára megmaradt a „souverain" (uralkodó) családokkal való egyenlő születési jog, valamint a német szövetségi tanács 1825-ben kelt határozata szerint a „Durchlaucht" címre való jogosultság.

Közhit szerint, Napleon császár magyar királynak szemelte volna ki, azonban proklamációjában erről nincs említés.

1828-ban megvette a badeni nagyhercegtől a Bódentóban fekvő Mainan nevű szigetet és a rudolfzelli járásba bekebelezett Gailingen nevű uradalmat.

Hatvannyolc magyar rokkant számára ötvenezer forintnyi alapítványt tett s a Ludovika Akadémia alapítására nyolcezer forintot adott. 1808-ban aranygyapjas rendet kapott. Java férfikorában már táborszernagy, a

Herceg Esterházy Miklósné
született Lichtenstein Mária hercegnő

(Első közlés)

Festmény a kismartoni kastélyban

tűzérség főparancsnoka és belső titkos tanácsos, valamint a bajor Szent Hubert s a hannoveri Gvelff-rendjel nagykeresztese.

Szenvedélyes barátja és ápolója volt a tudománynak és művészetnek. 1795-ben megvette gróf Neuperg hatalmas könyvtárát s az elődeitől örökölt könyvekkel együtt megalkotta a mai rendkivül értékes hitbizományi könyvtárt. Gazdag érem-, rézmetszet-, kép-, rajz- és csiga gyűjteményt szerzett. Egymaga jóval több képet vásárolt ezernél. Azt a képtárat is ő alapította, mely hosszu évek során át Bécsben, a mariahilfi külvárosban az úgyneveze't Esterházy-féle Rotheshausban volt látható s melyet még Esterházy Pál nádor 1712-ben báró Kirchfeld Mihály császári tanácsostól vett meg. Ez a képtár később Budapesten az Akadémia palotájában, mint Esterházy-képtár volt ismeretes s most a Szépművészeti Múzeumot disziti.

Tudjuk, hogy atyja, Antal altábornagy, „Fényes" Miklós híres Haydn-zenekarát 1790-ben feloszlatta. Mikor négy év múlva ő került a majorátusi székbe, azonnal Haydnhoz fordult, megkérve őt, hogy a zenekart ismét szervezze meg. Haydn a feladatot teljesítette, elfogadta a hercegi karmesteri címet, de tényleges karmesterként nem működhetett, mert második angliai utja és idős kora akadályozta. Maga helyett Hummel Jánost ajánlotta karmesternek, aki 1803-tól 1811-ig állott hercegi szolgálatban. Az öreg Haydnt Bécs külvárosában levő kis egyemeletes házában a hercegi család gyakran meglátogatta. Különösen a család nőtagjai. De Miklós herceg is sokszor és szívesen kereste fel a „kedves" öregurat, órákhosszat elbeszélgetve vele a művészetekről, a zenéről és családi vonatkozásokról. Ő volt az, aki Haydn földi maradványait Kismartonba vitette és temettette el a Kalvária-templom kriptájába.

Tudósok, művészek gyakori vendégek voltak udva-

rában. Canovát hónapokig látta vendégül s leányát, Mária Leopoldinát, 1805-ben életnagyságú görög szoborban megmintáztatta vele.

Szertelen pompaszeretetéhez és a tömérdek műkincs gyűjtéséhez roppant jövedelme sem volt elég. Nagy adósság hátrahagyásával halt meg Comóban, 1833 november 25-én.

Miklós herceg emelkedett szellemű, rendszeres és tudós gyüjtő volt. Munkásságának eredménye nemzeti kincsünkké vált.

Szivélyes, kellemes modoru ember. Kissé rapszodikus, szertelenkedéseiben kedvelt céljait nézte: a kép, a könyv s a műtárgy gyüjtését. Aránylag legkevesebbet a zeneművészettel törödött, de mikor zenét kivánt, a legnagyobbhoz — Beethovenhez fordult.

Állandóan Kismartonban lakott, ahol Pál nádor kastélyát Moreau építész tervei szerint a klasszicizmus szellemében alakíttatta át.

Az akkori idők legnagyobbjáért, az uj klasszicizmus legünnepeltebb mesteréért, Canováért, valamint Thorwaldsenért rajongott s legkedvesebb festője Rafael Mengs volt. Szinte türelmetlenül, mohón fejlesztette gyűjteményeit. Vérbeli amatőr volt.

Miklós herceg felesége: Lichtenstein Mária Jozefine Hermenegilde hercegnő, akit 1783 szeptember 15-én vett feleségül. A hercegnő Lichtenstein József herceg és gróf Sternberg Leopoldine legfiatalabb leánya volt. 1768 április 13-án született. Az esküvő a menyasszony anyjának betegágya előtt ment végbe. A szertartást Batthyány Jozsef primás és bíbornok végezte. Az ifjú menyasszonyra, a fáma szerint, a család nem kis felháborodására, az apa, Esterházy Antal is áhitozott, aminek aztán az öreg Esterházy Miklós nagyapai közbelépése vetett véget.

Kismarton mai látképe

Lichtenstein Mária csillagkeresztes- és palotahölgy volt. Feltűnő szépség és szépséges lélek. Kitűnően rajzolt, jól zenélt és szerette az irodalmat. Finom, művelt, nyájas modorú, emelkedett szellemű. A hercegi udvart jórészt az ő halk, de erős egyénisége kormányozta. A zenéért rajongott. 1845 augusztus 8-án, Hütteldorfon halt meg. A kismartoni családi kriptába temették.

*

Ennek a fenkölt emberpárnak irta Beethoven a C-dur misét.

A herceg felesége nevenapjára meglepetésnek szánta a művet. Ennek megírására alkalmas embert keresve, az öreg Haydnhoz fordult tanácsért, aki Beethovent ajánlotta. Hogy a herceg mikor kérte fel Beethovent a munkára, nem tudjuk, de minden valószinűség szerint 1806 végén. Az bizonyos, hogy a mester 1807-ben irta az egészet. Nyáron Badenben kezdte meg, ahol betegeskedésére üdülést keresett, ami Schmidt dr. leveléből is kitűnik és Heiligenstadtban, augusztus első napjaiban fejezte be, ahová Badenből nyaralásának folytatása végett ment.

Beethoven magyarországi tartózkodásai közül a zenetörténet eddig legbiztosabb volt a kismartoni látogatás időpontjában, habár több biografus ebben is tévedett. Igy például Marx Adolf Bernhard (Ludwig van Beethoven. Leben und Schaffen, Berlin, 1902. évi kiadás) munkájában (II kötet, 122. oldal) a kismartoni tartózkodást az 1810 évre teszi, holott 1807 szeptember 10-től 16-ig volt Beethoven Kismartonban.

Az ujabbkori zenei írók tudják, hogy Beethoven C-dur miséjének bemutatója Kismartonban a hercegi vár kápolnájában a szerző személyes vezetése alatt 1807 szeptember 13-án volt. De azt senki sem emeli ki, hogy ez a látogatás hat napig tartott. Pedig nagyon fontos, mert

Beethoven állítólag megneheztelt a hercegi családra, igen rosszul érezte magát Kismartonban, úgy hogy a mise bemutatójának délutánján elútazott. A misét a hercegnő nevenapján, Kisasszonynapján (szeptember 8) kellett volna bemutatni, de ha ez hétköznapra esett, a hercegi udvar hagyománya szerint, a rákövetkező vasárnap tartották meg az udari misét. Ez 1807-ben: szeptember 13-ra esett, amiről Beethovent előre értesíthették, mert a mester nem a névnapra (szeptember 8), hanem szeptember 10-ére, tehát három nappal a mise bemutatása előtt érkezett Kismartonba.

És a mise után 13-án nem útazott el, hanem az itt közölt okmány szerint csak 16-án. Tehát a bemutató után még három napig ott maradt. Ha Beethoven csakugyan megneheztelt volna, azonnal elutazik.

Marx, Schindler és mások azt is mondják, hogy a mise annyira nem tetszett a hercegnek, hogy mikor utána a Haydn megszentelte gyönyörü diszteremben a hercegi udvar névnapi köszöntésre összegyült, az előkelőségek közé belépő Beethovent a herceg ezekkel a szavakkal fogadta:

— De kedves Beethoven, mit követett el megint? — mire Hummel, Esterházyék akkori karmestere, kárörvendve nevetett s vele együtt a társaság néhány tagja is.

Hogy megy könyvről könyvre ez az adat?

Először is Beethoven ebben az időben már rég elismert mester volt. Megírta az Eroicát, a negyedik és ötödik szimfóniát, a Fidéliot, a Rasumovszki vonósnégyeseket. Egész Bécs őt tartotta zenei vezérének, akinek népszerűségét legjobban mutatja, hogy főként az arisztokrata körök vásárlása folytán egyetlen dala (Adelaide) rövid idő alatt ötven kiadástért meg. Aztán, aki a hercegi életmódot, szokásokat és modort csak valamennyire is ismeri, tudja, hogy

Durchlauchtigster,
Gnädigster Fürst!

Da mein mir sagt, dass ein
mein Fürst mich ohne Absicht entsetzt,
die sie mir entgegnehmen für ein
Zu schreiben, so nehme ich mir die
Freiheit, ihnen durchlauchtigster
Fürst Zu Anerkennung, dass ihr Wohl
Wohlthun bis Ihre 20 Jahre dringst-
Wünsch nachsetzen werden — Da ich denn

Zeit Gnade sein wird, solche durch den
Unterschied = Brief der durchlauchtigsten
Fürstin auf Zu fassen — die Bewerbenden
Strafbarkeiten Endigungen, die mir ihnen
Gnädigst erwarten, als ich den ängstlich hatten
mit einem Benefice - Tag zu Ihnen
durch Zu fallen, und die mich die Noth
mit Freuden nachsehen wohnen müsste, Strafzöge-
rer die Strafbarkeit Grösse der Absicht, so sehr
ich es durch Gnade wünschte, damit der ihnen

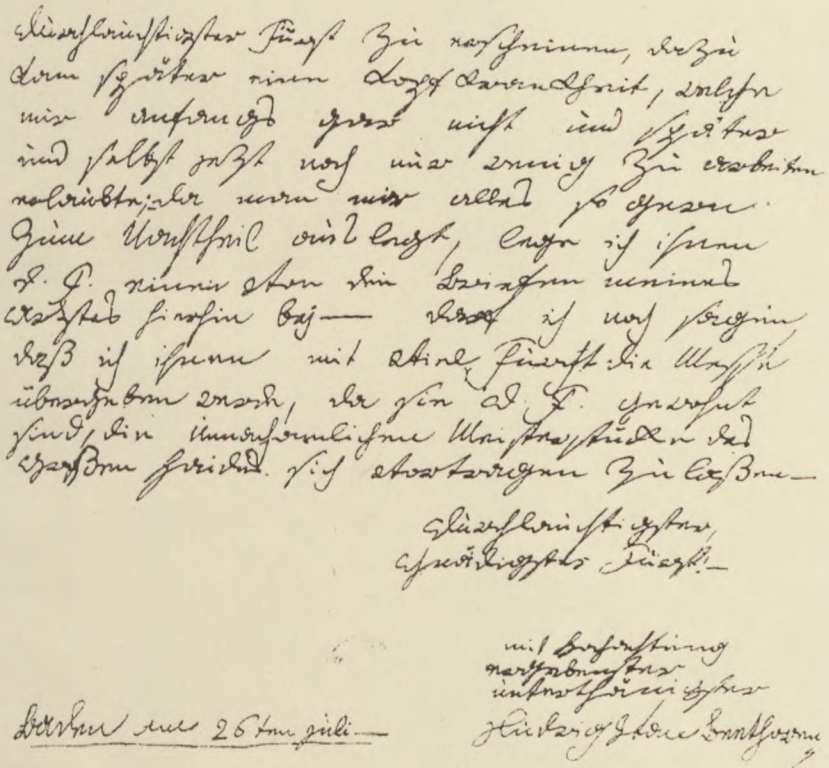

Beethoven levele Esterházy herceghez
a C-dur mise tárgyában

Facsimilében első közlés

Hercegi irattári szám: 3449|1807

Wien 22 July 1807

Ich weiß, lieber Freund, wie sehr überzeugt
Du bist von meiner Zuneigung, und
daß es mir Bedürfniß ist, mich
Dir mitzutheilen, nachdem der Zufall wieder=
holt, unerwartet. Entfernt von
Ihnen schmerzend ganze, ganz nachdenk=
end sind in Ihnen, und mich in
Ihnen sieht, denn der Freund ist
Ihnen Freund. Wenn verlassend die
jetzt Zeiten, wo wenn Sie mir noch
in Ihrem Herzen Platz vergönnen wollen,
so gehören Sie jetzt ihnen Herrn, sich
Dreitheilen - Kinder nicht die Ihrem
zu hegen. Von Nichtigkeit haben wir
nichts mehr zu erwarten, wohl aber
Innen, daß Sie mir bleiben gehören,

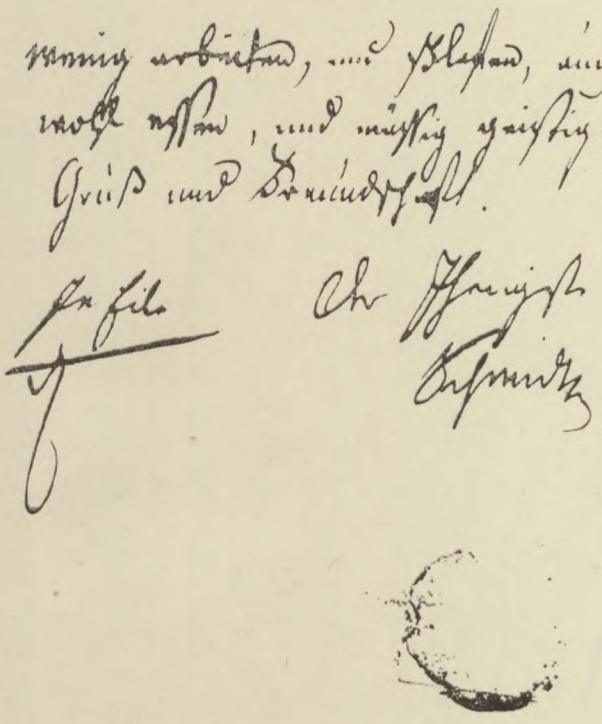

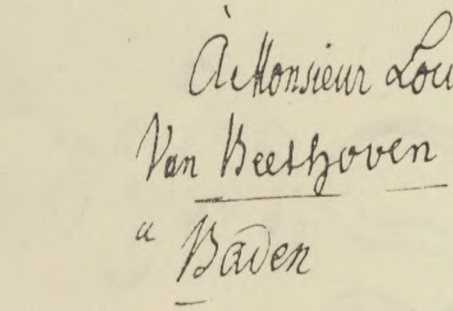

Schmidt dr. levele és levélborítékja Beethovenhez

Facsimilében első közlés

ilyet mások jelenlétében nem mondhatott egy herceg, egy házigazda és különösképpen nem Miklós herceg, aki a megtestesült finomság volt, kinek egész élete a tudományok és művészetek szeretetében telt el, aki mert kiváló diplomata, igen jól tudta, hogy mikor és hol mit kell és lehet mondania.

De a herceg és Beethoven közötti viszonyt legjobban megvilágítják leveleik, azokban ők maguk beszélnek.

Badenből 1807 július 26-án a C-dur mise tárgyában ezt irja Beethoven a hercegnek:

Főméltóságú, legkegyelmesebb Herceg!

Miután úgy értesültem, Hercegem, hogy a nálam megrendelt mise iránt érdeklődött, bátorkodom jelenteni, hogy azt legkésőbb augusztus hó 20-ig meg fogja kapni, amikor még elegendő idő lesz arra, hogy a Főméltóságú Hercegnő nevenapján előadják.

Éppen akkor kaptam Londonból rendkívül előnyös ajánlatot, amikor jutalom-estémmel a színházban megbuktam. Így, a szükségben, örömmel kellett azt megragadnom. Ez késleltette a mise befejezését, bármennyire szerettem volna evvel Főméltóságú Herceg színe előtt minél előbb megjelenni.

Mindehhez gyakori fejfájásom is hozzájárult, ami eleinte teljesen, később kevésbé, de még most is akadályoz a munkában. Miután mindent szívesen magyaráznak hátrányomra, ide mellékelem, Főméltóságú Herceg, orvosom levelét. Legyen szabad még megjegyeznem, hogy félve fogom a misémet átadni, mert Főméltóságú Herceg hozzászokott a nagy Haydn utánozhatatlan mesterműveihez.

Főméltóságú Kegyelmes Hercegnek legmélyebb tisztelettel legalázatosabb szolgája:

Beethoven Lajos

Baden, július 26-án.

(Hercegi irattár 3449/1807 szám.)

Olvassuk el mindjárt Schmidt dr. levelét is, melyet Beethoven a herceghez írott leveléhez csatolt igazolásul:

Wien, 1807 július 22.

Kedves Barátom, már előbb is meg voltam arról győződve, hogy fejfájása köszvényes természetű és most, hogy a fogát kihúzták, ugyancsak ezt vallom. Fájdalmai enyhülni fognak, teljesen megszünni azonban Badenben, de még Rodaunban sem, mert a Boreas (északi szél) Önnek ellensége. Ezért hagyja most ott Badent, vagy ha még 8 napig kísérletezni akar Rodaunban, úgy fogjon már most rögtön hozzá, hogy karjaira hársfakérget rakjon. Piócáktól már mitsem remélhetünk, de attól igen, ha sokat járkál, keveset dolgozik, jól alszik, eszik és szeszes italt mértékletesen élvez.

Üdvözlet és barátság:

Sietve!

Híve: Schmidt dr.

A herceg így válaszolt:

Tisztelt Beethoven Úr!

Nagy örömmel vettem tudomásul Badenből küldött leveléből, hogy ennek a hónapnak 20-áig a misét megkapom. Ennek a kellemes reménynek teljesülése annál nagyobb örömmel fog eltölteni, mert igen sokat várok tőle és az Ön végletekig menő aggályoskodása a Haydn miséivel való összehasonlításban még magasabbra emeli művének értékét. Különben szívből kívánom egészségének leggyorsabb és tökéletes helyreállását és vagyok nagyrabecsüléssel

jóakarója:

Esterházy s. k.

Kismarton, 1807 augusztus 9-én.

(Hercegi irattár 3449/1807 szám.)

An Herrn Ludwig
van Beethoven.

Hochgeehrter Herr Herr van Beethoven!

Mit wahrem Vergnügen habe ich auch
Ihr Schreiben von Baaden
vernommen, daß ich bis 20ten
dieses, wo Sie von Ihrer
Reise zurückkommen, die angenehme
Erwartung haben können,
Ihre Erfindung mir vorgespielt
zu hören und so viel Ihrer Stücke machen
wird, als ich mir davon Ihrer
Zeit vorbehalte, und Ihre
gütige Besorgniß in
Absicht der Hayd'nischen
Messen, wird noch mehr den
Eifer Ihrer Kunst schärfen.
Ich wünsche Ihnen
übrigens von Herzen die
glückliche Vollendung Ihrer
vorhabenden Opera und
bin mit aller Achtung.

Ihr
gutwilliger Diener.

Eisenstadt den 9ten Aug 1807.

Fürst Esterházy
Exp. f. Esterházy

Esterházy kerceg Beethovenhez írt levelének fogalmazványa

Facsimilében első közlés

Hercegi irattári szám: 3449/1807

Nagyértékű történeti levelek! Kiváltképpen nekünk, magyaroknak. Ezekből a levelekből kitűnik, hogy a herceg elégedetlen szavakkal nem illethette a mestert és miséjét. A herceg leveléből látható, hogy milyen nagyratartotta Beethovent.

Schmidt orvos levele mutatja, hogy Beethoven sok alkohollal élt, ami örökös betegeskedésének egyik főoka volt. De lehetett következménye is. Talán állandó egészségtelensége miatt keresett képzelt enyhülést az ivásban, amire nagyanyja és apja révén hajlamos volt.

Beethoven levelében egy kedves zenetörténeti udvariasság van: „nagy félelemmel fogom a misét Hercegségednek átadni, mert Főméltóságú Herceg hozzászokott a nagy Haydn utánozhatatlan mesterműveihez."

Mikor Haydn első angliai útjáról visszatérőben Godesbergben a bonni zenekarnak vendége volt, melyben Beethoven is játszott, a fiatal oroszlán megmutatta az ősz mesternek egyik kantátáját. Haydn olyan tehetségesnek találta az ifjút, hogy foglalkozni szeretett volna vele. Megbeszélték, hogy Bécsben tanítani fogja őt. Beethoven járt is hozzá, de a forrongó lelkű titán sehogy sem elégedett meg Haydn metodikus tanításával. Titokban egy Schenk nevű mesterhez járt, aki dolgozatait kijavította, amelyek rendszerint így kerültek Haydn elé. Meg is jegyezte Beethoven, hogy Haydntól semmit sem tanult. És íme, mikor tizenöt év után emlékezik reá, a legnagyobb tisztelet és elismerés hangján szól róla.

Ne hagyjuk megjegyzés nélkül, hogy Beethoven levelén nincs évszám, amely nagyon sok leveléről hiányzik, sok és súlyos zenetörténeti tévedést okozva. Gondoljuk csak el, mennyi könyvet nem írtak volna meg, ha a „Halhatatlan kedves"-hez címzett három levél akármelyikére is ráírta volna a mester az évszámot.

A C-dur miséről szóló levél évszáma nem kétséges. A válaszból s a zenetörténeti tényekből megdönthetetlenül igazolható. Ezenfelül a hercegi mintaszerű adminisztráció minden kapott és küldött levelet iktatott s a „Protocollum Exhibitorum pro Anno 1807" kötetben 3440. szám alatt Beethoven levele megtalálható a következő tárgykivonattal: „Beethoven Compositeur schreibt, dass seine Messe bis 20 August spätestens eintreffen wird."

A C-dur misére vonatkozólag egy eddig teljesen ismeretlen Beethoven levelet is találtunk, melyet a mester Bécsből 1807 szeptember 22-én írt Karner hercegi igazgatónak. (Karner János pozsonyi születésű volt s mint hercegi udvari tanácsos, a kismartoni tisztviselői kar és hercegi udvartartás feje.) Az értékes sorokat, mint első közlést facsimilében, az eredeti szöveggel és fordításban jelentetjük meg:

Mein Herr Hofrath !

Ich schicke ihnen hier die beiden Rechnungen der Kopiatur der Messe von mir, da ich die Einrichtung in solchen Sachen nicht weiss, so werden sie mir verzeihen, wenn ich villeicht mich mit etwas an sie wende, was ihnen vielleicht allein beschwerlich, sodennoch obendrin nicht vor ihr Heiligthum nicht treten sollte. Die eine Rechnung worin der Bogen zu 10x aufgerechnet ist, ist von meinem Kopisten, dem ich für meine Zwecke eben so viel bezahle. Die andere ist von einem andern mir fremden Kopisten, der wie sie sehen mehr angerechnet hat. Es geht mir selbst für mich nicht besser, indem ich so oft ich aus dem Hause habe schreiben lassen auch für mich immer mehr bezahlen musste — ich wünsche dass die Anweisung Namentlich auf die beiden Kopisten in Wien gemacht werde, so dass jeder das seinige im fürstlichen Hause ab-

Mein lieber Professor!

Ich schicke Ihnen hier die besten Empfehlungen
des Herrn Direktor des Observatoriums wie der
ich die Einrichtung in seinem Hause
nicht weiß 1/3 Uhr. Wir wir Sternzeiten
Uhren ist ziemlich mir mit Stern
Via Strich über Ihrem sternlichen Beobachter-
Sie [illegible] ohne Zeiger nicht eher
ist heilig stehen nicht besten sollen
Wir eine Sendung wegen der Lösung
die 10 x vorgenommen ist, ist eben

meinem Chefs, dem ich für meine
Hoffnung Ihnen so viel Vorzüge-
ich wurde ist über einem andern
mit Herrn Chefs, der sie
Sie Ihnen unser angenommen sich
ob Sie [illegible] Sie selbst Sie
Ihnen indem ich so oft ich Ihnen
Ihnen Sie Ihnen Ihnen Ihnen
für mich immer mehr Vorzüge
ich erwähne, dass die Einrichtung
Kommission auf die beiden Observatorien
in Stern gemacht wird, so dass
Ihnen Ihr [illegible] im [illegible]

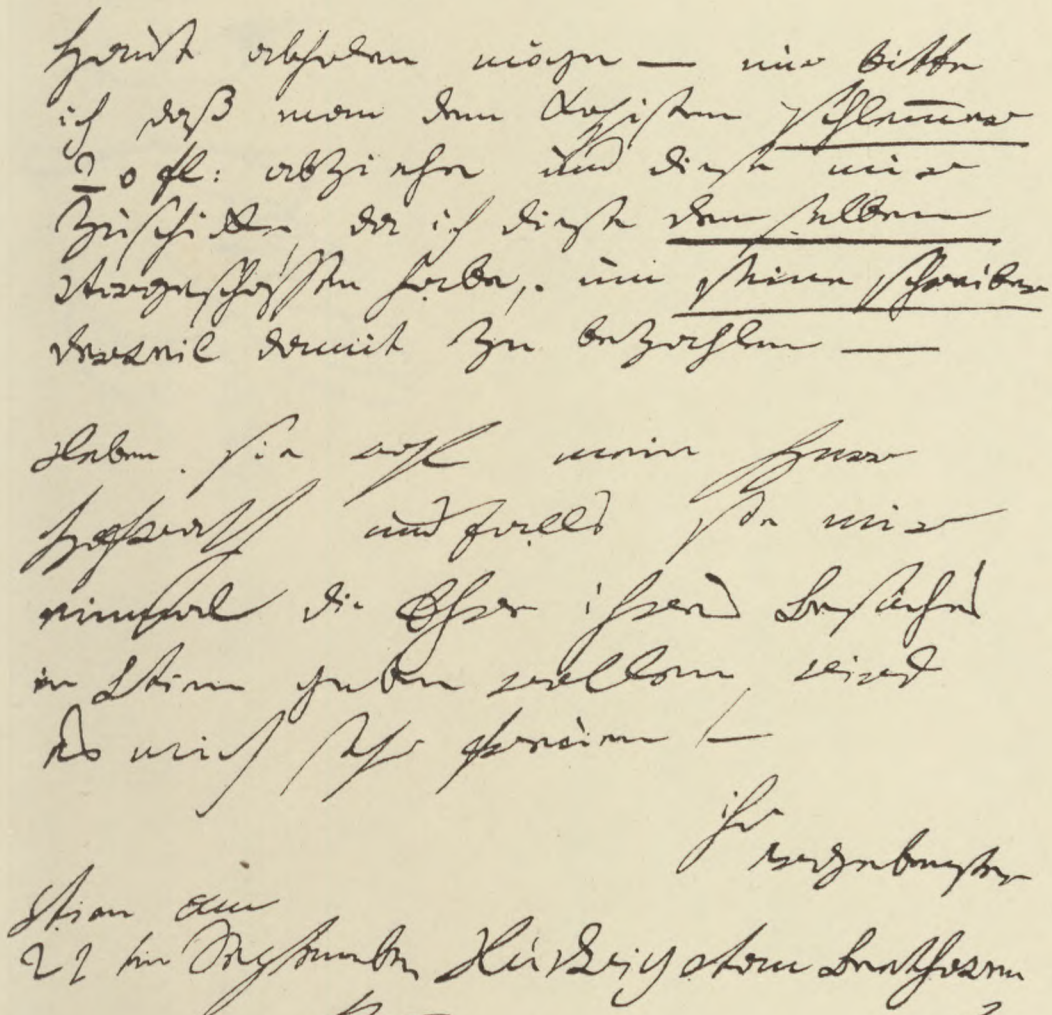

Beethoven levele Karner hercegi udvari tanácsoshoz

Első közlés

Hercegi levéltári szám: 4244 és 4245/1807

holen möge — nur bitte ich dass man dem Kopisten Schlemmer 20 Fl. abziehe, und diese mir zurückschicke, da ich diese demselben vorgeschossen habe, um seine Schreiber derweil damit zu bezahlen.

Leben Sie wohl mein Herr Hofrath und falls sie mir einmal die Ehre ihres Besuches in Wien geben wollen, wird es mich sehr freuen

ihr ergebenster

Ludwig van Beethoven.

Wien, am 22-ten, September.

Udvari Tanácsos Uram!

Itt küldöm a misém mindkét másolási számláját. Mivel az ilyen dolgokban való szokásokat nem tudom, megbocsát, ha talán olyasmivel fordulok Önhöz, ami nehezére esik és amivel senkinek sem volna szabad az Ön szentélyébe lépni. Az egyik számla, amelyikben ívenként 10 kr. van felszámítva, az én másolómé, akinek én saját céljaimra is ugyanannyit fizetek. A másik egy nekem ismeretlen másolóé, aki, amint látja, többet számított. Nálam sem megy jobban, mert ha bármikor házon kívül másoltattam, nekem is többet kellett fizetnem. Szeretném, hogy az utalványt Bécsben mindkét másoló nevére külön állitanák ki, úgy hogy mindegyik felvehesse a magáét a hercegi házban. Csak arra kérem, hogy Schlemmer nevű másolónak vonjanak le 20 forintot és azt nekem küldjék vissza, mert én az illetőnek azt előlegeztem, hogy az írnokait kifizethesse.

Isten Önnel Udvari Tanácsos Uram és ha egyszer megtisztelne Bécsben látogatásával, nagyon örülnék neki.

Alázatos híve

Beethoven Lajos.

Bécs, szept. 22-én.

A levél a hercegi levéltárban ad 4244 és 4245/1807 szám alatt található, melyet a levél hátára is feljegyeztek.

Beethoven sorait kedves gondosság és körültekintés jellemzi. Figyelmes és udvarias a központi hercegi igazgatóval, Karnerrel szemben. Ez a levél is erős bizonyíték arra, hogy Beethoven neheztelése a hercegre nagyított, sőt kitalált lehet, mert Beethoven Kismartonból való haragos távozás esetén nem ilyen hangú levelet írt volna Karnernek. Ne felejtsük el azt sem, hogy Beethoven ingerült, mérges, makacs és goromba volt, aki szemtől-szembe megmondta a magáét nem egy magasrangú úrnak. Közismert szokása volt, hogy a legkisebb neki nem tetsző megjegyzésért vagy szóért úgy megharagudott, hogy vette a kalapját és bármilyen társaságból szó nélkül, azonnal távozott. De Kismartonban nem ez történt, amint az életrajzírók állítják, mert a mise bemutatója után még három napig volt Beethoven a herceg vendége.

Valami neheztelésféle mégis élhetett Beethovenben a hercegi család iránt, mert a misét nem a megrendelőnek, hanem Kinsky hercegnek ajánlotta. Így is jelent meg a bemutató után öt évre Breitkopf és Härtel kiadónál. Azt is tudjuk, hogy a mise ajánlását többször megváltoztatta. Kéziratban jóbarátjának, Zmeskáll Miklósnak is ajánlotta volt, aztán egy ismeretlen hölgynek, (Thayer szerint Rzewuska grófnőnek), míg végre nyomtatásban Kinsky herceg kapta az ajánlást.

A hercegi levéltárban a mise kézirata nincs meg, mert Beethoven azt Kismartonból magával vitte. G. Nottebohm említi, hogy Kismartonban a miséből csak egy régi másolat van. Én két régi másolatot találtam az „Inventarium über die hochfürstlich Esterházyschen Kirchen-Musicalien zu Eisenstadt Anno 1858". feliratu katalógusban. „Solenne Messen 181" sorszám alatt ez áll: „Beethoven in C-partitur". Ez nem Beethoven kótázása, sokkal későbbi. De érdekes, hogy a címlap ez: „Missa composita dedicata al Principe

Nicola Esterházy de Galanta etc. etc. di Luigi v. Betthoven" (sic.) Tehát nem Kinsky hercegnek szól a kézirásos ajánlás, holott nyomtatásban, tehát a valahonnan másolt példány előtt 30—35 évvel a misén már Kinsky neve szerepelt. Honnan másolták le? Érdekes volna tudni. Ez a példány nemcsak a partitúrát, de a stimmeket is tartalmazza és összesen 44 külön füzet, tizennégysoros, hosszukás alaku kótapapirt tölt be. A partiturában a stimmek így következnek: violini, viola, flauto, oboe, clarinetti, fagotti, corni, trombi, timpani, soprano, tenore, basso, violoncelli, organo et bassi.

A hercegi levéltárban levő másik példánya a misének egy kis zenekarra átirt stimm-példány, partitúra nélkül. Egy Thomas nevü „Musikdirector" írta át kis zenekarra 1843-ban és jelzi, hogy az ő tulajdona. Kékesszürke fedelü kótaköteg, melynek a címborítékja ugyanaz az írás, mint a partitúrás teljes példányé, de a kótázás más kéztől eredt. Ez az átirat négy énekszólamra, 2 hegedűre, violára, gordonkára, 2 klarinétra, timpanira, gordonka és orgonára való. Miután a kótán 1843 évszám van és a partitúrás teljes példány címlapja és ennek a borítékoldala azonos kézírás, minden bizonnyal a partitúrás teljes példány is 1843-ból való.

De van még egy írásos bizonyíték, hogy a hercegi udvar és Beethoven között háborítatlan jó viszony állott fenn.

A hercegi főpénztári irattárban 206/809. szám alatt a következő ügyirat található:

„Dass der Herr Hofrat v. Kárner dem Herrn v. Betthoven für eine fürstliche Looge bei seiner letzthin abgehaltenen Musikalischen Academie Ein Hundert Gulden durch den Joseph Schweighofer Bedienten bei der Frau Gräfin Petro von Erdődy wo der Herr Betthoven

wohnt, geschikt haben, bezeuge hiemit. Wien den 29. ten Dezember 1808.

Szuly m. p.
Cent. D. Act.

Id est 100 f".

„Hogy Karner udvari tanácsos úr Betthoven (sic) úrnak legutóbb tartott akadémiáján (hangversenyén) egy hercegi páholyért száz forintot küldött Schweighofer József szolga utján, aki Erdődy Péterné grófné szolgálatában áll, kinek házában Betthoven lakik, ezennel igazolom. Mellékelve 100 forint. Szuly s. k."

Ez az ügyirat 1808 december 29-én Bécsben kelt s a vonatkozó hangverseny Beethovennek az a nevezetes koncertje volt, melyen a mester vezénylete alatt (december 22-én) bemutatták a Sors- és a Pasztorál-szimfóniát, a gordonka-szonátát s amelynek műsorán „Három himnusz" cím alatt szerepelt német szöveggel a C-dur mise Kyrie-je, Gloriá-ja és Sanctus-a. Német szöveggel és más címen azért, mert egyházi zeneművek előadása akkor koncertteremben tiltott volt.

A hercegi adományból világos, hogy Beethoven meghívta akadémiájára Miklós herceget, aki hercegi módon fizette meg páholyát. Ez is kétségtelen bizonyítéka a herceg és Beethoven közti jóviszonynak. A büszke Beethoven nem fogadhatott el pénzt semmiféle formában olyan embertől, akire haragudott.

A mise bécsi bemutatója egy év és három hónapra volt a kismartoni után.

Ha lehetett Beethovenben valami neheztelés a kismartoni napok miatt, azt az elszállásolása okozhatta. A mester Kismartonban a herceg vendége volt, de nem a

Nota.

Dominus Musices Compositor Beethoven cum Socio
secum allato e Januario a 10: Sept. usq. 16 Sept.
Gratzae apud infrascriptum in quartiri fuit,
in Quotium Intertentionem, et Servitium infrascripti
Cum - - - Rh. fl. 20 —

Josephus Baranyai
Cust.

29: a Sept. 807.
Hadamarz.

Praesentatus 30. Sept. Me et Manby Magnifici
Domini Josephi Silvatici Aulici, et Cust. Cameli Baronis
Harnoncourt Me Aide-per Cujus hospitio hospitat.

J. Baranyai
Cust.

Baranyai József udvari titkár számlája
Beethoven ellátásról

Facsimilében első közlés

Hercegi levéltári szám: 4433|1807. No. 14.

A hercegi Központi Igazgatóság épülete Kismartonban
A Haydn Gasse-ra néző főhomlokzat oldalról

Ebben az épületben lakott Beethoven
1807 szeptember 10-től 16-ig

(Első közlés)

kastélyban kapott szállást. Nem fogadták egyenrangúként, amit mindenkitől elvárt.

Az életrajzírók a legújabb időkig nem tudtak arról, hogy Beethoven nem a hercegi várban lakott. Ezért keresték más okát a neheztelésnek és fogadták el gondolkozás nélkül Schindler adatait.

A hercegi levéltár 4433/1807. N. 14. szám alatt őrzi Baranyai József udvari t.tkár eredeti számláját, mely szerint a hercegi pénztárból 20 forintot vett fel azért, mert „Bethofen muzsikus urat" és famulusát 1807 szeptember 10-től 16-ig ellátta.

Nota.

Dominus Musikus Compositor Bethofen cum Socio secum allato et Famulo a 10a Sept. usque 16 am ejusdem apud intrascriptum inquarterisatus fuit, in quorum Intertentionem et Servitum insumpti sunt.....Rh. Fl. 20.

29a Sept. 1807. Kismart.

Josephus Baranyai s. k.
Secr.

Prospecificatos 20. Flnos me ex manibus Magnifici Domini Consiliarii aulici et Cent.
Cancell. Direktoris Karner vite percepisse hisce testor.

J. Baranyai s. k.
Secr.

Beethoven tehát Baranyainál volt elszállásolva. Ez a Baranyai Rosenauban született s mikor Beethoven Kismartonban járt, negyvenhárom éves volt. 1798-ban lépett a hercegi család szolgálatába s először Bujákon volt „Vice Fiscal". Innen került 1801 júniusában a hercegi Központi Igazgatósághoz titkárnak. Kétségtelenül magyar

ember volt, nemcsak neve után ítélve, de mert személyi adatai szerint: magyarul, latinul, németül és szlovákul beszélt. Ő volt a zenei ügyek előadója. Így kerülhetett Beethoven az ő szállására teljes ellátással, mint hercegi vendég.

Eddig senki sem kutatta, hol lakott Beethoven Kismartonban. Azt kellett kinyomoznom, hol lakott 1807-ben Baranyai? A herceg télen rendesen Bécsben, nyáron Kismartonban tartózkodott. Baranyainak (aki nős volt), rendes lakása Bécsben volt s Kismartonban csak bútorozott nyári lakást kapott. Az irodaépületben (Sengerisches Haus, a mai Központi Igazgatóság épülete) a II. emeleten. Ebben a lakásban lakott 1805. évben is, mert a 142/806. szám alatt iktatott igazgatósági ülés jegyzőkönyve szerint az irodaépület tetőzetén „Baranyai titkár lakása felett" kisebb tatarozást végeztek.

1806-ban és 1807-ben Baranyai lakása nem változott. 1808-ban azonban ebből a lakásból ki kellett költözködnie, hogy az építészeti hivatalnak (Bauamt) helyet adjon. Még két ügyirat igazolja, hogy Baranyai 1809 elejéig a Központi Igazgatóság épületében lakott. Az 1809 március 26-án 48. szám alatt kelt hercegi ügyirat azt rendeli el, hogy Baranyai a Központi Igazgatóság épületéből hurcolkodjék ki. Ugyanez az okmány a lakást egy tenoristának utalja ki, aki vonakodik azt elfogadni, mert a lakás nedves és félti a hangját. Az 1809. évi 13. számú ügyirat is igazolja, hogy Baranyai a Sengerisches Haus-ban lakott s a lakás nedves volt. E lakás nedvessége azért említésre méltó, mert szóbeszéd szerint, Beethoven panaszkodott, sőt neheztelt, hogy őt egészségtelen helyre szállásolták el. A herceg erről az elszállásolásról természetesen semmit sem tudott, tiszviselői intézkedtek így.

Az irodaépület utcafrontja és két szárnya csak iroda

A hercegi Központi Igazgatóság épülete Kismartonban
A szembe néző főhomlokzat

(Első közlés)

Ebben az épületben lakott Beethoven
1807 szeptember 10-től 16-ig

lehetett, mert lakásnak nem volt alkalmas. Az egész front és a két szárny tulajdonképpen egy helyiség ma is s a szobák irattári szekrényeknek használt falakkal vannak egymástól elválasztva. Különálló szobák a lépcsőház melletti középfolyosó végén voltak. Itt négy szoba van ma is, de nem hihető, hogy Baranyai négy szobát kapott volna, mert ugyanezen második emeleti lakásból kiköltözött Eötvös titkár részére, aki rangban idősebb tisztviselő volt Baranyainál, az első emeleten csak két szobát jelöltek ki s az 1409/1801 számú hercegi ügyirat szerint a várkastélyból Baranyai lakásának berendezésére adott bútor négy szobára nagyon kevés lett volna.

Beethoven tehát Kismartonban Baranyai titkár lakásában a volt Központi Igazgatóság épületében lakott. Még pedig nem utcafrontra, hanem a várkastély felé eső, gyönyörű kilátást nyujtó, csendes oldalon. A Központi Igazgatóság épülete másfél század óta olyan, amilyen ma. A hercegi várkastély jobboldalán van, alig pár lépésre a csodálatos parktól. Az érdekes régi házakkal zsúfolt keskeny utcát, melyben az épület áll, ma Haydn-Gasse-nak hivják. Ezelőtt Zárda-utca volt a neve. Haydn ismeretes egyemeletes háza is ebben az utcában van. Véletlenül Haydn és Beethoven Magyarországon egymás szomszédságában lakott.

*

Beethoven vallásos volt.

Legkedvesebb olvasmánya Kempis Tamás „Krisztus követése" című műve.

Katholikusnak született és nevelkedett. Különös, vallásokon felülemelkedő puritánság volt a lelkében. „Semmi se magasztosabb, mint a többi embernél közelebb jutni Istenhez és innen árasztani az Istenség sugarait

az emberiségre", — írja tanítványának és jóltevőjének, Rudolf főhercegnek.

Az egyházi zeneművészet emelkedettségének alapja mindig a vallásosság. Nem az egyházzenei mű külső tökéletességében, hanem szerzőjének hitében és belső vallásosságában rejlik annak értékessége. A liturgikus jelleg a lényeges. Liturgikus jellegű lehet például egy Sanctus akkor is, ha szerzője minden eddigi egyházzenei szabály figyelembevétele nélkül alkotta meg.

Beethoven: „athleta Christi", az a zeneköltő, kiben az egyházi zeneművészet nem formalizmus, hanem áhitat.

Ő, a született instrumentálista, küzködve keresi egy életen át a zenei mondanivalójához alkalmas szövegeket s szembeötlő, hogy vokális stílusa oft emelkedik legmagasabbra, ahol vallásos szellemű, vagy kifejezetten egyházi szövegekkel dolgozik. Ő maga mondja:„ Tiszta egyházi zenét csakis énekhangokkal volna szabad előadni, kivéve a Glóriát, vagy más hasonló szövegű részt. Ezért szeretem Palestrinát, de ostobaság őt utánozni a nélkül, hogy az emberben az ő szelleme és vallási szemlélete megvolna".

Beethovennek szám szerint kevés egyházi szerzeménye van. De ott áll közöttük a Missa Solemnis, mely az egyházi zeneművészet Szent Péter temploma.

Első egyházi tárgyú művét: „Krisztus az Olajfák hegyén" című oratóriumát harmincegyéves korában írta. Szövege gyenge s a zenéje sem emelkedettebb. De már másfél évre rá csodálatos erővel szárnyal Istenkereső tollának géniusza. Gellert költő vallásos szövegeire megírja: „Hat ének Gellert szövegére" című ciklusát, melyről Romain Rolland azt mondja: „szívszaggató, heroikus". Ezután csak négy évre nyúl ismét egyházi szöveghez,

amikor Esterházy herceg mise írására kéri fel. Ekkor találja meg azt a szöveget, mely minden zeneköltő számára mindig a legmagasztosabb szófüzér marad, mert a templomi istentiszteletek évezredes használatában kristályosodott ki.

Beethoven alázatos lelkét a katholikus szertartások művészetérlelő áhítata és misztikuma már ifjúkorában megfogta. A szertartások menetét és lényegét bonni orgonista korában megismerte, úgyhogy mikor Esterházytól a megbízatást megkapta, nemcsak teremtő lelkének legegyénibb zenei imáival, hanem az egyházzenei irodalom dús tárházával ült kótapapírjához.

És megkomponálta a zeneirodalom legmeghittebb, legbensőségesebb miséjét, a C-durt, mely a kiválasztottak zenei imádságoskönyve. Nem a megszokott könyörgéseket tartalmazza, hanem válogatott költeményeket olyan szavakkal, melyeken egy nagy ember beszél Istenével. Emelkedettebb és erőteljesebb hangon, mint a „Missa Solemnis"-ben Beethoven, senkisem szólt még Istennel. És bensőségesebb, áhitatatosabb dalt a C-dur misénél, — nem énekelt senki.

A mise nehéz pályát futott meg. A kiadók sokáig húzódoztak megjelentetésétől, melyet csúnya alkudozások előztek meg. Az V. és VI. szimfóniát, a gordonkaszonátát és a misét összesen csak 900 forintért vette meg a kiadó. A bemutató után öt év mulva, 1812-ben jelent meg Breitkopf és Härtel-nél, mint op. 86. „Három himnusz" címen (Kyrie, Gloria, Sanctus) a második előadáson, Bécsben, értetlenséggel találkozott, nem hozott sikert. Angliában ugyan 1816 és 1817-ben előadásra került, de azután évtizedekig feledésbe merült. Az idő hozzáérlelődött s a zenetörténet a megillető magas helyre állította.

Hányattatásán nem csodálkozhatunk. Az előző szá-

zad, valamint Mozart és Haydn kímért, szabályos, formalizmusban élő miséi után ez a közvetlen, szabad hang, a szigorú egyházzenei stílus megbolygatása nem tetszhetett. Ujszerűségét forradalminak találták.

Vokális s nem instrumentális jellegű. A szó, az értelem uralkodik rajta. Beethoven a mise szövegének szelleme szerint kereste a zenei formát s nem habozott összevonni, kiszélesíteni, vagy széttörni a féltve őrzött szabályokat.

A „Kyrie" (C-dur, andante con moto assai vivace, $^2/_4$) könyörgő, meleg esdeklés. Szelid, alázatos hangon, csaknem ígénytelenül kezdődik, de már a kilencedik ütemnél különböző hangszercsoportosításban szokatlan hangszínek törnek elő. Az ujszerű harmoniák egymásra következése meglepő A tétel háromszakaszos dalforma.

A „Gloria" (C-dur, allegro con brio, alla breve) elevenebb és dinamikában erősebb, mint a „Kyrie". Tömör terc és sext menetekben fortissimo szárnyal. Ez a mise legterjedelmesebb része. Világosan mutatja, hogy Beethoven a szöveg minden legkisebb hangulatát megragadta s a mondatokat és periódusokat azok szerint formálta. Például a „Laudamus te, benedicimus te" szavakat teljes akkordokkal hangsúlyozza és az „adoramus te" szelid C-durból minden átmenet nélkül B-durba ugrik át. A „Gloriá"-ban fuga szerű bekezdések vannak, anélkül, hogy azok a grandiózus zenei formának régi szélességét és pompáját kifejtenék.

A „Credo" (C-dur, allegro con brio, $^3/_4$) ismét C-durban csendül fel, ellentétben a régebbi mesterek szokásos hangnemváltoztatásával. Ez is eltérés a kontrapunktikus stílustól. A tételt a zenekar dominálja s a vokális gondolatokat az instrumentális csoportok ismétlik. Némely motivum többször előkerül s az együvétartozó gondolatok zeneileg is összetartoznak. A „Credo" három főbb gondo-

latkörre tagozódik: „Et incarnatus", „Et resurrexit", „Et vitam venturi".

A „Sanctus"-ban (A-dur, adagio, majd allegro, 4/4) egyszerű fugato lép fel. A „Benedictus" (F-dur, allegretto ma non trappo, 2/4) enharmonikus meneteiben örvendező vídámságával bűvöl el. Az „Osanna" (A-dur, allego, 4/4) beethoveni ujongás. Az „Agnus dei" (c-moll, poco andante, 12/8) hangulatos pianisszimójában, mint valami felkiáltás, hírtelen és erőteljesen lép be a kar. A C-dur a „Dona nobis pacem"-nél (allegro ma non troppo, alla breve) tér vissza. Végezetűl ismét felhangzik emlékeztetésként a „Kyrie", mutatva, hogy Beethoven az egész misét Istenhez küldött grandiózus könyörgésnek fogta fel.

*

Bizonyára érdekelni fogja a zenetörténetet, hogy kik voltak annak a zenekarnak tagjai, mely Beethoven vezénylete alatt Kismartonban a C-dur misét bemutatta. A herceg levéltárában levő „Conventionalé"-kból ezt hitelesen megállapitottam. A listát sem Thayer, sem Beethoven más életrajzírója nem ismerte s most kerül először nyilvánosságra. Ezekkel az adatokkal eddig egyedül C. F. Pohl „Joseph Haydn" c. művében foglalkozott, de közlése nem pontos, mert az ujabban előkerült adatokat nem ismerhette s különben is tárgyköre szerint az Esterházy-zenekar őt csak addig érdekelte, amig annak Haydn volt a vezére.

A XVIII. század magyar zeneéletében különös jelentőségre tettek szert a főúri rezidenciális zenekarok. Már a XVIII. század elején híres volt az akkor Pozsonyban rezideáló hercegprímások zenekara. Esterházy Imre gróf hercegprímás zenekaráról (1733-ban) elragadtatással emlékezik meg önéletírásában Francisci János besztercebányai kántor. Batthyány József gróf hercegprimás idejében (1775—1785) számos olyan jeles muzsikus működött a zenekar-

ban, kiknek neve fennmaradt. Zenekart tartott Pozsonyban Grassalkovich Antal gróf (1782—1789) és Erdődy János gróf (1785—1787). Erdődy János grófnak saját színháza, olasz színtársulata volt, melyben zenekara állandó szolgálatot teljesitett. Patachich Ádám nagyváradi püspök zenekarát (1757—1762) Haydn Mihály és (1752—1769) Dittersdorf vezette. Styrum Limburg grófnak Simontornyán jó zenekara volt, Széchenyi Ferenc grófnak Kisczenken (1778—1784) „harmóniás udvari kar"-a. Két említésreméltó együttes még a XIX. század elejéről: a verebi Végh Ignácé (1804—1813) és Esterházy Miklós gróf tatai „hangászkar"-a.

Valamennyi között legjelentősebb az Esterházy hercegek kismartoni zenekara. Először, mert a kor legmagasabb igényeit felülmuló hiánytalan zenekar volt (férfi-, női- és gyermekkarral), másodszor híres karmesterei révén (Werner, Haydn, Fuchs, Hummel), harmadszor csaknem egy évszázados működési idejéért. Alakulásának időpontja 1715-re tehető; 1734-ben bővítették, 1755-ben Gregorius Werner karmestersége alatt teljes számra emelték, úgyhogy már ekkor magasrendű művészi fokot ért el; mikor pedig 1764-ben Haydn vette át, világhírre emelkedett. Esterházy Antal altábornagy 1790-ben a zenekart feloszlatta, de Esterházy Miklós 1794-ben Haydnnal ismét megszerveztette, melytől kezdve a zenekar körülbelül 1820-ig ismét működött.

A zenekari lista neveinek hitelességét a hercegi „Conventionale"-k őrzik. A hercegi udvar szabályai szerint az udvari személyzet névsorát hatalmas pergamenpapírból készült könyvekben, az úgynevezett „Conventionale"-kban nyilvántartották, melyekbe a szolgálattevők összes személyi adatait és járandóságaik mértékét feljegyezték. Ezeket a könyveket évek szerint pontosan vezették, de később csak a fizetésbeli változások alkalmával jegyez-

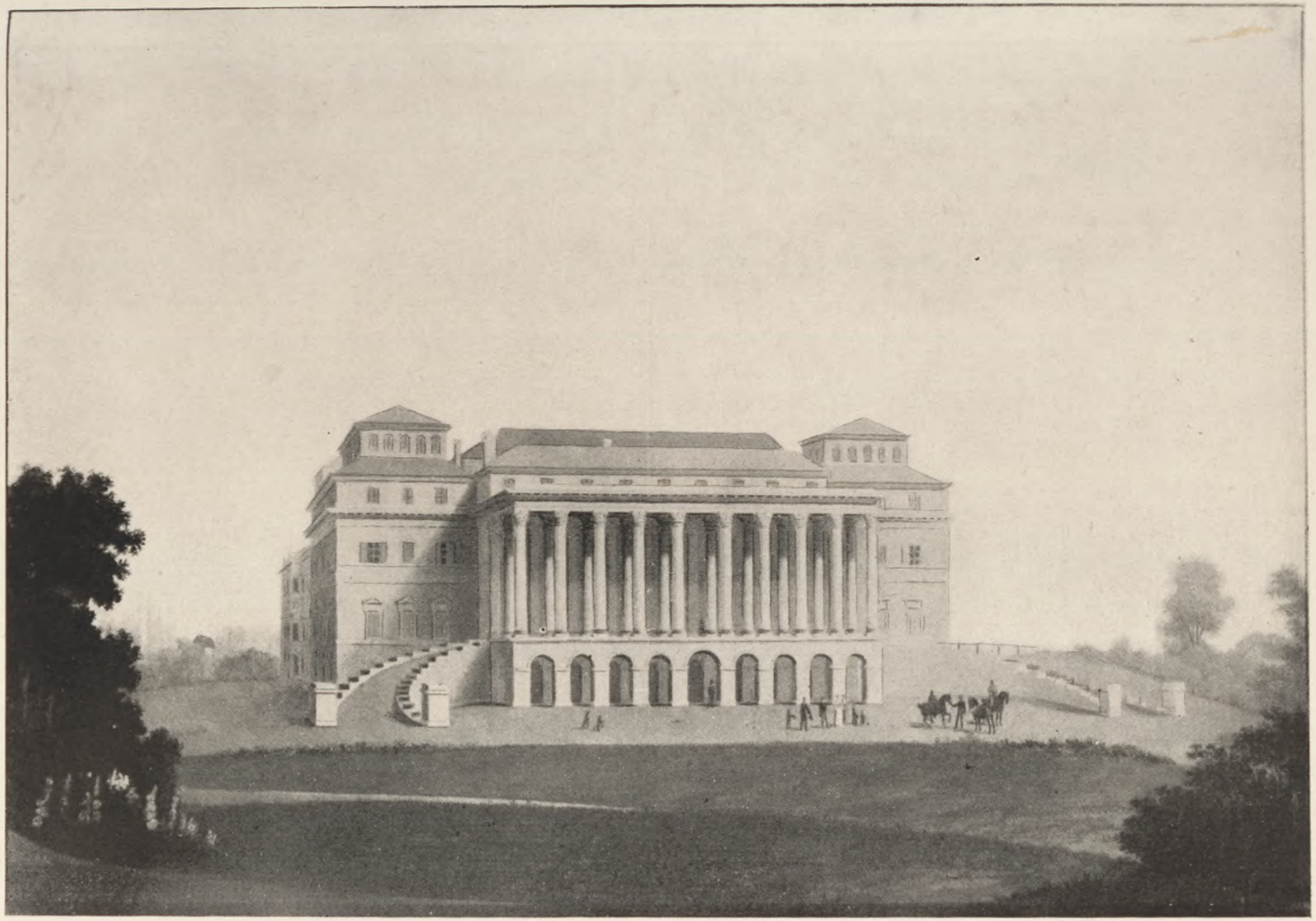

A kismartoni hercegi kastély a park felől Beethoven látogatása idején (1807)

(Első közlés)

Egykoru festmény a kismartoni kastélyban

tek be minden ember törzslapjára évszámot s az illetők szolgálatbalépését, vagy eltávozását nem tüntették mindig fel. Miután az 1803-ban megkezdett fő „Conventionale"-t így vezették, át kellett néznem az előző évekét s az 1808 évig mindeniket, hogy összeállíthassam azt a zenekart, amely 1807-ben, Beethoven kismartoni tartózkodása idején működött s melyet a mester a C-dur mise bemutatóján vezényelt.

A misét Johann Fuchs, helyettes karmester, tanította be. Beethoven csak két-három próbát tarthatott, mert a bemutató előtt három nappal érkezett.

Az 1807 szeptember 13-iki Beethoven-bemutató zenekarának tagjai:

Helyettes karmester:
Johann *Fuchs* 1788—1812 hegedüs, † 1833 okt. 29.
Helyettes karmester és helyettes hangversenymester:
Anton *Polzelli* 1803—1813 (1783—† 1855 II. 18. Pest).
Hangversenymester és zeneszerző:
(Johann) Nepomuk *Hummel* 1790—1808 ápr. 17.
Hangversenymester:
(Luigi) Aloysius *Tomasini* 1762—1808 ápr. 17, † ápr. 25.
Hegedű:
Anton *Tomasini* 1781—1811.
Aloysius *Tomasini* 1795—1808 jul.
Johann Michael *Ernst* 1744—1810.
Johann *Dietzl* 1803—1808.
Andreas *Massa* 1807 márc.—1808.
Ludwig Philipp *Monglich* 1805—1808 (egyszersmind basszista)
Mélyhegedű:
Christian *Specht* 1765—1808 (egyszersmind basszista is).
Gordonka:
Johann *Klameth* 1804—1810.
Fuvola:
Georg Friedrich *Schuster* 1804—1811.
Johann *Wolt* 1804—1810.
Oboa:
Jacob *Hirtl* 1803—1810.
Joseph *Elsler* 1800—1811.
Klarinét:
Franz *Finger* 1803—1808.
Joseph *Hornik* 1803—1811.

Fagót:
Johann *Sommer* 1802—1810.
Johann *Michael* 1803—1811.
Vadászkürt;
Anton *Prinster* 1803—1811.
Michael *Prinster* 1803—1811.
Trombita:
Ignatz *Gotte* 1805—1810.
Sebastian *Binder* 1804—1810.
Michael *Altmann* 1799—1808.
Johann *Pfann* 1799—1810.
„Musicus":
Franz *Lechner* 1804—1810.
Orgonista:
Georg *Fuchs* —1810.
Orgonafujtató:
Franz *Lechner* 1804—1808.
Énekesnők:
Barbara *Pilhofer* 1788—1810.
szoprán
Dem. *Schneider* 1807—1810.
Anna *Ruhmfeld* 1803—1807 nov.
Katharina *Marx* 1805—1808.
Nanette *Kornega* (Cornega) 1806 jul.—1810, később Pesten és Pozsonyban, végül Bécsben müködött. Beethovennel később is összeköttetésben állott (l. Zelterhez írott, 1823. márc. 25-én kelt levelét.)
Josepha *Hammer* 1798—1810 alt.
Elisabeth *Sibert* 1807. márc.—1810 alt.
Magdalena *Schöttinger* 1803—1808 alt.
Josepha *Schüringer* 1803—1810 alt.
Tenor:
August *Thillo* 1805—1808.
Joseph *Treidler* 1804—1810.
Johann *Posch* 1807 szept. 5.—1808.
Basszus:
Johann *Bader* 1800—1810.
Kilenctagú gyermekkar (Sängerknaben) és tanáruk 1804—1810.

*

A hercegi levéltár birtokában van egy Beethovennel kapcsolatos és eddig teljesen ismeretlen érdekes levél. Ezt a levelet az az Esterházy Miklós hercegné, született Lichtenstein Mária hercegnő írta, kinek névnapjára a C-dur mise készült. A levél fiának, Esterházy Pál hercegnek (1785—1866) szól, aki nagyhírű diplomata és később

Kismarton és a hercegi kastély látképe Beethoven látogatása idején (1807)

Egykoru festmény a kismartoni kastélyban.

(Első közlés)

az első magyar felelős ministeriumnak rövid ideig külügyminister volt. A levél dátumának idején huszonnyolc éves és a Napoleon elleni felszabadító háborúban Ferenc császár és Metternich oldalán teljesített diplomáciai szolgálatot. Éppen Freiburgban, a francia határon.

A hercegné levele 1813 december 8-án kelt.

„Je reviens d'une des plus belles musiques que j'ai entendu de ma vie, on l'a donné pour les blessés a Hanau, Beethoven a fait un vrai prodige la bataille de la Victoria, on croit voir le combat, c'est magnifique, les attaques de cavalerie, la melée, les canons, tout est peint d'après nature et ensuite quand la bruit s'éloigne. Il a donné cette composition à Mälzel, qui le produlra à Londres, cela fera fureur. Ensuite nous avons une simphonie de lui de toute beaute."

„A legszebb muzsikák egyikéről jövök, mit életemben hallottam. A hanaui sebesültek javára adták. Beethoven igazi csodát művelt a „Victoriai ütközet"-tel. Látni véljük a csatát. Nagyszerűek a lovasság rohamai, az összecsapás, az ágyúk. Minden hiven utánozza a valóságot és végül amint a csatazaj eltávolodik. Ezt a szerzeményét Mälzelnek adta, aki Londonban fogja előadni. Őrült sikere lesz. Utána egy minden szépséggel teli szimfóniája következett."

Beethoven hangversenyét, melyről a levél szól, 1813 december 8-án tartotta, tehát aznap, amikor a levél kelt. Jótékonycélú koncert volt, melyet a mester a hanaui ütközetben (1813 október 30) megsebesült bajor és osztrák rokkantak javára adott. Nevezetes fellépése volt ez Beethovennek. Egész Bécs ott volt s hogy milyen diadalban és elismertetésben részesült, elképzelhetjük abból is, hogy olyan emberek, mint Hummel, Mayerbeer, Spohr, Salieri, Mayseder, Schuppanzigh stb. alárendelt zenei szerepeket vállaltak, csakhogy Beethoven vezénylete alatt működhessenek. A Wellington győzelmére írott zenekari ábrándnak,

— melynek teljes címe: „Wellingtons Sieg, oder die Schlacht bei Vittoria", op. 91, — és a VII. Á-dur szimfóniának, op. 92, ez volt a bemutató előadása. A zenekari ábrándnak, melyet Beethoven maga egyik leggyengébb művének tartott, rendkivüli sikere volt, míg az Á-dur szimfónia miatt, mely a zeneköltő tréfálkozó kedvének és hatalmas humorának gyönyörü költeménye, — támadások is érték.

A „Schlacht bei Vittoria"-nak tomboló sikerét a kor hangulatában kell keresnünk. Tárgyánál fogva hódított, mert a napoleoni háborukban elgyötört és legyőzött országok népe kirobbanóan örült annak a váratlan eredménynek, hogy Wellington angol serege Victoria város mellett, Spanyolországban 1813 június 21-én megverte a nagy Napoleont. Beethoven hangfestő zenéje ezt az örömöt is visszatükrözi.

A hercegné levelében Victoriá-t és nem „Vittoriá"-t ír. Helyesen, mert az ütközet nem Olaszországban, hanem Spanyolországban Victoria mellett folyt le. A mű olaszos címét egyik zenetörténeti tévedésnek tarthatjuk.

A hercegné leveléből fölényes intelligencia, nagyfokú zeneszeretet és kitűnő zenei ízlés sugárzik. „Minden szépséggel teli szimfóniá"-nak nevezi az Á-durt, amikor történeti megállapítás szerint a bemutatón alig volt közepes sikere. Ma már tudja a zeneesztétika, hogy a VII. szimfónia a fékevesztett, zabolátlan jókedvnek örökértékű muzsikája. A benne lüktető hihetetlenül gazdag ritmusra célozva, Wagner a tánc apotheozisát látta benne. „Egy magyar táncával (a zárótétel) az egész természetnek muzsikál, úgy, hogy aki a természetnek ezt a táncát láthatta volna, azt hihette, hogy szeme előtt keletkezik óriási forgatagban egy új csillag" — írja Wagner.

Ma, tizenkét évtized után, a VII. szimfóniát a zene-

Esterházy herceg Beethoven kótamásolói számára pénzt utal ki

Hercegi irattári szám: 4244 és 4245/1807.

Első közlés

világ egységesen értékeli. De akkor, a bemutatón, háttérbe szorult a „Wellington győzelme" mellett.

És a hercegné egyszeri hallásra észrevette rendkivüli értékeit.

A levélben említett Johann Nepomuk Mälzel bécsi zenetanár volt, de inkább mint mechanikus ismeretes. Ő a panharmóniumnak nevezett zenélő gép feltalálója és a ma is használatos metronom tökéletesítője. Beethovennel egy ideig baráti viszonyban állott. Az ő ösztönzésére írta a mester a „Wellington győzelmé"-t és pedig eredetileg a panharmónium számára és csak azután dolgozta át zenekarra. Éppen ez ópusz tulajdonjoga miatt kerültek egymással később ellenségeskedésbe.

*

A hercegi levéltár a bemutatottakon kivül még két Beethovenre vonatkozó okmányt őriz. Minthogy minden Beethoven-adatot értékesnek tartunk, a két okmányt mint első közlést facsimilében, eredeti nyelven és fordításban közreadjuk.

„An Mein Hof und Haupt Zahlamt.

Anweisung.

Vermög welcher Mein Hof und Hauptzahlamt für die Copiatur einer Messe von. H. v. Betthoven dem Klumpar laut ℔. 48 Fl. 5 x und Schlemmer laut ℔. 71 Fl. 36 wovon jedoch dem Letzteren 20 Fl. abzuziehen, und zu Händen des vorgenannten H. v. Betthoven zu erlegen sind, in Wien zu bezahlen und in Rechnungsaugaab zu stellen haben wird.

Eisenstadt, am 27-ten Sept. 1807

Vidit Kárner C. Dir.
Exp. F. Esterházy"

„Udvari főpénztáramnak

Utalvány

melynek alapján udvari főpénztáram fizessen Betthoven (sic) úr egy miséjének másolásáért Klumpárna k'/. szerint 48 forint 5 krajcárt és Schlemmernek '//. szerint 71 forint 36 krajcárt, mely összegből azonban az utóbbinak 20 forint levonandó és nevezett Betthoven úr kezébe kiszolgáltatandó. Bécsben fizetendő és számlám tarhére irandó.

Kismarton, 1807. szept. 27-én

(Hercegi irattári szám: 4244—4245/1807)

Látta: Kárner
központi igazgató

Kiadta: Esterházy herceg"

„An Mein Hof und Haupt Zahlamt.

Es werden für die Theater Beneficen deren Hofschauspielers Brokmann, Lange und Koch für meine Rechnung laut beiliegender Quittung sub N. 1. dreihundert Gulden, der Josepha Auernhammer nachträglich für ihr Benefice zu Pressburg fünfzig Gulden laut Beilaage sub No 2. nicht minder dem Regisseur der Oper an der Wien Friedrich Sebastian Mayer Einhundert Gulden laut Beilaag Nro 3. *dann für das Benefice der Musikalische academie des H^n Beethoven laut Beilaag sub Nr 4. Einhundert Gulden* endlich laut Beilaage sub No 5. für die Beneficen der Wohltätigkeits Anstalt Einhundert, und der musique Wittwen und Waisen eben auch Einhundert Gulden zu verabfolgen, und da diese Gratialien durch Meinem Hofrath und Kanzlei Director v. Kárner gleich aus der Hand auf meinem Befehl geleistet worden sind, demselben anwiederum zu ersetzen, und mir in Anrechnung zu bringen sein.

Vien den 18-ten Jänner 1809.

Vidit Kárner C. Dir.
Exp. F. Esterházy"

Für Mein Hochlöbl. Hofmusik Gesellschaft

Vidit Kárner

Esterházy

Es werden für die Theater Benefice ihrem Hofschauspieler Brokmann, Lange und Koch für meine Anordnung laut Lit. A. Nro 1. beiliegender Quittung sub Nro 1. dreyhundert Gulden, ihre Gesuche Academien betreffend für ihre Benefice zu Fastenzeit fünfzig Gulden laut Beilage sub Nro 2. Nro 2. nicht minder ihm Regisseur ihr Hofmusikus an ihr Mitglied Friedrich Sebastian Mayer fünfhundert Gulden laut Beilage sub Nro 3. Nro 3. denn für die Benefice ihr musikalischen academie ihr H. Beethoven laut Beilage sub Nro 4. Nro 4. fünfhundert Gulden zu verabfolgen, und die übrige Gratalien ihres meinem Hofrath und Cassier Director Kärner gleich auch ihre Hand auf meinem Hofstall gnädigst worden seind, ihnen selbes zu winden zu respective, und mir in Anordnung zu bringen sein. Wien den 18ten Januar 1809.

Wundsch laut Beilage sub Nro 5. für den Benefice ihr Hofschauspielerinn Anstalt fünfhundert, und ihr mehrere Mitglieder und Chargen ihnen auch fünfhundert Gulden Nro 5.

Esterházy herceg Beethoven hangversenyére (akadémiájára) száz forintot kiutal

Első közlés

Hercegi irattári szám: 206|1809

Udvari főpénztáramnak

Brokmann, Lange és Koch udvari színészek jutalomjátékára számlámra, I. sz. alatt mellékelt nyugta szerint háromszáz forint, Auernhammer Josephanak pozsonyi jutalomjátékára utólag 50 forint a 2. számú melléklet szerint, — ugyanúgy Mayer Sebastian Friedrichnek az Oper an der Wien rendezőjének száz forint a 3. számú melléklet szerint — azután *Beethoven úr zenei akadémijának javáraegyszáz forint, a 4. sz. melléklet szerint,* — végül az 5. sz. melléklet szerint a jótékonysági intézet javára egyszáz — és a zenészek özvegyeinek és árváinak szintúgy egyszáz forint kiutalandó, mivel ezeket az ajándékokat Kárner udvari tanácsosom és irodaigazgatóm parancsomra már kézbesítette is, viszont neki ezek visszatérítendők és számlámra irandók.

Bécs, 1809. január 18-án.

Látta: Kárner
központi igazgató

Kiadta: Esterházy herceg"

(Hercegi irattár szám; 206/1809)

A herceg első utalványa azzal a levéllel függ össze, melyet Beethoven Karner udvari tanácsosnak 1807 szeptember 22-én írt (lásd a 68. és 69. oldalt).

A másik rendelkezéssel a herceg annak a páholynak az árát utalványozta, melyért Beethoven gróf Erdődy Péterné Schweighofer nevü szolgáját küldte a hercegi palotába (lásd a 71. és 72. oldalt).

Az utalvány nemcsak a herceg jószívét tükrözi, de körültekintő gondosságát is, mert a színészek és muzsikusok megajándékozásakor nem feledkezett meg a zenészek özvegyeiről és árváiról sem.

*

*

A teljesség kedvéért említjük, hogy Esterházy Miklós herceg feleségének, Lichtenstein Máriának, Beethoven három négykezes zongoradarabot ajánlott. A mű (op. 45) 1804-ben jelent meg s első kiadásának címoldala ez:

„Trois
Grands Marches
pour le
pianoforte a quatre mains
composées et dédiées
a son Altesse
Madame la princesse regnante
d' Esterházy
née Princesse de Lichtenstein
par
Louis van Beethoven"

A kóta dedikálásának körülményeiről bővebbet nem tudunk. De mindenesetre mutatja azt a jó viszonyt, amely Beethoven és a hercegi család között évek hosszú során keresztül fennállott.

BEETHOVEN ÉS A PESTI KIRÁLYI VÁROSI SZINHÁZ

Buda és Pest zenei élete a XIX. század elején nem mondható jelentéktelennek. Ha nem is volt magyar, ha csupán az akkor virágzó bécsi zenekultúra függvényének tekinthető, — olyan fokon állott, amely számottevő tényezőként kapcsolódott bele a nemzetközi zeneéletbe.

Budapest székesfőváros azzal dicsekedhetik, hogy az ő területén épített Királyi Városi Szinházat Beethovennek erre az alkalomra írt két művével nyitották meg.

Két állandó színházunk volt. A budai Várszínház és a pesti „Rondella". Ezekben nemcsak operákat, énekes játékokat stb. játszottak, hanem bevezető zenét és felvonásközi muzsikát is adtak elő. (A „Rondella" a Dunaparton, körülbelül a mai Petőfi-szobor környékén állott s a török korból fennmaradt köralaku erődítmény volt, melyet 1774-ben színházzá alakítottak át. 1812 február 8-án volt benne az utolsó német előadás. 1812—1815-ig, lebontásáig, a magyar színészet otthona.)

Az olasz opera első virágkori termékei álltak leggyakrabban műsoron s velük karöltve a franciák: Grétry, Mehul, Boieldieux, Cherubini szerepeltek. Beethoven „Fidelio"-ja ismeretes, de az opera klasszikusai közül Mozart a legkedveltebb. A „Varázsfuvolá"-t adják legtöbbször, de a „Szöktetés a Szerályból", a „Figaro lakodalma" s a „Don Juan" és a „Titus" is állandóan műsoron van. A bécsi karmesterek szerzeményei közül Gyrowetz „Agnes Sorel"-je és az „Augenarzt", Winter operája „Das unterbrochene Opferfest" és Weigl operája „Die Schweizer Familie". Tuczek pesti karmester kedvelt „Lanassá"-járól

azt írja az egykorú tudósító, hogy fenséges zenéje van, de az a baja, hogy Pesten készült, mert ha Párisban írták volna, már egész Európában híres lenne.

Karmestereink kitünő zenészek és jó komponisták, akik bécsi kollegáikkal akarnak versenyezni. Zach, Gallus, Reymann, Spech, Tuczek, Kleinheinz elismert szerzők.

A XIX. század elején a színház iránti érdeklődés valóságos szinházi mániává fokozódott, ami maga után vonta a családi körön belül való zenélési kedv növekedését. Hoffmannsegg gróf a budai és pesti élet leírásában azt mondja, hogy a XVIII. századvégi úri magyar társaság tiszteletreméltó fokon álló zenei műveltséggel rendelkezik. Gróf Zichy, judex curiae, jól zongorázott és énekelt. A házában összejövő főuri társaság a házigazda dúsan felszerelt hangjegytárából, amelyben minden opera kivonata megvolt, sokat énekelt és zongorázott. Zongorái híresek voltak jóságukról. Csaknem minden úri házban volt zongora. Báró Podmaniczky József, helytartósági tanácsos, kinek hatáskörébe a színházi ügyek tartoztak, alaposan képzett zenész volt, mesterien zongorázott. A fiatal Haller grófkisasszony és Schönstein báróné, Schönstein helytartósági tanácsos felesége, virtuóz zongorázó. A gróf Brunsvik, a gróf Festetich, a báró Prónay, Rosty, a gróf Zay és Nákó családok palotái zenei központok.

De nemcsak a fő, hanem a köznemesség körében is sok a zeneértő és még több a zenekedvelő.

A főnemesség, a nemesség és a diplomás polgárság nemcsak az énekes szinpad és hangversenyek, hanem a kamarazene iránt is fogékony.

A hangversenyek külföldi példák szerint honosodtak meg. A hangszerjátszók eleinte a színházakban felvonásközökben léptek fel, később az úgynevezett színházi normanapokon, amelyeken nem tartottak szinházi előadásokat,

egész műsorokat állítottak össze. Minthogy akkori időben hetente két-három normanap is volt, — erre bőven adódott alkalom. Az ilyen hangversenyeket, rendszerint a déli órákban tartották, „Akademiák"-nak, „muzsikalis akadémiák"-nak (Academie, Musikalische Academie) nevezték. Ezek már tisztán zenei előadások voltak.

Az első hangversenyző, kinek nevét ismerjük, Tomasini Lajos, Haydn kismartoni zenekarának kiváló primáriusa volt. Tudunk még Lasser Ker. János tenorista és zeneszerző, Chorus klarinétművész, Molitor és Cacarelly hangversenyéről, Fenrich Frigyes harmonikaművészről, Kretsmary nevű énekesnőről, Tugend János hárfaművészről, Böhm Ferencről, a pesti születési csodagyermekről, aki később a legelső hegedűművészek sorába emelkedett és Puntoról. A színházban hangverseny formájában oratóriumokat is előadtak, csakúgy, mint Händel színházában, Londonban. Haydn „Teremtés" c. oratóriumát például bécsi bemutatója után egy évre (1800, április 6) nálunk is előadták.

A XIX. század első éveiben országunk központjában a színház és a zeneszeretet növekedik. Bécs mozgalmas és magasrendű zenei életének lángja átcsap hozzánk. A császárváros szerzői, énekesei és zenészei jó keresetet, megélhetést találnak nálunk és sűrűn jönnek vendégszereplésekre az akkor már százötvenezernyi lakosból álló Pest-Budára.

Hangszerkészítőink is vannak, különösen orgonakészítők. A hangjegynyomással kisérleteznek. Bécsi kóták egész áradata lepi el a zongorák melletti kótaállványokat. Állandó zenekarunk van, állandó operaegyüttesünk, kitűnő énekeseink és főként jelentős egyházi zeneirodalmunk.

Igaz, hogy mindez német szellemű, de hiszen abban

az időben főuraink és a nemesség németül, latinul, vagy franciául beszélt. Íróink egynehánya azonban már magyar nyelven döngeti leendő kultúránk kapuit s a „Muzsika direktora", Lavotta János, valamint Bihari János s Csermák Antal vonója ébreszti és lelkesíti a német zenekultúrában csaknem elmerülő magyar lelkeket.

Zeneéletünk ilyen képet mutat, mikor Beethoven tollat fog, hogy a „magyar bajúszosok" számára megírja az *István király*-t és az *Athén romjai*-t.

*

A bonni mester művei nálunk mindig és igen korán megértő fogadtatásra találtak. Kultuszának a magyar fővárosban régi és mélyen gyökerező hagyományai vannak.

Egy Leyrer nevű könyv- és hangjegykereskedő Pesten már 1802-ben, tehát még a fiatal Beethoven életében, hirdeti, hogy a mester vonósnégyesei, zongora- és hegedűszonátái nála megvásárolhatók. A pesti Industrie Comptoir 1806-ban Beethoven-műveket kínál vevőinek. Egy Liedeman nevű kereskedő előfizetést nyit a Wellington Győzelmé-re.

Mikor Bécsben a Fidelio-t harmadik átdolgozásban színre hozzák, ugyanakkor a pesti Királyi Városi Szinházban Cibulka Alajos karmester felesége, Müllner Babette, első szopránénekesnő, 1816 május 6-án jutalomjátékául Fidelio-t választja. Ez volt a mester operájának első pesti előadása.

1824-ben „Pesten bizonyos egyesület állott össze az universitasbeli academicusokból, ifjabb tisztviselőkből, fiatal prókátorokból s némely muzsika kedvelőkből, mely a muzsikának, mint legérdeklőbb s legnemesebb szépmesterségnek szeretetét terjeszteni s abban másokat is tökéletesíteni igyekszik. Ezen egyesület augusztus 20-án délután a Hét Választó Fejedelmek vendégfogadója szálá-

jában tartotta első mutatványát". Karmesterük Breuer Ferenc volt. A műsor első száma „Ouverture; Beethoventől". Melyik? Azzal adósunk marad Kultsár lapja, a „Hazai és Külföldi Tudósítások" (aug. 25), mely egyébként elmondja, hogy mintegy nyolcszáz főnyi hallgatóság volt jelen.

Az első magyarországi kamarazene társaság (Táborszky, Adler, Pfeiffer és Borzaga) 1827-ben a „Hét Választók" termében Beethoven-vonósnégyeseket adott elő. Minden héten előadásra került egy-egy Beethoven-mű. 1833-ban a C-dur Razumovski-kvartettet játszották, mely „különösen gyönyörködtetett". „A hallgatók — így jegyzi fel a Honművész — nemcsak alsóbbrendűek, hanem főrendű uraságok, kivált dámák közül ismét számosan jelentek meg".

A Nemzeti Kaszinó a Táborszky-vonósnégyes társaság közreműködésével 1834-ben hetenként „hangászati mulatságokat" rendszeresített, melyen a C-dur (op. 29) és az Esz-dur kvintettet (op. 4), az F-dur (op. 18), B-dur, G-dur és a fugás C-dur vonósnégyest adták elő. 1835-ben a nagy szeptettet (op. 20) és a fuvós zongorakvintettet (op. 16).

Szervaczinszky Szaniszló a Királyi Városi Színház hangversenymestere vonósnégyestársaságával, mely 1834 és 1835-ben Budán a „Fácánban"-ban (Víziváros) tartotta hangversenyeit, Beethoven C-dur kvintettjét és négy vonósnégyesét játszotta. Egyes szólisták hangversenyein gyakran adtak elő Beethoven-szimfóniákat és nyitányokat. Wagner József csellóművész hangversenyén 1829-ben a „Hét Választók" termében „Wellington győzelme" került előadásra. A „Prometheus" és a „Fidelio" nyitányt is többször játszották. 1828 husvét vasárnapján a budai országház termében Seemann József regenschori vezetésével „Krisztus az olajfák hegyén" című oratórium került előadásra.

Valószínű, hogy a mester szimfóniáit előbb is ját-

szották, de mert ezekről nem találtunk feljegyzéseket, csak azt tudjuk biztosan, hogy a „Hangász Egyesület" 1834-ben az V-ik, 1835-ben a III-ik, 1836-ban a VII-ik, 1838-ban a VI-ik és 1839-ben a IV-ik szimfóniát mutatta be. Az egyesület a „Tenger csendje" című karművet és az „Athén romjai" kórusait is előadta.

A pesti Királyi Városi (német) Színházban 1834 február 4-én, 13-án és július 25-én ismét előadják Fidelio-t, mellyel Schröder-Devrient asszony 1835 szeptember 10-én győzedelmes sikert aratott. A Nemzeti Színházban Erkel Ferenc 1839 december 28-án Schodelnével a címszerepben kitünő előadásban szólaltatta meg a halhatatlan partiturát. Ez volt az első Beethoven előadás a Nemzeti Színházban. Nevezetes est volt, mert Liszt Ferenc is megjelent egy páholyban, akit a közönség lelkes éljenzéssel fogadott.

A hegedűversenyt 1837 március 9-én Vieuxtemps tolmácsolásában hallotta először Pest közönsége.

A pozsonyi egyházi zeneegyesület Szent Cecilia ünnepén, 1835-ben, Kumlik József vezetése alatt előadta a „Missa solemnis"-t. A misék miséjének ez volt Európában a második teljes előadása, melyet a pozsonyi koronázó templomban 1857, 1862 és 1863-ban megismételtek, mindannyiszor Kumlik József regenschori vezetése alatt. Veszprémben 1813-ban már előadták Beethoven „egyik" szimfóniáját. Székesfehérvárott 1838-ban „Krisztus az olajfák hegyén" című oratórium került előadásra. Ugyanebben az évben Nagyszebenben a „Wellington győzelme". Kolozsvárott a Muzsikai Konzervatórium 1837-ben a IV-ik szimfóniából előadott egy tételt és Kassán ugyanebben az évben a C-dur szimfónia és az „Egmont" nyitány került előadásra.

A legnagyobb zeneköltő születésének száz éves fordulóját 1870-ben három napig tartó ünnepléssel ülik

meg. A jubileum országos ünneppé nőtt, melynek vezetésére Liszt Ferencet hazahívták. Nagy hangverseny volt a Vigadóban, ahol a Nemzeti Színház ének- és zenekarával, a Pesti Zenede növendékeivel s a Budai Dalárdával előadták a IX. szimfóniát és Lisztnek erre az alkalomra írott Beethoven-kantátá-ját. A hegedűversenyt Reményi Ede játszotta. Méltó ünnepségek keretében ültük meg 1920-ban Beethoven szütetésének százötvenedik évfordulóját is.

Ezekből a szórványos adatokból látszik, hogy Pest-Buda s az ország néhány városa milyen korán megismerkedett Beethoven művészetével. 1840-ig úgyszólván minden nagyobb műve előadásra került, kivéve a IX. szimfóniát, mely a szabadságharc utáni időben hangzott fel nálunk először.

*

A pesti német színház felállításának eszméje II. József császáré volt, aki Pest fekvésének jelentőségét felismerte s itt német kultúrális központot kívánt teremteni. 1787-ben felépíttette a Várszínházat s egy nagyarányú pesti színház építésének megindítását állandóan szorgalmazta. A tervből sokára lett valóság, de mikor a magyarság 1790-ben nyelve és kultúrája védelmében megmozdult, a bécsi kormánykörök ellensúlyozásul a német színház eszméjéhez fordultak.

A terv megvalósítása nem ment könnyen, csak mikor József nádor vette kezébe az ügyet, lendült előre. A nádor Aman János udvari építészt bízta meg a színház tervének elkészítésével. 1808 tavaszán hozzáfogtak a munkálatokhoz s ugyanazon év július 16-án a nádor jelenlétében ünnepélyesen letették az alapkövet. Eleinte az volt a cél, hogy az új muzsahajlékban a magyar színészet is helyet kap, de mire a színház megnyilt, szó

sem volt magyar színészetről, magyar színjátszásról. Pedig az alapkőbe helyezett pergamenre írt distichonok, melyeket Czinke professzor szerzett, nem német, hanem magyar és latin nyelvűek:

„Nemzet örülj! Ni az értzen is szóll Nemzeti Nyelved;
Im az Arany Század kezdete. El ne felejtsd!"

A színház, melynek felépítése 628.000 bécsi forintot emésztett fel, huszonhárom évig tartó aktaváltás után 1812-ben készült el. A megnyitást a király születésnapjára, február 12-ére akarták tenni, de ez hamvazószerdára esvén, az előtte való farsangvasárnapján, február 9-én, folyt le. Káprázatos, fényes ünnepség keretében. Az Újhíd-utca, a Harmincad-utca kivilágítva, maga a színház kívül-belül fényárban.

A Királyi Városi Színház, melyet a nyelvhasználat „német" színházként emleget, a város kimagasló diszeként a mai Vörösmarty-téren, a Haas-palota helyén állott. Klasszicizáló stílusban épült. A főbejáró és az egész homlokzat telerakva antik szobrokkal. Az épület méretei rendkívüliek. A színpad 90 láb mély volt s ugyananynyival mélyíthető. Háromezerötszáz ember fért el a nézőtéren. (Ez volt a legnagyobb színház eddig az országban). Hogy adhat egy másfélszázezer lakosú város naponta háromezerötszáz látogatót egy színháznak? Ez volt a színház megölője. E miatt bukott meg benne minden bérlő, minden igazgató. A színház végzetét az is megpecsételte, hogy ahol operát és drámát felváltva játszottak, ott az opera lassan-lassan megölte a drámát. Így történt itt is, ami a magyar kultúra szempontjából örvendetes volt, mert a német nyelv a magyar rovására nem diadalmaskodhatott s a muzsika előtérbe nyomulása a zenei életet fejlesztve, a magyar opera kezdő korszakát nyitotta meg.

A Királyi Városi Színház tere Pesten

A Buda-Pest. Előadva 32 eredeti rajzolatban Alt Rudolf által. Pest, 1845. c. műből

A színház bérlői, Szentiványi Márk és Gyürky Pál, a maga nemében páratlan színházat kellő fénnyel akarták megnyitni. Miért is az akkori színházi világ legfelkapottabb költőjét: Kotzebue-t kérték fel alkalmi darab írására s annak megzenésítésére a legnagyobb zeneköltőt: Beethovent.

Kotzebue az elő- és utójáték szövegét már 1811 május 16-án elküldte a bérlőknek, hogy megzenésitésükre elég idő legyen.

A bérlők Brunsvik Ferenc gróf (aki a színház ügyeit mindig élénk figyelemmel kisérte s később annak igazgatója is lett) közvetítésével kérték fel Beethovent a megzenésítésre, aki azt szívesen vállalta, amit az a levél is mutat, melyet 1811 október 6-án Bécsből írt a kiadójának, Breitkopf és Härtelnek:

. . . „Más esetem volt a magyarokkal. Mikor kocsimba szállok, hogy Teplitz-re utazzam, Budáról küldött levelet kézbesitenek, melyben felkérnek, hogy a pesti uj szinház megnyitására irjak valamit; miután Teplitzben három hetet töltöttem és gyengélkedő voltam, orvosi tilalom ellenére nekiültem, hogy a *bajuszosokon, akik hozzám szívből jók* — segítsek. Szeptember 13-án elküldtem a darabot nekik, abban a hiszemben, hogy október 1-én a dolog már megy, — de az egész még egy teljes hónapig húzódott".

*

Az előjáték címe „A magyarok első jóltevője" s az utójátéké: „Athén romjai". Mindkettő verses. Nyomtatásban is megjelent a színház megnyitására. A magyarok jóltevője: Szent István király.

Az „*Ungarns erste Wohlthäter*" színhelye Pest mellett egy szabad térség, ahol István király híveitől körül-

véve fogadja Gyulát, a pogány „Moglut"-törzs legyőzött fejedelmét, akit nagylelkűségével megnyer a keresztény hitnek. Megérkezik díszes kíséretével Gizella bajor hercegnő, István menyasszonya, kit boldog szerelemmel ültet trónjára a király. Jön a római követség s átadja Istvánnak a pápától küldött koronát. A darabot István király látománya fejezi be, melyben elvonúlnak előtte a magyar történelem nagy királyai I. Ferencig.

Az *„István király"* (Ungarns erste Wohlthäter) kilenc számból és egy nyitányból áll. Alkalmi hódoló darab Ferenc császárnak. A nyitány Beethoven halála után 117 ópusszám alatt jelent meg. A mester magyaros motívumokat használt fel a rövid nyitányban. A zenekarból cimbalom utánzás is hangzik s a prestot verbunkos élénkíti. Egyöntetűbb, életerősebb és emelkedettebb, mint az *Athén romjai*. Nem áll olyan heterogén elemekből. A zene célja az volt, hogy a gyorsan egymásután következő élőképszerű jeleneteket illusztrálja s nem az, hogy dramatikus hatásokat váltson ki. Tipikus alkalmi darab, de megérzik rajta, hogy a mester legfrisebb, leggazdagabb korszakából, a VI. és VII. szimfónia közti időből való. A nyitány bátor és tüzes. Utána egyszerű férfikar következik, majd egy közvetlen női kórus, melyet kecses fuvolafűzér ékesít. Az ünnepi indulóban a népies íz és zamat ragad meg. Értékes a rövid egyházi kórus, mely után melodráma következik. A befejező részben magyaros ritmusok tobzódnak.

Beethoven Kotzebue librettójával igen meg volt elégedve, annyira hogy még a színház megnyitása előtt, 1812 január 28-án levélben kérte a költőt, irjon számára operaszöveget: „Miután az elő és utójátékot a magyaroknak megzenésitettem, nem tudok ellenállani annak az élénk

vágynak, hogy egyedülálló drámai zsenijétől egy operaszöveget ne kapjak; legyen romantikus, egész komoly, hősi, komikus, vagy szentimentális, röviden Önnek bármiképp is tetszenék, én örömmel venném. Persze legjobban szeretnék egy *történelmi tárgyat* és különösen a homályosabb időkből, pl. *Attila* stb".

Ez a levél is mutatja, milyen szivesen foglalkozott a Mesterek Mestere történelmünkkel és mennyire rokonszenvezett velünk.

Kotzebue a szövegkönyvet nem irta meg.

A „István király" sokáig élt színpadainkon. A Várszínházban játszó magyar társulat 1819 szeptember 9-én felevenitette. Erre a pesti német színházban ugyanezen év október 25-én felújítják a „König Stephan"-t. 1820 október 4-én a magyar színészek Budán „István a Magyarok első királyá"-t játszák s ugyanaznap Pesten a németek a „König Stephan Ungarns erster Wohlthaeter"-t. Vidéken is sokszor és sokáig játszották szinészeink az „István király"-t, mint alkalmi hazafias darabot. Természetesen zene nélkül. Erre a célra Komlóssy Ferenc Dániel külön „alkalmaztatta", mely Sopronban az 1829. évi „Magyar játékszíni zsebkönyvetské"-ben jelent meg.

Az „István király" szövegének legujabb magyar átdolgozása Márkus László operaházi főrendező munkája. Így került színre a centenárium alkalmával (április 2-án) a Magyar Királyi Operaházban, természetesen a partitúra érintetlenül hagyásával.

Az „István király" magyar vonatkozásai során említjük, hogy Nitány-át és Diadalmi Induló-ját, valamint az „Athén romjai"-nak Török Induló-ját Winkhler Angyal Károly írta át zongorára négykézre. (Winkhler Angyal Károly József

nádor udvari zongoraművésze, Pesten élő zeneszerző és előadó művész volt. Letétje Bécsben, Mechetti kiadónál jelent meg.)

*

Az „István király" nyitányával kapcsolatban egy értékes levelet őriz a Nemzeti Múzeum Zenei Osztálya. A levelet Beethoven Varena Józsefnek, jó ismerősének, a gráci zeneélet egyik vezetőjének írta, mikor jótékonycélú előadásra valamelyik művét kérte tőle. A becses kéziratot facsimilében és fordításban közöljük.

T. U.

Ha leveléből világosan ki nem tetszenék, hogy a szegényeknek hasznára kíván lenni, úgy nem kevéssé megbántott volna azzal, hogy felszólításához rögtön a fizetést (számokat) hozzáfűzte. Kora gyermekkorom óta nem hagytam el azt az igyekezetemet, hogy művészetemmel a szegénysorsú emberiség szolgálatára álljak, — ezért más jutalom nem jár, nem kell csak a belső jó érzés, mely az ajándékozást mindig kíséri. Ime itt küldök egy oratóriumot, melynek előadása egy fél estét igényel, egy nyitányt s egy fantáziát énekkarral. Ha ott Önöknél a szegényháznak tőke alapja van, úgy helyezze el ott ezt a három művet, mint ajándékomat s mint a Szegények hangversenyének tulajdonát. Küldök Önnek ezeken kívül egy *Bevezetést Athén romjai*-hoz, melynek vezérkönyvét azonnal s a legrövidebb idő alatt lemásoltatom, azután egy *nagy nyitányt István a magyarok első jóltevőjé*-hez. Mind a kettő két műhöz tartozik, melyeket a magyarok részére, új színházuk megnyitására írtam. De lesz oly szíves és írásbelileg biztosít, hogy ezt a két művet, melyek nyomtatásban még nem jelentek meg, s hosszú ideig nem is jelennek meg, nem fogja továbbadni. *Az utóbbi*

P. P.

ACADEMIA MUZEUM KÖNYVTÁRA

gleichstehn nicht und dem geschriebnen stehen ihnen die Erhöhte ton. Herrn Hr nützen so deutlich sprechen, so würden sie mich nicht genug Gedrängt haben, indem sie mir ein Aufforderung an mich gleich mit beigefügten Zeichnungen — Ein Blick meiner ersten Kindheit an bis mich meine Eltern Lehrer der Herren Lehrenden Akademie an mit meiner Kunst zu dienen mit stets wachsenden Erfolgen, aber ich brauche nicht erwähnen ob der innere Trieb[illegible] der d. g. immer begleitet. — sie verlangen eine ein oratorium welches meinen Gelben Ruhm vermehrt, einen overture, eine Symphonie mit chor. ist der Fall bei einem bei den Wiener Theatern ein adagio für d. g. so lagen sie dies zu erhalten. ob Theilnehmen für die dortigen Herren stets meinem Blick, und ob Eigenthum

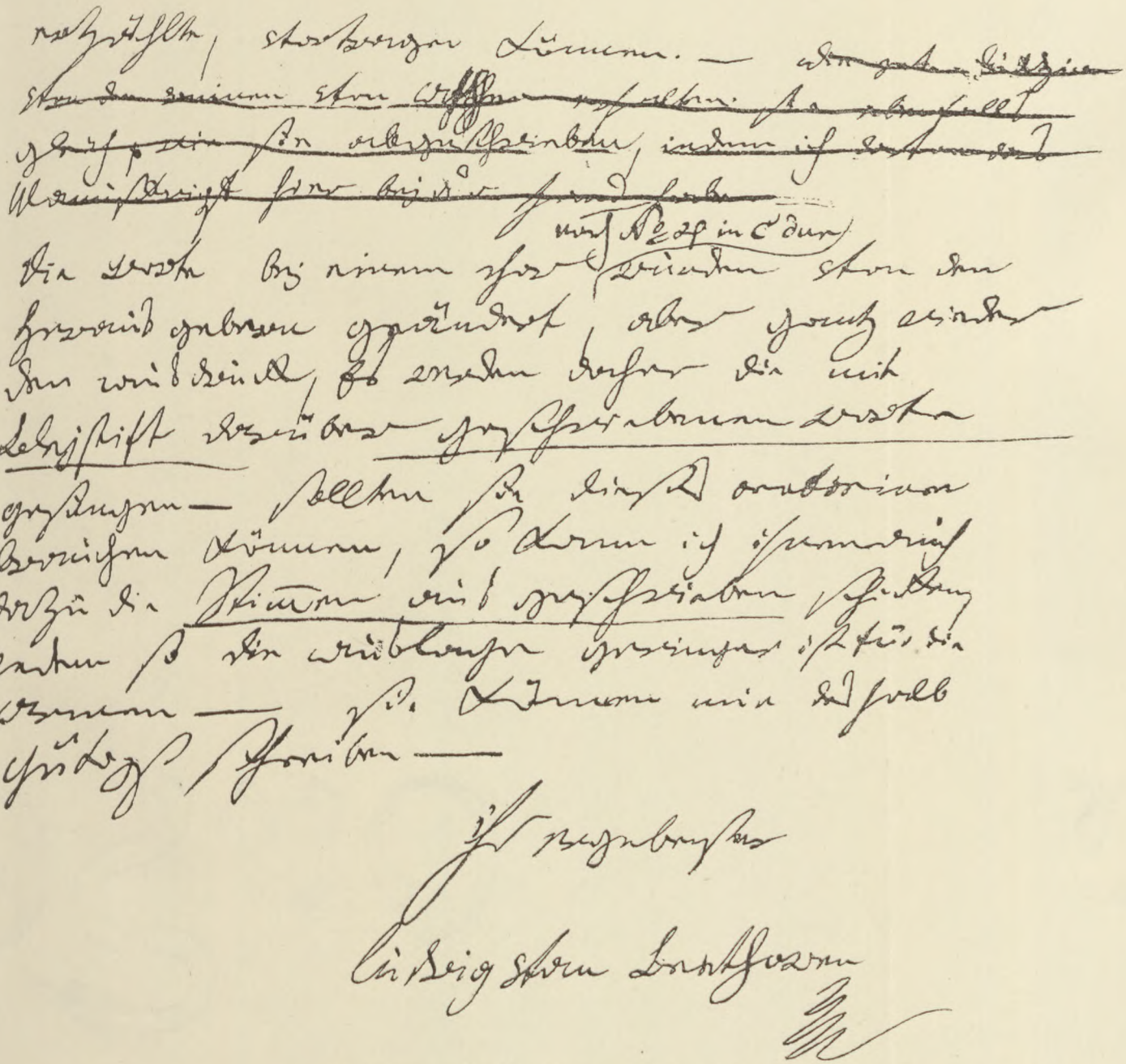

Beethoven levele Varena Józsefhez

Facsimilében első közlés

A Nemzeti Múzeum tulajdona

nagy nyitányt azonnal megkapja, mihelyt én azt Magyarországból visszakapom s ez néhány napon belül biztosan meg fog történni. A nyomtatott Fantáziát talán elő tudná Önöknél egy dilettáns hölgy adni, akiről nekem Schneller tanár úr említést tett. [Három és fél sor törlés a levél szövegében.] A kiadók a 4. szám utáni C-dur kórus szövegét megváltoztatták, de teljesen ellentétben a zenei kifejezéssel. Ezért a ceruzával föléje írt szavakat kell énekelni. Ha erre az oratórimra szüsége volna, úgy a kiírt szólamokat is el tudom Önnek küldeni s így a szegények költségei kisebbek lesznek. Ez ügyben legyen szíves írjon nekem.

Tisztelője

Ludwig van Beethoven

(Fordította: dr. Isoz Kálmán)

*

A „*Ruinen von Athen*" című utójáték első színe az Olympus egy zord vidéke, ahova Zeus Minervát száműzte. Zeus kétezer esztendő múlva megbocsátott leányának s Mercur megmutatja Minervának a világ megváltozott képét. Ime, Athén romokban hever és népe török uralom alatt nyög. Rómát a barbárok tönkretették, de azért a tudomány és művészet a szőlődombos Pannoniában virágzik, — vígasztalja Mercur a kétségbeesett Minervát. Minerva látni akarja ezt a helyet, mire Pest egy szabad terére szállanak le, ahol éppen új muzsahajlékot, új színházat nyitnak meg. Minerva beáll az ünneplők közé s magasztaló szavak kíséretében méltatja József nádor érdemeit és megkoszorúzza Ferenc császár mellszobrát.

ATHÉN ROMJAI

Ünnepi játék. írta A. von Kotzebue.

Személyek:

Minerva
Merkur
Főpap
Egy görög
Egy görög nő
Egy török
Agg férfi

1. sz. Kar.

Nagy Zeüsz lánya, oh halld és ébredj,
Halld az Ő szavát!
A bosszú már nem üldözi vétked,
Ő megbocsát.

Minerva: (*Felemelkedik*) Atyám kegyelmez? Letelt a bosszú?
A bűnösnek ő megbocsát,
Ki szent haragtól félt két hosszú
Magányos ezredéven át!
Bűnös, igen! Valld sugva, félve,
Kiáltsad, sóhajos ajak!
Nemes Sokratesz bölcsesége
Atyám, nagy elmédből fakadt,
Istenséged hatalmas lelke
Igaz szókra ihlette őt
És Delphi jósa őt jelölte
A legbölcsebbnek mind között.
Halandó testben szent, isteni lélek!
S hogy odaállt a vérbíró elé:
Minerva látta kínját gyermekének,
Segíthetett von, 'ah és nem tevé!
Engedtem, hogy gyilkosság foltot ejtsen
A fényen, mit rám ő sugárzott;
A pajzsom megvédhette s menten
Minden bajt elháríthatott —
És nem tevém! Atyám haragja
A zord mélységbe száműzött,

Bűnbánatom szállt bús sóhajba
Sötét, mély börtönöm fölött.
Jajom se hallják e magányban
Sem Istenek, sem emberek.
Baglyom huhog — s én mulni láttam
A második évezredet.
Nem teljesítém nagy, szent hivatásom,
Azért e súlyos, hosszú büntetés.
De végre megbocsát Atyám, — nem álom! —
Gyötrelmes éjből boldog ébredés.

(Merkur megjelenik)

Minerva: Nagy istenek követje, üdvözöllek!
Oh, mondd, örömmel nézhetek-e Rád?

Merkur: Olympusz csúcsa újra otthonod lett,
A bűnbánónak Zeüsz megbocsát.

Minerva: Oh, boldog hír! Elmult a vész fölöttem
Athént meglátom, kedves városom!
A népet, melynek zöld olajfát vittem
És templomim, mind ujra láthatom!

Merkur: Óvnom kell Téged. Elveszett sok emlék
Azóta, hogy e barlang börtönöd.
Feledd Athént és Hellasz drága földjét,
Mert hogyha látod: könnyel öntözöd.

Minerva: Athént feledjem? Mely csak nékem hódolt,
Mely nagy, dicső volt s oltalmamban állt?
Oh nem! az, ki nem rég még fogoly volt,
Siet oda, hová a vágya szállt.

Merkur: E vágyat, melyet balga szived áhit,
Ismerte Zeüsz, ki jövőbe lát.
Én ott leszek, az utad bárhová vitt,
Zeüsz kívánja így.

Minerva: Athénbe hát!
Ahol szabad nép nékem áldozott
Évezrekig olajfát s templomot.

(Mindketten el)

Változás.

Athén romjai. A Parthenon. Theseusz temploma, fenséges romok. A szelek tornyából mecsetet csináltak. (Egy görög ifju rizst tapos egy dór oszlop kivájt üregében. Ifju görög nő fügével telt kosár mögött ül.)

2. sz. *Duett.*

Egy görög: Ártatlan nemzet,
Rabságban szenved,
Gyötrelem!

Bánatra kelni,
Uj kínra lelni,
Kis kenyérért szüntelen!

Egy görög nő: Mit kezünk ápol,
Füge az ágról
Ránk ragyog.
Nem eszi szolga,
Aki ápolta,
Csak az úr az átkozott!

Együtt: Vad seregnek kénye kedve
Nagy keservet hoz reánk.
Multad, ime, eltemetve,
Édes, árva, szép hazánk!

(Merkur és Minerva)

Minerva: Mi ez?
Merkur: Athén.
Minerva: Az nem lehet!
Merkur: De hidd!
Minerva: Nem!
Merkur: Ös Parthenonod, im, e dőlt falak.
S ott Akropolis . . .
Minerva: Hogy? Romot látok csak itten!
Merkur: A dús Athénből már csak ez maradt.
Minerva: Hogyan? Romok? Oh félek, hallgass, hallgass!

(Merkur és Minerva.)

Minerva: Mi ez?
Merkur: Athén!
Minerva: Az nem lehet!
Merkur: De hidd!
Minerva: Nem!
Merkur: Ös Parthenonod, im, e dőlt falak.
S ott Akropolis . . .
Minerva: Hogy? Romot látok csak itten?
Merkur: A dus Athénből már csak ez maradt.
Minerva: Hogyan? Romok? Oh félek, hallgass, hallgass!
Merkur: Egykor nagy templomod.
Minerva: Oh jaj, Nagy Ég!
S Aeolusz tornya hol van, a hatalmas?
Merkur: Moschét csináltak már belőle rég.
Minerva: S e bús rom itt? Im rajta fecske fészke . . .
Merkur: Ez Theseusznak boldog otthona.
Minerva: Dicső Athén ez? melynek híre, fénye
A legnagyobb volt s nem fakult soha?
Merkur: A fényről már csupán Klio regél ma,

S barbár kíváncsiságot vonz e föld.

Minerva: Szentségtörés és mondd, kinek a célja?
S ki tette, hogy Athén így rombadőlt?

Merkur: Heloták jöttek régi szép hazádba,
Hol egykor tömjén füstje szállt feléd.
Nézd, ott az oszlop üregében állva
A rabszolga, a rizst tapossa szét.
Görög fiu az!

Minerva: Ő?

Merkur: Ime itt áll ez
Olcsó gyümölcsöt áruló leány,
A marathoni győző, Miltiadesz
Az őse volt s babér volt homlokán.

3. sz. Dervisek kara.

Köntösöd ujjaiban hordtad
És széjjelhasitád a holdat,
Kába! Mohamed!
Fölhágtál a nagy Borak nyeregébe
S az szállt veled a hetedik égbe,
Nagy tanitónk!

Minerva: Mily furcsa lárma hangzik most fülembe?
Miért zajongnak ily vadúl?

A leány: Vigyázzatok, török csapat jön erre,
A janicsárhad elvonúl.

(Rémülten felkapja kosarát és elsiet. A görög ifju szintén menekül.)
(Török katonák kivont karddal vonulnak át a szinen a janicsár-induló hangjai mellett.)

Egy török: (a másiknak visszaint)
Hé Achmed!

A másik: Mit parancsolsz?

Az első: A pasának
Parancsa ez, mit átadok.
Mert nincs mihez kössék a paripákat,
Hozz innen még egy oszlopot.
Kedvenc lovának is kell még egy jászol
Hová készitik abrakát,
Csak gondosan keress, — tudom vigyázol —
Jó lesz egy márványszarkófág.

A másik: (tisztelettel meghajol, mindketten el)

Minerva: Ez sok!

Merkur: Nos hallod és megérted végre,
Olajfád mért hogy hervad s nem virit?

Minerva: Gyerünk hát, tengeren túl, más vidékre,
El innen, átokverte föld ez itt!
De óh, hová? mely messzi égtájra?
Van-e oly föld, mit megkimélt e vég?

A művészet s tudás hol lelt hazára,
Hol vannak templomim? Rómában még!
Oltárom ott is állt, hol Róma népe
Lakott s örömmel hódolt meg nekem.
Olajat s bort locsolt ajtóm elébe.
Rómába jer! . . .

Merkur: Oh, Istennő, ne menj!
Helota nép Rómát is elrabolta,
Ott sem látsz pompát már, csupán romot.
Az égbenyuló szobrok lent a porba,
S a rög takarja sok szép templomod.

Minerva: Igy hát elszáll minden remény, hiába?
Egy zúg sincs már a földnek távolán,
Hol szépség és tudás nemes virága
Ragyog művészek s bölcsek homlokán?

Merkur: Szépség s tudás virága él örökké,
Mert mélyen él, hová a kard nem ér.
S ha ős honában nincs hazája többé,
Uj honra lel s ott zöldel a babér,
E dús mezőket most ott lelheted meg,
Hol egykor nyers világ volt — Gallia.
Germánia hódol ma szellemednek,
S szöllőhegyekkel dús Pannonia.

Minerva: Germánia vad népe közt a muzsák?
A Duna partján muzsák? oh, hogyan?

Merkur: Hol homlokát virággal koszoruzzák
Szeretve él ott mind és boldogan,
Kit szívesen fogadtak s megbecsültek.

Minerva: Szomjas fülemnek hinni nem merek,
Míg templomim Athénban rombadőltek . . .

Merkur: Uj templomok épültek ott neked.

Minerva: Csudás legendád nemcsak álomkép-e?

Merkur: Ha látod majd, hogy úgy van, elhiszed.
Számodra másik, messzi földnek népe
E szép napon új oltárt épített.
Komoly, szűz Melpoméne szobra áll ott
És Tháliának tarka temploma,
Hiszed, hogy Merkur ámít, ezt ha látod?
Kövess hát, hadd vezetlek most oda.

Minerva: Oh boldogan s reménykedőn követlek,
Szavad szívemnek új erőt adott.
Ahol bájos muzsákat ünnepelnek,
Hiszen: oltáraim is állnak ott.
El hát! ne lássam többé soh sem ódon,
Szentségtöréstől pusztult városom,

Nem gyászolom drága Parthenonom
Athénem, im, örökre búcsuzom . . .

(Mindketten el)

(Szabad tér Pesten. Fuvósok halk zenéje a színfalak mögött. Egy ősz térfi lép be és a zenével egyidejüleg beszél)

Az agg férfiu: Az úton ünneplőbe öltözötten
Jár fel s alá a boldog néptömeg,
A bús idő eljárt már énfölöttem,
S bár vérem lomha régen, nem pezseg:
Magányos otthonomból im kijöttem,
Kicsalt e tarka mámoros sereg,
S e szép, szabad, örökre drága percben
Porlepte mankóm ujra kézbevettem.

Ha elringatnak régi gyermekálmok,
Szülőhelyemre rá sem ismerek.
Hisz csillogó kastélyok tornya áll ott,
Hol ifju lábam porban lépkedett.
A jó s a szép szövetkezése áldott,
Kikelt a mag s bő termése lett.
Mily gazdagsága dús aranykalásznak!
S a béke pálmaága vet rá árnyat.

Ki tette ezt? Oh áldás szent nevére,
Ki bölcsen boldogítja népeit.
A hálaoltár lángja leng feléje,
A jó atyát, királyt mind ismerik.
A műveit ha látja, áldja népe
A jó királyt s a nádort. Üdv nekik!
Hisz elregélték már a bölcs, nagy tettek
Azt, hogy kik Ők, kiket ma ünnepelnek.

(A zene elhallgat.)

(Minerva és Merkur jön zarándoköltözetben)

Minerva: Oh, szólj, most hol vagyunk?
Merkur: Ím kérdjed őt meg
Minerva: Agg férfiu, hallgass meg engemet.
Im messze földről jöttek üdvözölnek.
Az agg: Örömmel látlak és köszöntlek.
Minerva: Mondd, hol vagyunk?
Az agg: Oh, boldog földön álltok,
A nap sugára fényes itt s szelid.
Az Úr e földnek adta mind az áldott
Nagy természetnek drága kincseit.
E város sok derék polgár lakása
Hol művészet s kereskedés virul,
A jó jutalmát nem hiába várja,

Az áldás gazdagon ölébe hull.
Erkölcs uralkodik e büszke népen
S csak az erény kaphat polgárjogot.
Az ősi hűség él e nép szivében,
Mit mindig a királynak áldozott.

Minerva: Jó helyre jöttem akkor, bús szivemre
Itt megtalálom majd a balzsamot.
De mondd, öreg, tudod, hogy mit jelent e
Vidám embertömeg s e zaj amott?

Az agg: Egy új áldásos művet ünnepelnek,
A boldogságtól mámoros e nép.
Ma ujra hála tölt be minden lelket,
Uj múzsatemplom nyílik meg ma még.

Minerva: A vándoroknak oh megengednék-e.
Hogy majd virágot ők is hintsenek?

Az agg: Hol él a szeretet, öröm s a béke,
Szívesen látnak ott vendégeket.
Ím, itt a nép, vegyüljetek közéje.
Dicsérjétek velünk e szép napot.
Közelget már az ujjongók zenéje,
Már jönnek! Ujra ifju vagyok! . . .

(Ünnepi zene. Géniuszok körülsereglik és vonják a virágdíszes diadalkocsit, amelyen virágok veszik körül Thalia szobrát. Azután Melpoméne diadalkocsija jön, előtte párosával a Tragédia főalakjai. Mialatt elvonul a menet, Merkur beszél Minervához.)

Merkur: E gyermekek csoportját nézzed itt,
Vígan csapongva szállnak, mint a lepke
A vidám Tháliát jelképezik,
Ki ott reánk virág közül nevet le.

Minerva: Kik itt e bús, komoly, fenséges lények?

Merkur: Ah, őket Melpoméne alkotá.
Vele életrekelt az ős művészet,
Amely Athén vesztével tünt alá.
Thekla és Wallenstein, Wittelsbach Ottó,
Galotti Emilia, a Szüz, Egmont és Stuart Mária,
Coriolánus, Iphigénia, Regulus és Octavianus,
Komoly menetben itt vonulnak éppen
Ama csodás nagy uj templom felé,
A múzsák fényes trónja áll középen
S oltára az örök művészeté.
Oh jöjj; megenyhült, gyógyuló sziveddel
Az ujjongók közé, hogy felvidulj.
Göröghonod letünt, oh jöjj! feledd el!
Elmult a régi, lásd, de él az uj.

Változás.

(Pompás templom, mindegyik oldalán egy-egy oltár. Egyiken Thalia, a másikon Melpoméne neve áll.)

Papok kara: Díszítsétek az oltárt!
Szüzek kara: Már díszben áll.
Papok kara: Tömjént hintsetek.
Szüzek kara: Már füstje száll.
Papok kara: Szedjetek rózsát!
Szüzek kara: Mind itt van már.
Papok kara: Várjátok azt, ki jön.
Szüzek kara: Várjuk ime, azt ki jön.
Papok kara: Kész vagytok-e?
Szüzek kara: Készen vagyunk.

(A menet megjelenik. A muzsaképeket az oltárok mögé állítják, a nép köréjük csoportosul.)

Főpap: Várjátok lelkes örömmel őket.
A dicső, drága testvérpárt,
Mert ahol a komoly múzsa ura a szívnek,
Ott a bölcs is meghódol s díszíti az oltárt.
Hősöknek, kik bús végzetükkel harcban élnek,
Melpoméne jelezte sorsuk útjait.
Míg Thalia, ki megveti a vétket,
Komoly eszmékre vidáman tanít.
Áldjuk a múzsák elmés játékát.
Az embereknek nemes gyönyört ád.

7. sz. Kar.

A szívünk olyan szomjasan várja a szépet,
Mi szeretjük ábrándok képeit.
El ne hagyjátok e hűszívü népet,
Ti drága múzsák, oh, éljetek itt.

Ária és kar.

Főpap: Géniusz, óhajunknak, kérve kérünk, engedj.
Egy nép imája talán szivedre talál.
Oh, akkor emelj ma e drága napon idelent egy
Harmadik oltárt, hol az ő képe áll.
Álljon itt és e drága főnek
Hódol e sok szív, e nép,
Minerva: Zeüsz atyám, hallgasd meg őket!

(Mennydörgés. Felemelkedik egy harmadik oltár, a király képével. Felirata: „Atyánk". Az egész templom egyszerre transparenssé válik.)

Főpap: Ez ő! e fénylő kép.
Kar: Oh kegyes Zeüsz, Te meghallgattad őket, meghallgattál minket.
Ez ő . . . stb.

(Minerva és Merkur felveszi igazi alakját, kezében babérkoszorúval.)

Minerva: E fény, ámbár királyi: nem vakít,

A nép szivében áll szent trónusa
A jó Atyának, Istennek fia,
Minerva, im, babérral ékesít.
A nép imáját én kimondom fennen,
Hallják szavam hatalmas istenek.
Királyi házadon áldás lebegjen,
S a béke óvja bajtól nemzeted
Uralkodol, bár messze e hazától,
Mert Istened kötelmet rótt reád.
Uralkodol áldott fivéred által,
Kit nemzeted szivébe zárt s imád.
Kit éj s napon nehéz gondok kisérnek,
A nép javára munkál szüntelen,
És minden reggel új erővel ébred,
Hogy szép Magyarhon nagy s boldog legyen.
Oh, bár e nép le tudná róni néktek
Ezért a hálát, mellyel tartozik!
De mást nem adhat, mint az ős hűséget,
Mely sok száz éven él s meg nem törik.

8. sz. Kar.

Üdv a királynak, Üdv! Oh áld meg, Ég!
Hálás szivvel ím letesszük
Az ős magyar hűségésküt
S tartjuk azt, míg jő a vég,

(Forditotta: Ottlik Pálma)

Az „Athén romjai" tizenegy zeneszámból és a nyitányból áll. A nyitány op. 113 No. 6. számot viseli s 1823-ban jelent meg. Az ünnepi induló kórussal 114 ópusz. Az egész mű 1845-ben jelent meg.

A partitúra zeneszámai: nyitány exotikus bevezetéssel, egy allegro ma non troppo rész, egy kar, egy duett, a dervisek kara, a dervis induló, (B-dur), a színpad mögötti zeneszám, ünnepi induló és kar (Esz-dur), egy recitativo rész, ária és karok, végül az emelkedett zárókar. Legszebb számai: a jellegzetes dervis-kar, a különleges színekben pompázó dervis induló és a kórusos induló. A nyitányból hiányzik a Beethoventől megszokott magvas és jellegzetes főtéma. A mű részleteinek témái

Pesth.

Heute Sonntags den 9-ten Februar 1812
werden in dem neuen königlich = städtischen Theater allhier,
bey der ersten Eröffnung desselben
zur Feyer des Geburtsfestes Allerhöchst Seiner k. k. apost. Majestät Franz des Ersten
folgende Vorstellungen zum Erstenmal gegeben:

Ungerns erster Wohlthäter.

Ein Vorspiel mit Chören, zu dieser Feyerlichkeit verfaßt von August von Kotzebue; in Musik gesetzt von Ludwig van Beethoven.

Personen:

Stephan der Erste, König von Ungern	Hr. Kaßianer	Ein bayrischer Gesandter	Hr. Zöllner.
Gisela, eine bayrische Fürstinn	Dlle. Ernst d. ä.	Ein römischer Greis	Hr. Schienagel.
Gyula, das Oberhaupt der Gebirgshorde Moglus	Hr. Herdt.	Edle Ungern; Gefolge von edlen Frauen; ungrische Krieger; Ueberwundene vom Stamme Moglut; Römer; Bayern, Greise und Kinder.	
Ein edler Krieger	Hr. Pauly.		

Diesem folgt:

Die Erhebung von Pesth zur königlichen Freystadt.

Ein historisches Gemälde, nach der Geschichte vom Jahr 1244 bearbeitet, in einem Aufzug.

Personen:

Bürgermeister von Pesth	Hr. Bladl.	Erster	Hr. Nowak.
Anna, seine Frau	Mad. Jandl.	Zweyter } Mongoln	Hr. Wildelm.
Sophie, } ihre Kinder	Dlle. Zöllner.	Berchtold, Knecht des Bürgermeisters	Hr. Scheibel.
Albrecht, }	Hr. Bonkovsky.	Ein Greis	Hr. Ehrenstein.
Wilan, Rathsmann	Hr. Exner.	Fritz, sein Enkel	Minna Müllner.
Marie, seine Tochter	Mad. Müllner.	Meister Gunteram, ein Böttcher	Hr. Rey.
Philipp, sein Neffe	Hr. Pauly.	Hans, sein Knecht	Hr. Sluka d. j.
Rechtmann, Stadtschreiber	Hr. Wieting.	Burger. Volk.	
Bitegi, Vormund	Hr. Zöllner.		

Die Handlung geht im Herbst des Jahres 1244 vor, theils unweit Pesth, theils selbst in dieser Stadt.

Den Beschluß machen:

Die Ruinen von Athen.

Ein Nachspiel mit Gesang, und Chören, zu dieser Feyerlichkeit auch verfaßt von August v. Kotzebue, in Musik gesetzt von Ludwig van Beethoven.

Personen:

Minerva	Mad. Kaßianer.	Ein Greis	Hr. Jandl
Mercur	Hr. Stelzer.	Der Oberpriester	Hr. Rath
Ein Grieche	Hr. Hölzel.	Derwische, Türken, Priester, Jungfrauen, Kinder, und Volk.	
Eine Griechinn	Mad. Platzer.		

Die gedruckten Büchelen von dem Vorspiele und Nachspiel werden eingebunden an der Casse für 24 kr. W. W. verkauft.

Die Eintrittspreise sind folgende: Für eine Loge 5 fl. 30 kr. — Im Parterre 1 fl. — Auf der Gallerie im 2ten Stockwerk 48 kr. — Im 3ten Stockwerk 36 kr. — Im 4ten Stockwerk 18 kr. — Für einen gesperrten Sitz im Parterre 1 fl. 18 kr. — Im 2ten Stockwerk 1 fl. — Im 3ten Stockwerk 48 kr.

Die Billete für die Logen und gesperrten Sitze können bis zum Anfang des Abonnements am 16 ten Febr. d. J., immer an dem Tage der Vorstellung, für welche man sie haben wünscht, Vormittag von 9 bis 12 Uhr, bei dem Theater-Cassier, Hrn. Böhm, im Krongäßchen Num. 378. gelöst werden.

Der Anfang ist um 6 Uhr. Die Casse wird bereits um halb 5 Uhr offen seyn.

A pesti Királyi Városi Színház első előadásának színlapja

Eredetije a M. N. Múzeum könyvtárában. id. Szinnyei József gyüjteményében

mozaikszerűen csendülnek ki a nyitányból, mely régi görög és török zenét akar karakterizálni. A dervis induló témája ugyanaz, mint az op. 76 zongoravariációé, melyet Franz Olivának, a kitűnő zenésznek, jóbarátjának ajánlott volt Beethoven.

A „Ruinen von Athen" szintén udvari hódoló darab. Alkalmi jellege nagyon érezhető. A mester maga sem tartotta sokra művét. Zenei értéke az „István király"-é alatt áll.

A bécsi Josefstädter Theatert is ezzel a darabbal nyitották meg 1822-ben, mely alkalomra Beethoven a műhöz új nyitányt („Házavatás-nyitány" op. 124), egy új táncot és kórust írt.

A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy Kotzebue tulajdonképpeni drámája, melyet az „István király" és az „Athén romjai" című elő- és utójáték fogott volna közre, a megnyitó előadáson nem került színre Kotzebue darabjának címe „Béla's Flucht". Versben és prózában írt kétfelvonásos dráma. Nem történeti esemény, hanem az író képzeletének szülötte. Dalmáciában, 1242-ben játszik. Vérszegény történet, de sok jóindulattal foglalkozik a históriai alakok köré szőtt képzeletbeli magyar világgal. Talán éppen ez volt az oka, hogy nem került színre a színház megnyitásán. Csak később, 1815 február 28-án érte meg első előadását, melyet abban az évben mégegyszer adtak s aztán a következő években csak elvétve. Magyarra Csery Péter fordította prózában. Ebből a szövegből írta Ruzitska József „Béla futása" címen az egyik legelső magyar operát.

Amint a színlapról látható, a „Béla futása" helyett egy ismeretlen szerző „történeti kép"-ét adták elő, melynek címe: „Pest királyi szabad várossá nyilvánítása" (Die Erhebung von Pest zur königlichen Freystadt.)

Az alkalmi darab 1244-ben játszik s tárgya: IV. Béla király Pestet szabad királyi város rangjára emeli.

*

A Pesti Városi Színház megnyitásáról szóló egykorú tudósítások nem győzik magasztalni a megnyitás pompáját s a polgárság lelkesedését. A legbővebb közlést a „Vereinigte Ofner-Pester Zeitung" 1812 február 13-iki száma hozta:

„Az új Királyi Városi Színház ünnepi megnyitása február 9-én megfelelő pompával és pazar fényűzéssel folyt le: Olyan volt, amilyet egy ilyen ritka esemény, a művészetnek ilyen fenséges temploma, ilyen tekintélyes és loyális város, mely a liberális művészet szeretetének ezt a fenkölt szobrát egészen a saját költségére s rövid idő alatt emelte — megkövetel. Először egy előjátékot adtak kórusokkal. „Magyarország első jóltevője" címen. (A darab személyei: I. István Magyarország királya: Katzianer úr; Gizella bajor hercegnő, a király felesége: Exner kisasszony. Gyula, a moglut horda feje: Herdt úr. Egy nemes bajnok: Pauly úr. Egy bajor követ: Zöllner úr. Egy római aggastyán: Schienagel. Magyar nemesek; nemes hölgyekből álló kíséret; magyar harcosok; legyőzött moglutok; rómaiak; bajorok; aggok és gyermekek.) Azután következett: „Pestnek szabad királyi várossá való nyiványítása" történelmi kép az 1244. év históriájából feldolgozva, egy felvonásban. A befejezés egy utójáték volt dalokkal és kórusokkal: „Athen romjai". (Személyek: Minerva: Katzianerné. Mercur: Stelzer úr. Egy görög: Hölzel úr. Egy görög nő: Platzer kisasszony. Egy aggastyán: Jandl úr. A főpap: Runner úr. Dervisek; papok; szüzek; gyermekek; népség.) Az elő- és utójátékot külön erre az ünnepségre a híres költő, Kotzebue írta és *a kitünő zeneszerző, Beethoven, erejének és tudásának teljességével megzenésítette.* Az

új színház szép és gazdag belső látképe, a pompás díszítmények és a drága jelmezek teljes összhangban voltak a színészek sikerült szereplésével és a nagyszámú zenekar kitűnő játékával. A színház belseje fényesen volt kivilágítva. A homlokzaton a bejárat felett szellemes felirat transparensként elhelyezve; ezenfelül a környék, főként az egész új Híd-ucca minden ablakot fényesen kivilágított. Különösen a nagy és szép Kemnitzer ház volt feltünő és vonzó látványosság, melynek erkélyei ragyogó fényt árasztottak. Mind a három darabot megismételték a reákövetkező hétfőn és kedden, mikor is újra kivilágították a színház homlokzatát. Talán nem szükséges külön kiemelnünk, hogy a hallgatóság tömege megfelelt a díszes ünnepségnek".

Kultsár István lapja, a „Hazai és Külföldi Tudósítások", 1812. évfolyam I. félév, február 12-én megjelent 13. száma így ír:

„De kiváltképpen való emlékezetet érdemel Pest Városára nézve azon környülállás, hogy aznap 6 órakor nyittatott fel az Uj nagy Theatrom. Ohajtva várta az összvegyült sokaság ezen időt, hogy azon jótévő Fejedelemnek hódolhasson, kinek kegyelmei a Városnak illy sebesen emelkedő díszét napról napra öregbítik. Ugyanezen czélra voltak intézve a Theatromban előadandó Darabok is. Az első ugyan: Magyar Országnak Első Jótevője (Ungarns erster Wolthäter), mellyben Sz. István Királynak, mint Törvényhozónak, érdemei fényesen előadattak. — Második Darab: Pest Városának Királyi Várossá tétetése. (Die Erhebung von Pest zur Königlichen Freistadt) melly egy historiai rajzolat. — Harmadik Darab: Athene Düledékei (die Ruinen von Athén), mellybe gyönyörködtetve előadatott, hogy Minerva Athen düledékeit megvetvén, Pestre költözött, s' itt a' Városnak emelkedő fényessége, és a' tudományokat, s' mesterségeket élesztő

Királyi kegyelmek által megbájoltatván, örökös lakást választott. Az első és harmadik Darabot tulajdonképen ezen alkalmatosságra készítette ama híres német Author Kotzebue August. Mind a' kettő Énekekkel vagyon elegyítve. *A' Musikát készítette Beethoten Ur, melyről meg kell vallani, hogy valóságos remek munka.* Külömben az elsőben a' Magyar öltözetek fényessége; a' harmadikban a' játékszíni ékesítések (decoratio) gyönyörködtető szépsége; mindenikben az előadásnak tökélletessége egész elragadtatásig elfogta a' Nézők szívét. Kiváltképen érzékeny indulatra gerjesztő volt azon megjelenés, midőn Felséges Urunknak Thália s' Melpoméne oltárai közt egy közép magasb oltáron díszeskedő mellyképét kar éneklés közben Minerva megkoszorúzta. — Az egész theatromnak belső készülete méltóságot és felséget mutatott. Kívül köröskörül a' Város ki volt világosítva".

A német színház megnyitásáról kedves és izzó magyar sorokat olvashatunk Déryné naplójában (sajtó alá rendezte Bayer József I. kötet 171 és 172 oldal):

„Most már fölépült és elkészült minden a nagy német színházhoz; a fölszerelés és minden megtörtént s bevégződött és a Rondellával a németek *ki-* a magyarok *be*-húzódtak. Most már nagyon messze lett volna nekem az Öt pacsirta-utcából a dunai színházba járnom, azért ismét az asztalosékhoz mentem kosztra, szállásra, mert a leányok igen hívtak magukhoz.

Midőn a német színházat megnyitották, az nagy pompával történt, úgy, hogy a magyar társaság minden tagjának fel kellett öltözni, mind magyar díszöltözetbe: a férfiak kardosan, a nők mind díszes, uszályos öltözetben. Ott álltak kétoldalt s midőn a függöny fellebbent, énekelték a hymnust. Előtte való napon fölrendelték az egész társaságot a próbaszobába. Ott adatott

ki a rendelet az intendáns úrtól, hogy egy személy se hiányozzék, de mind fel legyen öltözve magyarba. Mikor hazafelé jöttünk, csak úgy odavetve mondám: „hát a magyar statisztája legyen a németnek?“ Mondák ott többen — hát? hogy a német annál nagyobb pompával nyissa meg színházát. Jaj! ez azért van, minthogy Mérey Sándor Czibulkánénak udvarol s ezáltal is bizonyítja neki hódolatát. Czibulkáné volt akkor a németek első énekesnője és a közönség kedvence. Szépen is énekelt és jól játszott az operában. Én nem szóltam semmit, mentem haza, de kész volt nálam a határozat, hogy nem lát engem holnap a német színház. — Este már rosszul kezdettem lenni, nagy főfájás ellen panaszkodtam. Gondoltam, hogy reggel majd orvost küldenek, azért fekve maradtam s ittam az izzasztó bodzaherbateát. Mégse voltam elég lázban. Elkérettem a színház orvosát s panaszkodtam, hogy igen megterheltem a gyomromat és csak hánytató segíthet rajtam. Megkaptam a hánytatót s amit máskor fizetésért se vettem volna be, mert úgy irtóztam tőle, azt most keservesen lenyeltem, szintúgy gyöngyözött a forró verejték homlokomról s még emellett az orvos rendeletéből, csupa szeretettel öntötték belém a leányok a sok meleg vizet, hogy igazán majd nagy beteg lettem, de nem voltam a németek statisztája.

Igy folytak a játékok, a német színházat többen látogatták, míg az ujságával el nem teltek“.

MAGYAR BEETHOVENIANA

BEETHOVEN ÉS POZSONY.

Pozsony Magyarországnak ősi koronázó városa volt. Évszázadokon át melegágya a kultúrának, művészetnek, irodalomnak. Amig az ország testét hosszú, súlyos harcok marcangolták, a végeken fekvő Pozsony nyugodtan fejlődhetett, kultúrálódhatott. Ez a kultúra, — sajnos, — csak kis részben volt magyar, de ereje kihatott a magyar művelődésre.

A város a Duna folyam partján, a Magyarországot Ausztriával összekötő közlekedési fővonalon, Bécs és Budapest között fekszik. Bécshez a legközelebbi nagyváros. A császári székhely kultúrájának legelső megállóhelye. „Bécs filiáléja."

A mohácsi vész óta a szabadságharcig itt tartották a magyar országgyűléseket. Királyaink sokat tartózkodtak benne. Fejedelmeket, követeket fogadtak, az ország nagyjaival s a külföldi követekkel néha egész Európára kiterjedő kérdésekben ott döntöttek. Országunk szine-java élt Pozsonyban s főuraink nagyrésze paloták sorával ékesitette utcáit.

Az általános műveltség színvonalához igazodva, Pozsony város zenei élete is emelkedett volt. Buda és Pest zenei életét egyidőben messze túlszárnyalta.

A pozsonyi Szent Márton apátság könyvtárában a XIV. és XV. századból származó több becses Antiphonalet, Gradualet, Cantionalet őriznek. 1483-ból már adatunk van arra, hogy Mátyás király tizenkét kántorát Po-

zsonyból vitték Hainburgba. A város 1596-ban a zenészek számára új fúvóhangszereket szerzett be. A törökök elől Esztergomból Pozsonyba menekült püspököknek saját zenekaruk volt. Batthyány érsek negyven zenészből álló zenekart tartott a primási palotában. Kitünő orkesztere volt a Mária Terézia alatt épült szinháznak; ezenkivül Erdődy János grófnak külön olasz operatársulata és olasz zenekara. A XVIII. század közepén már vándorló olasz operatársulat szerepelt a városban. A Bécsben 1492-ben alapított császári udvari zenekar a koronázásokra és udvari ünnepélyekre mindig lement Pozsonyba. Haydn is többször járt ott. 1772-ben ő vezényelte vendégként a bécsi udvari zenekart az Albert szász-tescheni herceg és felesége tiszteletére rendezett ünnepségeken. Hummel János Pozsonyban született. Klein Henrik pozsonyi zenetanár volt Erkel Ferenc első tanítója. Marschner Henrik első felesége pozsonyi polgárleány. Innen indult ki Liszt Ferenc tüneményes pályája. Lavotta János és Bihari János gyakran ragyogtatta művészetét Pozsonyban az országgyülések alatt. Itt alakult meg az első magyarországi egyházi zeneegyesület s a mult század elején mindennaposak voltak a zenei akadémiák, koncertek.

Többször időzött a városban Beethoven is.

Erre zenetörténetileg csak egy pozitív adatunk van, de ha az eddigi irodalom bizonytalan és szétágazó állitásait, a közhiedelmet s a logikusnak látszó feltevéseket figyelembe vesszük — nem kétséges, hogy Beethoven néhányszor megfordult Pozsonyban.

Először is az Alsókorompára, Martonvásárra, Budára és Kismartonba vezető út Pozsonyt érinti. Ezenfelül Beethoven legkedvesebb tanítványa, Keglevich Borbála grófnő, Pozsonyba ment férhez Odescalchi d'Erba Innocent herceghez, akinek ott családi palotája állott. Tudjuk,

hogy Beethoven a grófkisasszonyék bécsi palotájában gyakran járt s nemcsak zenetanító, hanem az egész családnak igen szívesen látott vendége volt. Mikor Odescalchiék Pozsonyba költöztek, szeretettel hívták őt látogatóba s bizonyosra vehető, hogy a mester felkereste a hercegi párt.

Beethovennek Pozsonyban több barátja lakott. Marschner, Hummel, id. Batka János orgonista, Wilhelm Ehlers tenorista és Klein Henrik zenetanár.

Klein Henrik Pozsony zenei életében tekintélyes szerepet vitt. Mikor Mária Terézia alatt a pozsonyi főiskolában a zene kötelező tantárgy lett, a főiskolai zenetanfolyam vezetésére Klein Henriket szerződtették. Klein Henrik a magyar zenetörténetben azért is jelentős név, mert Erkel Ferencet, mint fiatal muzsikust tanította. A kilenc éves Liszt Ferencről 1820-ban Klein Henrik írta az első hírlapi kritikát s ő volt az első, aki már a XIX. század elején a lipcsei „Allgemeine Musikalische Zeitung"-ban a magyar zene szépségeire felhívta a művelt német zenevilág figyelmét. Klein Henrik mutatta be Pozsonyban Haydn oratóriumait s ő alapította 1817-ben muzsikusok számára a talán még ma is fennálló nyugdíjintézetet.

Ez az agilis, kedvelt és értékes ember Beethovennek jóbarátja volt. Sokáig állott összeköttetésben a mesterrel. A Beethovenről szóló irodalom egyértelműen említi, hogy a mester Klein Henriket Pozsonyban meglátogatta s a látogatást Klein alkalomadtán Bécsben viszonozta. Batka János, Pozsony város levéltárosa, a jeles zenetörténeti kutató „Magyarország vármegyéi és városai, Pozsony vármegye" kötetének 483. oldalán ezt írja: *„A híres Beethoven is megfordult Pozsonyban, amennyiben a XIX. század első éveiben Klein Henriket meglátogatta."*

Mikor?

Többet nem tudunk.

Egy legujabban előkerült adat Beethoven pozsonyi tartózkodásáról pozitív dátumot ad.

1796 november 23-án Beethoven Pozsonyban hangversenyt tartott.

Az újabb Beethoven publikációk során ebben az évben New-Yorkban O. G. Sonneck „Beethoven-Letters in America" címen harminchat levelet adott közre, melyek közül az egyik a pozsonyi tartózkodás és hangverseny időpontját megjelöli.

A levelet Beethoven Pozsonyban írta s Bécsbe, Streicher János András zongoragyárosnak küldte.

„Kedves Streicher!

Tegnapelőtt kaptam meg a zongorát, amely valóban pompásan sikerült. Bárki más arra törekednék, hogy magának tartsa, én azonban — nevessen rajtam — hazudnék, ha meg nem vallanám, hogy nekem túlságosan jó.

És miért? Mert megfoszt attól a szabadságtól, hogy magam formáljam meg a hangokat.

Ez azonban ne tartsa Önt vissza attól, hogy valamennyi zongoráját így készítse, hiszen kevés embernek vannak olyan bogarai, mint nekem.

Szerdán, e hónap 23-án lesz az Akadémiám. Ha Stein (Streicher sógora és társa) jön, szívből örülök neki. Okvetlenül meghálhat az én szállásomon.

Már az Ön levelének kézhezvétele előtt is gondoltam arra, hogy itt eladjam a zongorát és igyekezni fogok kívánságát teljesíteni.

Kedves Streicher, szívből köszönöm velem szemben tanusított előzékenységét és szeretném, ha valamiképpen viszonozhatnám. Legyen róla meggyőződve — anélkül is, hogy mondanám — hogy

nagyon szeretném, ha az Ön hangszerének kitünőségét itt is és mindenütt elismernék s hogy mennyire kívánom, hogy Ön mindig szeressen engem és melegen szerető barátjának tekintsen.

Beethoven.

Pozsony. Krisztus születése után 96-ban, november 19-én".

A levél címzése:
„A Monsieur
Monsieur de
Streicher Musicien
trés renommé"

Vienne.

Kézbesítendő
a Landstrassen
a „Piros Rózsa"
házban.

A levélből bizonyos, hogy Beethoven huszonhat éves korában legalább egy hetet töltött Pozsonyban.

Milyen volt ez a koncert? milyen a műsora? az eredménye? — talán a további kutatás kideritheti.

A zenetörténet eddig úgy tudta, hogy Magyarország három Beethoven-bemutatóval (C-dur mise, „Athén romjai" és „István király") dicsekedhetik. Major Ervin legujabb kutatásai alapján (lásd Zenei Szemle XI. évfolyam, 1927 februári—márciusi szám, 101. oldal: „Beethoven bemutató Pozsonyban") ez a szám négyre növekedett.

1822 december 23-án Pozsonyban, a színházban Wilhelm Ehlers tenorista „grosse musikalisch deklamatorische Akadémie"-t rendezett. A műsor negyedik száma ez

volt: „Beethovens neueste zwei Compositionen a.) Menuette concertant fürs ganze Orchester für Herrn Hensler zum vierten November komponiert; b.) *Matthissons Opferlied für drei Solostimmen und Chor, aus Freundschaft für den Concertgeber für diese Akademie komponiert*".

Kétségtelen tehát, hogy *az „Opferlied" op. 121/b. első előadása Magyarországon volt.*

Beethoven Matthisson költeményeit nagyra becsülte, az „Opferlied", mely Nottebohm szerint „minden időben imádság volt számára", évekig foglalkoztatta. Keletkezését a zenetörténészek 1822—24-re teszik. Bécsi bemutatója 1824 április 4-én volt a Gesellschaft der Musikfreunde koncertjén. Nyomtatásban 1825-ben jelent meg.

Az „Opferlied"-nek több feldolgozásáról tudunk, de a pozsonyi műsor szerinti három énekszólóra és zenekarra írt variánsa nem maradt fenn. A műsorból kétségtelen, hogy az egyik énekszólót Ehlers tenorista énekelte s az „Opferlied"-et Beethoven az ő számára látta el zenekarkisérettel, aki azt ezen a hangversenyen énekelte először.

Wilhelm Ehlers hannoveri származású komponista, pedagógus és korának egyik legkiválóbb tenoristája volt. 1774-ben született. Először Weimarban, aztán Berlinben, majd Bécsben, Boroszlóban, Mannheimban, Stuttgartban, Frankfurt a/M-ban és Mainzban működött, ahol a színpadtól visszavonulva, mint keresett pedagógus élt. 1845-ben halt meg. Olyan nagyterjedelmű hangja volt, hogy a tenor szerepek mellett bariton szerepeket is énekelt (pl. Don Juan). Többször megfordult Magyarországon. 1809 április 11-én Pozsonyban adott hangversenyt, 1816 június 5-én Pesten, hova 1819 és 1821 közt több ízben ellátogatott. Beethovennel 1814 óta állott ismeretségben s az ebből fejlődött barátságnak szép bizonysága az 1822 december 23-iki pozsonyi műsor.

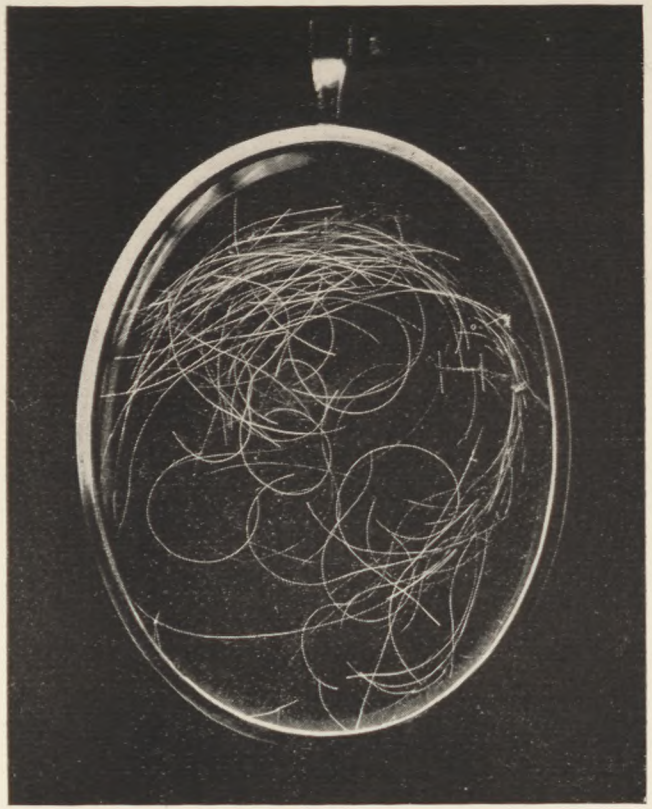

Beethoven medaillonba foglalt hajfürtje

A pécsi városi múzeum tulajdona

Klein Henrik
Beethoven pozsonyi barátja
(1756—1832)

BEETHOVEN HAJFÜRTJE

Beethoven haja fekete volt. Dúdoros homlokát kigyózva árnyékolta. Még őszesen is rendkívül sűrű és mintha fésű évek óta nem járta volna.

Negyvenöt éves korában kezdett őszülni. Azok a hajcsomói, amelyeket itt-ott ereklyeként őriznek, csaknem mind őszesek, mert nagyrészük a halott fejéről való. Cramolini operaénekes, aki Beethoven idejében gyermek volt, visszaemlékezéseiben említi, hogy március 27-én a Schwarzspanierhaus halottasházában a szobában levők közül többen kis ollóval fürtöket vágtak le a halott fejéről. Teltscher, osztrák festő, aki a haldokló Beethovent lerajzolta, szintén levágott egy hajfürtöt. Seebald Amália berlini énekesnő, a mester egyik híres ideálja, magától Beethoventől kapott hajfürtöt. Jenger katonai hivatalnok, a kitünő muzsikus is, aki azt Pachler Koschak Mária asszonynak, Beethoven rajongójának adta. Ezt a hajcsomót az ajándékozott barátai és ismerősei között szétosztotta. Tudunk még egy hajfürt ajándékozásról, mely Beethovent goromba levélre ingerelte. Halm Antal zongoraművész és zeneszerző, aki Magyarországon a Désánfalvi-Gyika családnál zongoratanító volt, Brunsvik Ferenc ajánlólevelével Bécsben Beethoven közelébe és barátságába került. Halm felesége számára Holz Károly, Beethoven bizalmasa útján, emlékhajfürtöt kért a mestertől. Holz másnap elküldte a hajfürtöt. Halmék igen örültek s mikor Beethovennek megköszönték, kiderült, hogy a mester nem küldött hajfürtöt és a Holz által közvetített haj: egy kecskebak szőre. Beethoven rettenetes dühre gerjedt s kegyetlenül goromba levelet irt Holznak és Halmnénak valódi hajfürtöt adott.

Ennyit tud a Beethoven irodalom a mester hajfürtjeiről.

Most új adattal állunk elő: Nekünk magyaroknak is van Beethoven hajfürtünk. Pécsett őrzik a városi múzeum VI. termében egy medaillonban. Okmányilag igazolt Beethoven hajfürt.

Története ez:

1827 március 27-én, Bécsben három jóbarát fájdalomtól lesújtottan hallotta a hírt, hogy Beethoven meghalt. A három fiatalember: dr. Schmidt Ágoston, a bécsi Männergesangverein későbbi elnöke, Sauter Ferdinand költő és Hölzl Ferenc, később pécsi székesegyházi karnagy. A gyászoló kis társaság megbízásából Sauter személyesen győződött meg a mester haláláról. Küldetéséből visszatérve, sírástól fuldokolva igazolta a halálhírt. Zsebéből kis csomagot vett ki s mutatta barátainak Beethoven hajfürtjét. Sauter elmondta, hogy a halottasszobában megpillantott ollóval a hajfürtöt hirtelen levágta a nagy halott fejéről. A becses emléket Sauter és Schmidt hármajuk között a legfiatalabbra, Hölzl Ferencre, a muzsikusra bízta.

A Pécsi Dalárda Beethoven születése századik évfordulójának emlékre, 1870 december 19-én a színházban Beethoven-ünnepet rendezett. Az ünnepély lélekemelő hangulatában Hölzl Ferenc, akkor már agg zenész, a magánál titkon őrzött Beethoven hajfürtöt a Pécsi Dalárdának ajándékozta. A Dalárda a drága kincset 1910-ben a pécsi városi múzeumba ezekkel az iratokkal helyezte el:

„Löbliche Pécsi Dalárda!

Zur Erinnerung an den feierlich und würdevollen begangenen Festabend zu Ludwig van Beethovens 100 jährigen Geburtsfeste und in Anbetracht dessen dass die „Pécsi Dalárda“ seit ihrem Bestehen stets

die edlere Kunstrichtung in Auge behielet und ich überzeugt bin, dass dieselbe ach fernerhin in gleichem Masse dieser Richtung huldigen wird, so mache ich der „Pécsi Dalárda" als Anerkennung ihres lobenswerten Strebens eine Haarlocke Beethovens zum Geschenk.

Diese Haarlocke wurde von meinem bereit verstorbenen Freunde, dem bekannten Dichter Ferdinand Sauter auf dem Todtenbete Beethovens am 27. März 1827 dessen Sterbetag ist der 26 — eigenhändig abgeschnitten und in Gegenwart mehrer meiner Freunde — von welchen ich nur des derzeit noch lebenden Dr. August Schmidt ehemaligen Herausgeber der Wiener Musikzeitung erwähne — mir von Ferdinand Sauter eigenhändig zum Geschenk gemacht.

In der festen Überzeugung, dass die „Pécsi Dalárda" diesen Reliquie noch in Ehren halten und treu bewahren wird, zeichnet sicht mit ausgezeichnetster Hochachtung der „Pécsi Dalárda" bereitwilligster Diener

Fünfkirchen (Pécs) im Dezember 1870.

Franz Seraf Hölzl (m. p.)

Dom Kapellmeister, Inhaber der k. k. goldenen Medaille für Künste und Wissenschaften, Ehrenmitglied des Wiener Chorregenten Vereines, des Mozarteums und Dom Musikvereines zu Salzburg, des Dom Musikvereines zu Pressburg etz. etz."

Tisztelt Pécsi Dalárda!

Beethoven Lajos születése 100 éves jubileumának emlékezetére tartott ünnepi és méltóságteljes estére való emlékezésül és arra való tekintettel, hogy a „Pécsi Dalárda" fennállása óta állandóan a nemes művészeti irányt tartja szem előtt és mert meg vagyok győződve arról, hogy továbbra is ugyanilyen mértékben fog ennek az iránynak hódolni —

a „Pécsi Dalárda" dicséretreméltó törekvésének elismeréseül itt küldöm ajándékul Beethoven egy hajfürtjét.

Ezt a hajfürtöt nemrég elhalt barátom, Sauter Ferdinand, az ismert költő, Beethoven halálos ágyán 1827 március 27-én, — elhalálozásának napján 26.-ika volt, — sajátkezűleg vágta le, több barátom jelenlétében, akik közül csak a még életben lévő Schmidt Ágoston dr.-t, a „Wiener Musikzeitung" egykori kiadóját emlitem. — Nekem Sauter Ferdinand adta ajándékba.

Abban a biztos meggyőződésben, hogy a „Pécsi Dalárda" ezt a relikviát megbecsüli és hűségesen megőrzi, maradok a legkitünőbb tisztelettel, a „Pécsi Dalárda" készséges szolgája

Pécs, 1870. december

Hölzl Seraf Ferenc s. k.

Székesegyházi karmester, a művészet és tudomány cs. és kir. aranyérem tulajdonosa, a bécsi karigazgatók egyesületének tiszteletbeli tagja, a Mozarteum és a salzburgi templomi zeneegyesület, valamint a pozsonyi templomi zeneegyesület tagja stb. stb.

„Ich bestättige hiemit Augenzeuge gewesen zu sein als der Dichter Ferdinand Sauter, aus dem Sterbehause Beethovens zurückgekehrt, einem Kreise von Freunden eine Haarlocke vorgezeigt habe, welche er kurz vorher von dem Haupte des verbliechenen Meisters abgeschnitten hatte. In meinem Beisein machte Sauter seinem in der Gesellschaft anwesenden Freunde dem Compositeur Franz Ser. Hölzl diese Haarlocke mit der Bemerkung zum Geschenke, dass dieses kostbare Andenken an den grossten Tonheros in den Händen eines jungen Tonsetzers einem würdigeren Platz finde, als in den seinen.

Unt. St. Veit, bei Wien am 3. März 1878

Dr. A. S. (Pecsét!) Dr. August Schmidt m. p."

Ezennel bizonyítom, hogy szemtanuja voltam annak, hogy Sauter Ferdinand, a költő, Beethoven halottasházából jövet, baráti kör előtt egy hajfürtöt mutatott fel, amit röviddel azelőtt az elhunyt mester fejéről vágott le. Jelenlétemben Sauter a barátok között szintén ott időző Hölzl Seraf zeneszerzőnek a hajfürtöt avval a megjegyzéssel ajándékozta oda, hogy a zene legnagyobb hősének ez az értékes emléke sokkal méltóbb helyen lesz egy fiatal zeneszerző kezében, mint az övében.

A Bécs melletti St. Veit, 1878, március 3-án

Dr. Schmidt Ágoston s. k.

Dr. S. A.
(Pecsét!)

„Es wird bestätigt, der vorunterzeichnete Herr Dr. August Schmidt, derzeit Mitglied der Direktion d. Gesellschaft der Musikfreunde in Wien mit dem Herausgeber der bis zum Jahre 1848 bestandenen „Allgemeiner Wiener Musikzeitung" identisch ist.

Wien den 7. März 1878.

Der General Sekretär
L. A. Zellner"

Gesellschaft der Musikfreunde
Wien
(Gummipecsét)

Igazoljuk, hogy az itt aláirt Schmidt Ágoston dr. ezidőszerint a Bécsi Zenebarátok Egyesületének igazgatósági tagja az 1848-ig megjelenő „Allgemeine Wiener Musikzeitung" kiadójával azonos.

Bécs, 1878 március 3.

Zellner L. A.
főtitkár.

Zenebarátok Egyesülete
Bécs
(Gummipecsét)

Hölzl Ferenc, az ajándékozó, negyvenegy évig vezette Pécs zenei életét.

Pozsony vármegyében, Malackán, 1808 március 14-én született. Alsófokú iskolái elvégzése után a Pálffy Nándor féle színiiskolába került, ahonnan a bécsi operaházhoz kardalosnak ment. Kitűnően hegedült és zongorázott. Tizennyolc éves korában már a Szent Anna képezde zenetanára. 1840-ben Krakkóba költözött, hol Lubomirszki herceg leányait tanította zenére. Innen csakhamar visszatért Bécsbe, majd 1842-ben Innsbruckban a zeneegylet igazgatójává választották. Itt kitűnő férfikart szervezett, mely a hajdani monarchia első s legrégibb dalárdája volt.

Pécsre 1843 október 3-án került székesegyházi karmesternek. Örökös munkában élt. Kiemelkedőbb zenei alkotásai: koronázási miséje (D-dur, 1862), melyet Ferenc József király aranyéremmel jutalmazott. Ferenc József esküvőjére ő írta a „Te Deum"-ot, mit a király magánkönyvtárába helyezett el. Egy nagy s tiz kismisét, offertóriumot, zsoltárt, himnuszt és rekviemet írt. Tiszteletbeli tagja volt a bécsi karnagy-egyletnek, a salzburgi templomi zeneegyletnek, pozsonyi, kőszegi, eszéki és pécsi ének és zene-egyletnek stb.

Bécsi kultúráju muzsikus. Seyfried és Keszler volt a mestere. Állítólag — Beethoventől tanúlt rövid ideig zenelméletet.

KEGLEVICH BORBÁLA.

Nem volt szép. Ami talán azt jelenti, hogy nem volt: szépség, mint azok a társai, kik a fiatal Beethovent körülrajongták. De lelki fínomságával, műveltségével és jóságával a köznapi emberek közül kiemelkedett. Ő időrendben az első magyar grófnő, akit a mester ismert.

A zenetörténet „Beethoven legkedveltebb és legjobb tanítványa"-ként említi.

Keglevich Károly gróf és Zichy Borbála grófnő leánya. Keglevich Károlyék, mint annyi más magyar mágnás, állandóan Bécsben laktak. A zenét igen szerették s jó hangszerjátszók voltak. Dús kótatár és hangszergyüjtemény gazdagította palotájukat. Leányukat, Borbálát (Anna Lujza Babette) már kis gyermek korában zongorára taníttatták. Mikor Beethoven a tanítást elvállalta, a grófkisasszony már figyelemreméltóan zongorázott. Valószínűleg 1797-ben valamelyik főúri szalonban ismerkedtek össze. A rapszódikus lelkű, hevülékeny leány rajongott a művészért, a család pedig mint embert becsülte és meghitt barátságába fogadta.

Négy évig folyt a tanítás. Akkor is változatlan szorgalommal, mikor Borbála grófnő Odescalchi d'Erba herceg mennyasszonya lett. Sőt mikor a fiatal pár az esküvő után (1801 február 10) Pozsonyba költözött, a mester a magyar koronázó városban is meglátogatta őket. Lehet, hogy Beethovennek tetszett a tehetséges, kiváló leány, lehet hogy Babette rajongásában talán valamivel több volt, mint amennyi a barátnak szólhatott, lehet, hogy a zeneművészet az élet költészetében közelebb hoz a egymáshoz a két kivételes lényt . . . . . ki tudja? — annyi bizonyos, hogy Keglevich Borbála szíves, kedves lényének emlékét négy gyönyörű Beethoven-ópusz örökké őrzi.

Beethoven op. 7. zongoraszonátája 1797. őszén ezzel a dedikációval jelent meg:

„Grand Sonate pour le Clavecin ou Piano Forte, composée et dediée á Mademoiselle la comtesse Babette de Keglevics par Louis van Beethoven" (Artaria kiadás.) A szonáta négy tételes. Heves, közvetlen vallomás. „Largo,

con gran esspressione" tétele csupa szerelem. Az irodalomban a „Szerelmes szonáta" elnevezést kapta.

Beethoven két évi tanitás után újabb ajánlással kedveskedett szeretett tanítványának. Ez a „La stessa, la stessissima" témára írt tíz zongoravariáció, mely 1799-ben Artaria kiadónál ópusz-szám nélkül jelent meg. Bécsben ekkor került színre Salieri „Falstaft" cimű operája, melynek egyik témájára írta Beethoven, a variációs forma legnagyobb mestere, a tiz zseniális változatot.

Keglevich Borbála, mint pár hónapos Odescalchi hercegné, szeretett mesterétől ujabb dedikációt kapott. Az első zongoraversenyt. (op. 15. C-dur, kiadta Mollo et Comp. 1801).

Beethoven I. zongoraversenyét első bécsi fellépésére 1795-ben írta. Amint Wegeler, a mester bonni barátja feljegyezte, két nappal a hangverseny előtt még a rondo tételből egy betü sem volt kész s Beethovent heves kólikarohamok gyötörték. Mégis folytatta a munkát, az előszobában négy másoló dolgozott, kiknek laponként adogatta ki a kész partitúra oldalakat. A másnapi próbán az sült ki, hogy a zongora fél hanggal mélyebb, mint a fuvóshangszerek. Áthangolásra már nem volt idő, így hát Beethoven, közbámulatra, Cisz-durba transzponálva játszotta szólamát. Felépitésben, zongora és zenekar közti szólammegosztásban, hangszerelésben, hangulatban ez a fiatalkori versenymű a „nagy" Beethovent már sejtteti.

A negyedik kompzició, mely Odescalchiné nevét viseli, az 1802-ben írt, közkedvelt „Hat zongoravariáció eredeti témára" (op. 34, F-dur, kiadta Breitkopf és Härtel, 1803, Lipcse).

Keglevich Borbála 1813-ban, harmincegy éves korában halt meg.

KISEBB NYOMOK BEETHOVEN MAGYAR ÚTJÁN

Eberl C. W., a Beethoven-tanítvány. Eberl C. W. eperjesi karmester neve egyetlenegy Beethoven-biográfiában vagy zenei lexikonban sem szerepel. Egyedül a Zenészeti Lapok tesz róla említést. Kubinyi Lajos, ki a lapnak Eperjesen a hatvanas években munkatársa volt, ír róla 1865 decemberben kelt tudósításában (Zenészeti Lapok, 1865. dec. 7.) E tudósításban szó esik az Eperjesi Dal- és Zeneegylet első hangversenyéről is, melyen Eberl a Himnuszt és a Rákóczi-induló vegyeskari átíratát vezényelte. Eberlről megjegyzi Kubinyi, hogy *„ő Beethoven egyetlen élő tanítványa, kivel a nagy mester meg volt elégedve"*.

Heinisch József és Beethoven. Káldy Gyula „Mátyás király választása a magyar zeneirodalomban" címen a Sztojanovits-féle Zenevilág-ban cikkeket írt (1890. dec. 16), melyben a következőket mondja: *„Heinisch fiatal éveit Bécsben töltötte, hol sokáig Beethovennek volt a kótamásolója."* Káldy állítását megerősíti a Heinisch-sal közeli ismeretségben álló énekesszínésznek, Szilágyi Pálnak emlékirata (Nefelejts, Pest, 1859). Ebből az emlékiratból idézzük a Heinisch személyére és Beethovennel való kapcsolatára vonatkozó részt (okt. 2, 27 sz.)

„Az 1827-ik év ősz végén megérkeztünk Pestre s a pesti városi nagy színházban hetenként két előadást adtunk, első volt a „Szevillai borbély" okt. 27-én. Heinisch karmesterünk tartott főpróbát az orchestrummal csak; jelen voltunk mi is néhányan anélkül, hogy énekeltünk volna. Heinisch igénytelen kinézésű, csendes ember volt, maga a jóság, ki inkább tűrt sértő gúnyt, mintsem ő sértett volna valakit, amellett igen értelmes zenész, mi abból is kitünik, hogy *Beethoven több szerze-*

ményét reá bízta átnézés végett — Beethoven több hozzá intézett levelét olvastam, — a próba kezdetén a zenészek gúnyos megjegyzéseket tettek s igen hanyagul próbáltak. Heinisch szelíden javítgatta az elkövetett hibákat s végre azt kiabálták, miért nem énekelünk a próbán, tán szégyeljük magunkat: Heinisch nyugodtan válaszolt: „én jótállok énekeseimért, hanem önökért, uraim, nem, kivált ha este is így működnek, mint most."

Hova lettek vajjon az itt említett Beethoven levelek? Eddig nincs róluk semmi nyom.

Heinisch származását nem ismerjük. Nyílván — mint megannyi magyar főúri zenetanító — ő is német eredetű. Reá vonatkozó adataink a következők. Eddig a legrégibb a lipcsei Allg. Mus. Zeitungban megjelent adat (névtelen tudosító Kolozsvárt, 1812. május 29-én kelt írásában): Hr. Heinisch [Klaviermeister] in dem [Hause] des Gr. Wolfg. Bethlen. Ezt megerősíti naplójában Déryné is, ki egyszersmind leírja: hogyan sikerült (1820 őszén) a kolozsvári színtársulat karmesteréül megnyerni Heinischt, akinek ekkor már nem volt kit tanítani az öreg Bethlen grófnál, de az „nem eresztette el a házból". 1824-től kezdve 1830 elejéig a kolozsvári színtársulat karmestere volt, velük utazott szerte az országban. Az 1835/36 évben a kassai színháznak volt karmestere. Innen került Pestre, hol 1840 nov. 7-én bekövetkezett haláláláig a Nemzeti Színház másodkarmestere volt. Halála alkalmával a Honművész 1840. nov. 12-én a következő sorokat írja:

„Pesten november 7-én múlt ki hosszas betegeskedés után Heinisch József úr, a' nemzeti színház egyik érdemes hangászkarmestere. Ő egyike volt azoknak, kik e' színház létesülése s' megnyitásakor a' maguk hivatási körükben legmunkásabb részt vettek. Különösen ő volt az, ki a' nevezett színház megnyitása előtt egy pár hétig fáradott a' hangászkar összeállításában s' később az első operák betanításában. Ő készített az első előadásra egy jeles s' magyar szellemben írt ouverturát, melynek ismétlését bár most is több ízben örömmel hallhatnók. Ő már Kassán és Budán is kedvelt karmestere volt a' magyar dalszínész társaságoknak. A' hangászat felsőbb tudományában alapos isme-

rettel bírt és szerény jelleme által mindenkit jóakarója s barátjává tett. Eltakarításán igen nagy számú gyülekezet volt jelen, melynek jó részét a' magyar s' német színházak színész és hangász tagjaik tevék. Lakása udvarán, a' beszentelés után, igen jelesen előadott gyászdalt éneklének a' nemzeti színház dalnokai Erkel úr igazgatása alatt. Hült tetemeit a' népsokaság a' váczi kapuig kísérte, honnan azok örök nyugalmi helyükre, a' váczi út melletti temetőbe vitettek. Nyugodjanak békén e' csendes és jámbor férfiunak porai, kinek elhunytát hitvese, Kapocsányi Mária, keseregve gyászolja".

Kirchlehner Ferenc. E. Kastner Beethoven-bibliografiája fölemlít egy Pesten, 1861-ben megjelent munkát, melynek az egyik fejezete Beethovenről szól: Das „Siebengestirn und die kleineren Sterngruppen im Gebiete der Tonkunst. Aus Seraf Leners Werken." (Megvan a Nemzeti Múzeum könyvtárában is). Kastner szerint névtelenül jelent meg. (Bibliotheca Beethoveniana II. kiad. 1925. 18. l.) Ez tévedés. A Zenészeti Lapok 1861 jún. 16-iki száma igazolja, hogy Lener Seraf azonos Kirchlehner Ferenccel, a Nemzeti Színház zenekarának egyik veterán nagyérdemű tagjával. Kirchlehner valószínűleg bécsi származású. Az 1839-i Pesti Nemzeti Játékszíni zsebkönyv szerint (8. l.): Hangászkarigazgató az Operában. A „Két alakú" című operája, melyet a Nemzeti Színház dalműbíráló választmányához nyújtott be, nem került előadásra. 1863 őszén másodhegedűs a Spiller-Möldner vonósnégyesben. Meghalt 1868 májusában. A Zenészeti Lapok a következő módon jelzi halálát (1868. máj. 31):

„Kirchlehner Ferencet, a Nemzeti Színház zenekarának nyugdíjazott tagját, nemrég temették el a budai irgalmasok kórházából. Egykor százezrekkel rendelkezett. A művészet iránti szeretet és lelkesedésnek mindenét feláldozta, 30 évig szolgálta a magyar színházat s végnapjait nyomorban tölté. *Beethovennek benső barátja volt s ő volt, ki Bécsben emléket emelt e halhatatlan géniusznak.* A zenészeten kívül irodalommal és költészettel is foglalkozott, művelt, kedélyes és jószívű ember volt. Császár György (ki veje volt) „Kunok" operájához ő írta a szöveget. Maga is több operát írt, de egynek sem érheté meg az előadását".

Említett művének Beethovennel foglalkozó fejezete (Ludwig van Beethoven, der Enaks-Sohn) nem ad közelebbi felvilágosítást Beethovennel való kapcsolatáról.

Kisfaludy Sándor és Beethoven. A zeneszerető, sőt maga is komponáló Kisfaludy Sándorról egyik életrajzírója sem említi, hogy ismeretségben állott Beethovennel. Zilahy Károly jegyzi fel ezt az adatot róla a Vasárnapi Ujság 1859. január 30-iki számában: *„ismeretségben vagy barátságban állott* (1793-ban) Bécs minden irodalmi vagy művészeti nevezetességével . . . az idegenek közt *Beethovennel, a híres zeneszerzővel is*".

(Ezek az adatok Major Ervin kutatásai. Lásd a „Zene" 1927. november 1. számában: „Ujabb adatok Beethoven magyar vonatkozásaihoz")

BEETHOVEN GYÓNTATÓJA.

Erdődy Mária grófné, született Niczky Mária Anna grófnő volt a mester „gyóntatója", ahogy Schindler nevezi könyvében.

Egyik legérdekesebb alakja annak a körnek, mely Beethoven fiatal életét színesítette. Ha barátja volt, akkor a legjobb barátja, mert ilyen közvetlen és őszinte az őt körülrajongó nagyvilági és előkelő dámák közül egyikhez sem tudott lenni. Ha barátságon felüli érzelem is vegyült viszonyukba, annak hosszantartó és emelkedett ereje átütőbb, mint általában azoké, akik (talán Brunsvik Teréz kivételével) legfeljebb hónapokig érdekelték a szerelmes szívű mestert.

Beethoven életének hatalmas, csaknem minden érzését legyőző, uralkodó vonala: a szerelem. Olthatatlan vágy gyötörte a legtisztább, szerelemre legméltóbb nő után. A nők nagy száma tarkította életét, de az ideális

Erdődy Mária grófné

Miniatür

nőt, akivel méltán megoszthatta volna életét, nem lelte fel soha. A legnemesebb szerelemre örökké szomjúhozó ős férfi maradt haláláig. Barátjai vallják, hogy egy percig sem volt szerelem nélkül, de leghosszabb ideig tartó imádata csak hét hónapig tartott. Huszonkilenc nő nevét ismerjük, akikbe szerelmes volt. Elképzelhetjük a nem ismertek számát! Életrajzírói, kortársai, a szájhagyomány százféle képet adnak szerelmi életéről. Ahol az adatok egybevágók, nincs mit vitatkozni, de mi úgy érezzük, hogy Beethoven szerelmi életének még a kapujáig sem juthat el soha egyik kutató sem, annyira férfiasan szűzi, titkos és elburkolt az.

Beethovennek az embernek nyitját: süketsége, csúnya férfi volta és szerelmi élete adná meg. A két elsővel tisztában vagyunk, de szerelmét csak klasszikus erejű lírájából ismerjük. Abból az örök fájdalmú, kielégíthetetlen, égető, olthatatlan lírából, mely sohasem érzelgős s a férfias líra örök mintaképe a zenében.

Beethoven, az ember, fut a nő után, mindig az ideált keresi és mindig bánatosan és fájdalmasan esik el. Beethoven, a művész, lírájában mindig a legtisztultabb szerelmet zengi.

A legnagyobbak sorában alighanem Beethoven volt a férfi és nő közti örök harcnak legszerencsétlenebb bajnoka.

Amennyit szerelmeiről valóságként tudunk, rejtélyes, izgató. Éppen burkoltsága miatt.

A zenetörténet természetesen keztyűs kézzel tapogatódzik ezen a területen, ahol pozitív bizonyítékok keresése rendszerint eredménytelen. De ha olyan lélekkel olvassuk a leveleket, sorokat, figyeljük az elejtett szavakat, amelynek egy elfojtott sóhaj, egy szemrebbenés, egy lényegtelennek feltűnő találkozás több, mint pecsétekkel

erősített hiteles okmányok ridegsége, szóval ha századokkal ezelőtti embereinket rekonstruálni tudjuk, szinte elevenekké válnak. Mintha szembe ülnének velünk s kérdéseinkre válaszolnának. A hűvös történész az írónak és művésznek ezt a törekvését kárhoztatja. És mégis, néha ezen az útón közelebb jönnek hozzánk a mult alakjai, mint pozitív tetteik, írásaik és cselekedeteik tudományos bizonyítékai révén.

Erdődy Mária grófné és Beethoven visszonyával az irodalom sokat és kimerítően foglalkozott. De egyet teljesen tisztázni nem tudott. Szerelmes volt-e Beethoven a grófnőbe, vagy sem? Pedig ez a lényeg, mert csak ez a nap oszlathatja el azt a félhomályt, ami a kettejük közti levelek körül terjeng. Leveleik bensőségesek, barátiak, meghittek, bizalmasak, tréfásak, figyelmesek, de egy betűvel sem árulják el a kérdésünket.

És mégis, ha az idevágó teljes irodalmat és leveleket (saját szavaikat) elolvassa az ember, — összhatásként azt érzi: ez a két ember szerelmes volt egymásba.

Húsz év nagy idő. Eddig tartott a viszony, amelyet évekig keserű harag és megbánás szakított meg, majd közeledés, kibékülés, meleg egymásratalálás tett változatossá. Húsz év! Ilyen nem fordult elő Beethoven életében. Azután a neheztelés öt üres éve is viszonylatot jelent. Sőt itt igen sokat mond.

Hangsúlyozni kell már egyszer, hogy Beethoven az őt körülvevő fiatal nők egyikének sem barátja. Barátkozott velük. Ez más! Barátja csak a férfiak között volt. A Hevesy Andor-féle „Petites amies de Beethoven" alakjaival a barátság csak társadalmi forma volt. Kifogástalan köntös, mely a lényeget, a fiatal titán lobbanó és rögtön izzó szerelmeit takarta.

A monyorókeréki és monoszlói gróf Erdődy familia

Magyarország legrégibb grófi családja. Gazdagok és hatalmasak. Tagjai a legelőkelőbb országos méltóságokat viselték. Többen voltak horvát bánok, országbírók, tárnokmesterek, tábornokok, püspökök. A niczki gróf Niczkyek, kiknek Erdődy grófné vérszerinti sarja, országunk egyik legősibb családja. Családfájuk 1221-ig oklevélszerűen követhető. Tagjai szintén előkelő országos méltóságokat viseltek.

Niczky Mária grófné 1779-ben született. Tizenhét éves korában ment férhez Erdődy Péterhez, akitől pár év mulva elvált s három gyermekével húzamos ideig Bécsben, majd később horvátországi és magyarországi birtokain élt. Mikor 1820-ban Ausztria területéről kitiltották, visszavonult birtokára s Münchenben 1837-ben halt meg.

Azt mondják, nem volt szép. A miniatűrje hódító, veszedelmes szépséget mutat. Johann Friedrich Reichard, a kiváló német daljáték komponista, aki igen jó megfigyelő volt, bécsi leveleiben (1810) azt állítja, hogy a grófné huszonöt éves korában „finom és nagyon szép" asszony. Kicsi és halvány. Hosszúkás, arisztokratikus arcát dús fekete haj koronázta. Mandulavágású, nagy, fekete szeme beszédes. Vakító homloka, finoman metszett szája, vékony, hosszu orra, nemes nyaka: hódító szépséget tűkröz. Sziporkázóan élénk. Csengő kacagása zenélve kísérte szellemességeit. Első gyermeke születése után elbetegesedett. Hosszú évek alatt egyetlen élvezete a zene volt. Törékeny, szenvedő, közvetlen lénye mindig lebilincselően érdekes maradt.

Szenvedélyesen szerette a zenét és olyan jól zongorázott, hogy Beethoven ópuszait figyelemreméltóan játszotta.

Talán 1803-ban ismerkedett meg Beethovennel. Viszonyukra vonatkozó első nyom, hogy Erdődy gróf arra a koncertre, melyet Beethoven az Augarten-park hang-

versenytermében 1803 május 24-én tartott s melyen a mester Bridgetowerrel a Kreutzer-szonátát bemutatta, — négy jegyet vásárolt. A grófné nemsokára bizalmas barátnője lett a mesternek. Rajongott a művészetéért. Talán ellentétes lényük vonzotta annyira egymást, hogy Beethoven a legmeghittebb közvetlenséggel bízta rá magát a grófné baráti érzelmeire. Lelki vívódásait, művészi tépelődéseit és emberi szenvedéseit elmondta neki. A grófnét a mester minden dolga érdekelte. Asszonyi ügyességgel mindent kiszedett belőle, amivel Beethovennek lelki megkönnyebülést szerzett. Ezért nevezte gyóntatójának („Beichvater") a grófnét.

Beethoven és Erdődyné egyidőben (1808) elválhatatlan. Naponta muzsikáltak. Mikor 1808 őszén a mester heiligenstadti nyaralásából visszatért, a grófné palotájában lakást ajánlott fel neki. A mester örömmel fogadta el s csaknem egy évig lakott az Erdődy palota első emeletén Lichnovszki herceg lakosztálya alatt. Ezt a különben nem vitás tényt nemcsak Beethoven egyik levele igazolja, hanem az Esterházy hercegi irattár 206/1809 számú ügyirata is, mely arról szól, hogy a mester Erdődy Péterné Schweighofer nevű szolgáját küldte el az Esterházy palotába hangversenye páholyának áráért és Schweighofer 100 forintot vitt Beethovennek a hercegi főpénztárból Erdődy Péterné palotájába, „kinek házában Betthoven (sic) lakik" (lásd a 71. és 72. oldalt.)

Beethoven igen jól érezte magát a palotában. A grófnő közelében élvezte a figyelmes háziasszony minden gondosságát s a családias élet meghitt légkörét. Megszerette a grófné három kedves gyermekét. Sokat foglalkozott velük. És az Erdődy szalon zenei életét felemelte, örökre híressé tette.

Egyszer azonban valami szolga miatt a ház úrnője

és dédelgetett lakója hírtelen összeharagudott. Mi volt, hogy volt, ki volt a hibás, vagy a hibásabb, — nem tudható, de Beethoven 1809 tavaszán sértődötten elköltözött az Erdődy palotából s a grófné megbántottan igyekezett a mester emlékétől szabadulni.

Beethoven hibásnak érezhette magát, mert nagyon igyekezett kiengesztelni a grófnét. Breitkopf és Härtelnél 1809-ben megjelent hegedűre, gordonkára és zongorára írt két trióját (op. 70), melyet a grófné palotájában (1808 végén) komponált és az ő szalonjában mutatott be, — meleg dedikációval Erdődy grófnénak ajánlotta.

A grófné haragja komoly lehetett. Az ajánlásra semmi válasz. Öt évig kölcsönös hallgatás. A bécsi kongresszus Beethovenre nézve dicsőséges éve után Erdődyné megengesztelődött. A mester repeső örömmel köszöni a barátság felújítását. Ettől kezdve évekig tartott a régi, meghitt jóviszony. Mikor a grófné fia váratlanul meghalt, Beethoven is vigasztalhatatlan volt. A szenvedő lelkű asszony fájdalmát egy uj műve ajánlásával igyekszik enyhíteni. Az 102 számot viselő két gordonka-zongora szonátát (C-dur, D-dur), melyet 1815 és 1817 közt komponált (Artariánál, 1819-ben jelent meg) neki ajánlotta. Ugyancsak neki dedikálta újévi ajándékul 1819 decemberében az F-dur kánont.

1820-ban eleddig homályos családi katasztrófa dúlta fel a betegségtől is sokat szenvedő grófné életét. Erdődyné leánya, Mimi, ópiummal meg akarta magát mérgezni. Egy szállodai cseléd vette ki kezéből a méreggel telt üveget. Az esetet nem lehetett elhallgatni. A rendőrség vizsgálatot indított. Brauchle, házitanító és titkár, aki hosszú évekig volt a grófné szolgálatában, bíróság elé került. Miért és hogy történt, a rendőrségi iratokból sem világos. A botrány vége az lett, hogy a grófnét kitiltották Ausztria területéről.

„A rendőrség mindenről tud, még a grófné életéről is" — írja idevágóan jegyzőkönyvében Beethoven.

Mi a valót ma sem tudjuk.

A Beethoven irodalomban gyakran ismétlődő adat, hogy Erdődyné egyik „magyarországi birtokának kertjében" a mester és művészete iránti hódolatból templomot építtetett, melynek bejáratán Beethovenre vonatkozó felirat hirdette az építmény rendeltetését.

Erről az adatról bővebbet nem tudunk. Valószínű, hogy a templom nem Magyarországon, hanem Jedlerseeben, a grófné Bécs melletti birtokán állott.

Schindler könyvében („Biographie von Ludwig van Beethoven") ez az adat éppolyan elnagyolt, mint az a fantasztikus mese, hogy Beethoven Jedlersee-ben eltűnt. A mester a grófné vendége volt s egyszer sehol sem találták. Mindenki azt hitte, visszament Bécsbe. Három nap mulva akadt rá a grófné és Brauchle a kert egyik elhagyott zúgában. (Lásd: Karlovszky M. Ida „A nők befolyása Beethovenre" c. cikkét a Fővárosi Lapok 1870. évfolyamában).

Erdődyné és Beethoven viszonyára legjobban Trémont báró naplója világít rá. A báró francia tiszt volt, aki Napoleon bécsi tartózkodása idején a császárvárosban szolgált s igyekezett belekapcsolódni a mester környezetébe. Beethovent jól ismerte, sokszor volt a társaságában. Ezt írja:

„Beethoven erős vonzalmat érzett Erdődy Mária grófné iránt".

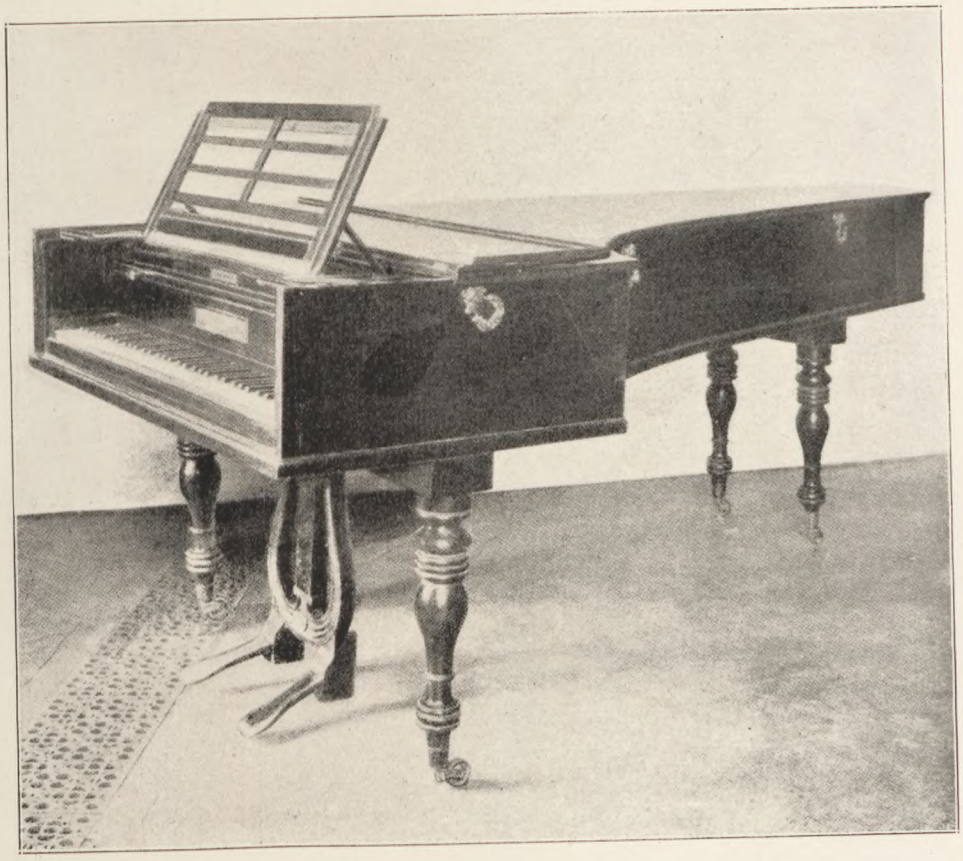

Beethoven-zongora

A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona

BEETHOVEN-ZONGORÁK

Budapest két igen becses Beethoven ereklyét őriz. Két zongorát. Mindegyik hiteles Beethoven-emlék. Az egyiken a mester sokat játszott, a másik az ő tulajdona is volt. Az egyiket József királyi herceg ajándékozta az Orsz. Magy. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolának, a másik Liszt Ferenc hagyatékából került a Nemzeti Múzeum tulajdonába.

Beethoven sok zongorája közül csak öt ismeretes. Ebben a számban nemcsak a mester tulajdonában volt zongorák, de azok is benne foglaltatnak, amelyeken barátainál és ismerőseinél többször játszott. A többi Beethoven-zongora elkallódott az idők folyamán.

A külföld előtt is hiteles öt zongora közül egyik a mienk, egy ujabban hitelesített zongorával ez a szám hatra emelkedett és az egyik már ismert zongorához több magyar vonatkozás fűződik. Úgyhogy a hat Beethoven-zongora közül háromhoz formálhatunk jogot. És nem valószínűtlen, hogy ha a hangszereket szorgos kutatás alá vennénk, még egy néhány magyar vonatkozású zongorára akadnánk. Hátha megkerül az Erdődy Péterné, a Brunsvik Jozefin, a desánfalvi Gyka család, Keglevich Borbála, vagy a gróf Chotek Hermanné (Brunsvik Henriett) alsókorompai hangszere? A Budán tartott hangverseny, vagy a pozsonyi koncert zongorájára is ráakadhatunk. Ezekből is látszik, hogy ha Beethoven magyar vonatkozásait behatóbban kutatnánk, még sok értékes és *magyar* anyaggal gazdagíthatnók a Beethoven irodalmat. A mester minden lépését évtizedeken át magyar emberek vették körül.

Az eddig ismert öt Beethoven zongora egyikének történetébe két magyar szál fűződik. Arról a zongoráról beszélünk, amelyet Lichnovszki hercegné ajándékozott Beethovennek. A zongorát a hercegné *Pestről küldette* a mesternek az S. A. Vogel cég útján. A hangszert Beethoven Bernhard Feilernek, kedvenc tanítványának ajándékozta, aki a Kállay-család (melyik Kállay-család?) zongoratanítója volt. A hangszer most dr. Siegfried Strakosch gyárosé. E zongora hitelessége nem kétséges, de a története nem tisztázott.

A Nemzeti Múzeumban őrzött Beethoven-zongorát Thomas Broadwood angol zongoragyáros küldte tisztelete és elragadtatása jeléül ajándékba Beethovennek 1818-ban. Alaposan megkopott, barna színű hangszer. Háromhúros és közel hat oktávás. Homlokzatán ez a szó ragyog: Beethoven s ráírva még: „Hoc instrumentum est Thomae Broadwood [Londini] donum propter ingenium illustrissimi Beethoven". Broadwood mikor európai kőrútján Bécsben időzött, személyesen is megismerkedett a mesterrel. A hangszer Trieszten keresztül érkezett Bécsbe. 1818 tavaszán Beethoven Mödlingbe vitette. Onnan ősszel a hangszer visszakerült Bécsbe és a Schwartzspanierhaus-i lakáson állt a mester haláláig. A hagyatékból Spina hangszer és zeneműkereskedő vette meg, akitől Weimarba került Liszt Ferenchez. Liszt hagyatékából a hangszer Sayn-Wittgenstein hercegné tulajdonába ment át, kinek leánya, Hohenlohe Mária hercegné, azt a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

Ez a zongora kétszeresen becses, mert nem csupán Beethoven — hanem egyszersmint Liszt — emlék is.

A másik tulajdonunkban levő és most már *hatodik hiteles Beethoven-zongora* a gróf Brunsvik család martonvásári kastélyának zeneteréből való. Tehát kétségtelen,

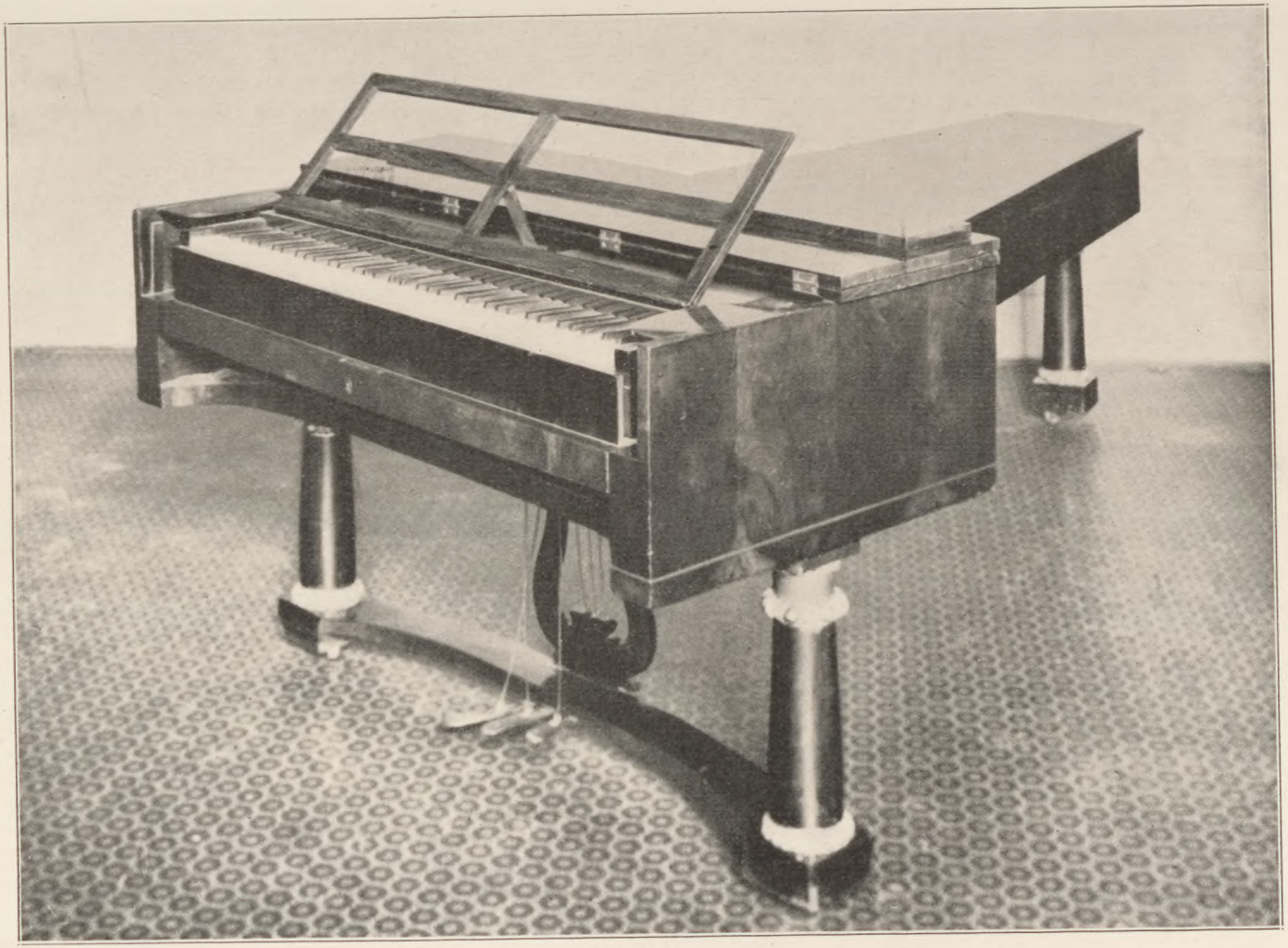

Beethoven-zongora

az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tulajdona

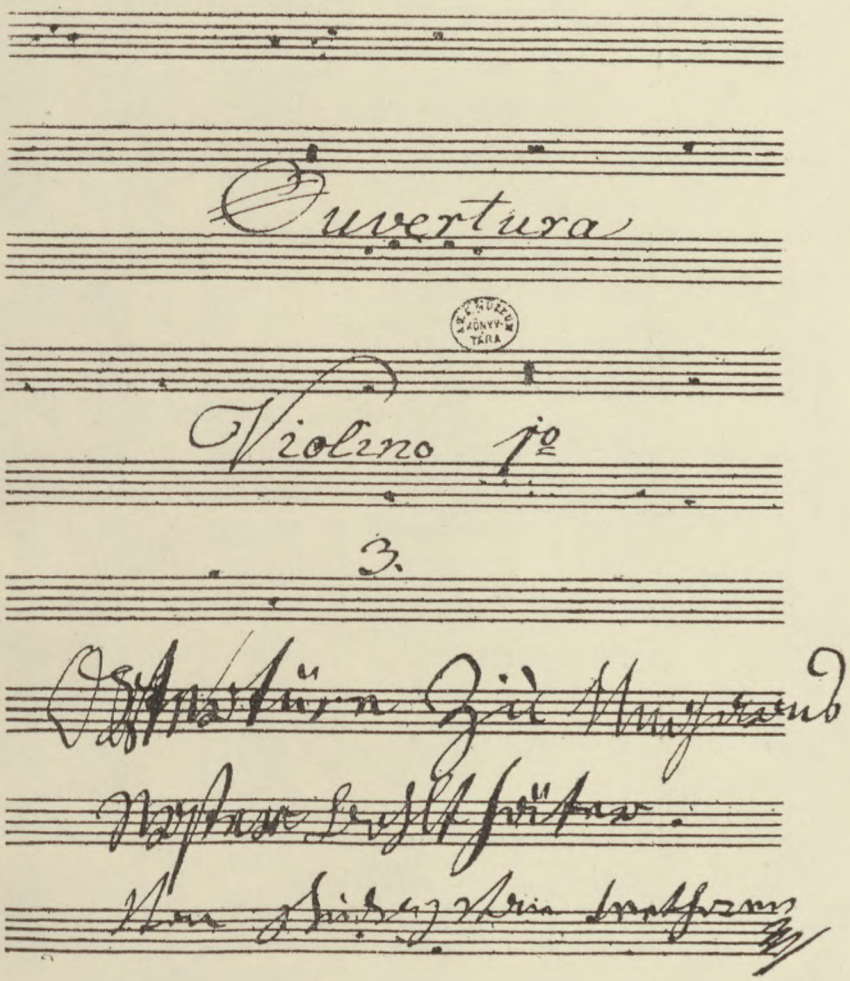

Az „István király"-nyitány elsőhegedű szólamának címoldala Beethoven kézírásával

Első közlés

A Nemzeti Múzeum tulajdona

hogy Beethoven sokat játszott rajta. A Brunsvik birtok jó ideig József királyi hercegéké volt. Beethoven születésének százötvenedik évfordulóján, 1920-ban, József királyi herceg a becses ereklyét az Orsz. Magy. Kir. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolának ajándékozta.

A zongorán semmi felírás sincs. Világosbarnás színű, két méter hosszú, hat és fél oktávás, három pedálos hangszer. Feltűnően alacsony. Középtermetű ember alig tud pedáljához férni. A zongora lábait aranyozás díszíti. Kótatartója több mint egy méter hosszú, erős famunka. Két kinyitott kótafüzet kényelmesen elfér rajta.

BEETHOVEN-KÓTA.

Nemzeti Múzeumunk még egy Beethoven-ereklyét őriz. Egy Beethoven-kéziratot. Az „István király" nyitánya elsőhegedű szólamának egy példányát. Nem a mester kótázása, hanem valamelyik másolójáé. De Beethoven nyílván átnézte, mert egy hangot javított benne és több helyt dinamikai jelzéssel látta el. Ezenfelül *a kóta címoldalára sajátkezüleg írta rá:* „Ouvertüre zu Ungarns erste Wolthäter von Ludwig van Beethoven". Tipikus nagy és hanyag Beethoven-betük. Fakult írás. Sokkal halványabb már, mint a másoló kótái. Valószinűleg a Királyi Városi Színház megnyítására Beethoven által küldött kótaanyagból maradt nálunk a hegedűszólam.

MAGYAR DAL BEETHOVEN FELDOLGOZÁSÁBAN.

A Breitkopf és Härtel cég „Der Bär" című évkönyvének idei kötetében W. Lütge Beethovennek egy eddig ismeretlen népdal füzetét ismerteti. A füzet maga e sorok írásakor még nem jelent meg (lásd „Mitteilungen des Hauses

Breitkopf u. Härtel, Heft 139"). A dalok közül a huszonharmadik: *Magyar szüretelő ének*, mely a legegyszerűbb zongorakisérettel a lipcsei Allgemeine Musikalische Zeitung 1816-i évfolyamában jelent meg. Major Ervin megállapította (az Országos Beethoven Zeneünnepély műsor-albuma, 1927. 71—77, oldal), hogy a dal beküldője Fusz János (1777—1819) a magyarországi szimfónikus zene kiváló mestere volt. A költemény: Kisfaludy Sándoré (Himfy szerelmei. Kesergő szerelem. Buda, 1801. 71. dal).

EGY MEGÍRANDÓ MAGYAR BEETHOVEN-KÖNYV MARGÓJÁRA

A Beethoven-literatúrát magyar nevek sűrűn szövik át: Zmeskáll, Simon, Apponyi, Pállfy, Liszt, desánfalvi Gyka, Dezasse, Finta, Pinterics, Forray, Lányi, Szalay. Beethoven kétezer levele közel egynegyed részét magyaroknak írta s pár száznak mindenikében van valami magyar név vagy vonatkozás. Természetes tehát, hogy a Beethoven irodalom is tele van ezekkel a nevekkel.

Az irodalomnak e legkevésbé járt útjait magyar embereknek kellene végig kutatniok, akik bizonyára dús eredménnyel térnének meg.

Itt van mindjárt *Zmeskáll Miklós* kedves alakja. Százötven Beethoven levél és cédula őrzi hosszú, zavartalan barátságuk melegét.

A domanoveczi és lestinei Zmeskáll-család Árva vármegyei eredetű. A XVIII. században Pozsony vármegye Terling községében birtokosok, jómódú földesurak. Egyik sarjuk, Miklós (1759—1833), a bécsi udvari kancellária főtisztviselője. Arisztokrata környezetben él. Kiváló gordonkás, alaposan képzett zenész. Kitűnő hangszerei voltak.

Vasárnap délutánjait a lakásán kamarazenéléssel töltötte el. A kvartettezésekre Beethoven is eljárt s több vonósnégyese Zmeskáll zenedélutánján hangzott el először. Időrendben Beethoven legelső bécsi barátja, alig kis időre a mester Bécsbe érkezése után, talán már 1792-ben megismerkedtek.

Zmeskáll valóságos famulusa Beethovennek. Tőle tanulja meg a mester, hogy kell leírni hibátlanúl a Brunsvik nevet. Lakásokat vesz ki számára, bútorokat, cselédeket szerez neki, a libatollakat kótázáshoz ő hegyezi, bort ajándékoz, pénzt, kótákat kölcsönöz. Együtt étkezik a mesterrel, kocsmákba jár vele s szerényen tűri csipkelődéseit és sokszor erős tréfáit.

Zmeskáll lakásán 1818-ban még vannak kamarazenélések, de aztán a jóbarát elbetegesedik, úgyhogy alig találkozhatnak. Beethoven halálos betegségében ceruzával írt meleg sorokban meghatóan vígasztalja betegen fekvő öreg barátját.

Zmeskáll nevét Beethoven egyik legcsodálatosabb vonósnégyese (f-mol, op. 95) és egy kisebb improvizáció őrzi.

Zmeskáll Miklósról külön kötetet érdemes írni.

Alapos kutatónak kellene végigjárnia *Simon Ferdinánd* (1797—1852) pesti születésű magyar festőművész útjait, aki nagyon tehetséges énekes is volt s a legemelkedettebb szellemű képet festette Beethovenről.

A *Dezasse, Finta, désánfalvi Gyka* és *báró Forray* család Beethovennel való kapcsolataiban is lehetne új adatokat találni. Tisztázni kellene a *gróf Pálffy Ferdinánd* (1774—1840) és magántitkára, a pesti származású *Pinterics Károly* (?—1831), valamint *gróf Apponyi György* (1751—1817) Beethovenhez való viszonyát. Talán a gyermek *Liszt Ferenc* sokat vitatott Beethoven-csókjának megtörténtét is tisztázni

lehetne. *Böhm Józsefet* (1795—1876), *Hummel Jánost* (1778—1837) is több szál fűzte a mesterhez. Ők is magyar születésű emberek. És végül nem volna érdektelen pontosan kikutatni, ki volt a Deym-szalon *Lányija* és *Szalay József* zongoraművész, Hummel tanítványa, — ha csak egy pillanatra is, — mennyiben érinti Beethoven életét?

Ime, milyen érdekes, új, magyar Beethoven-könyv anyag!

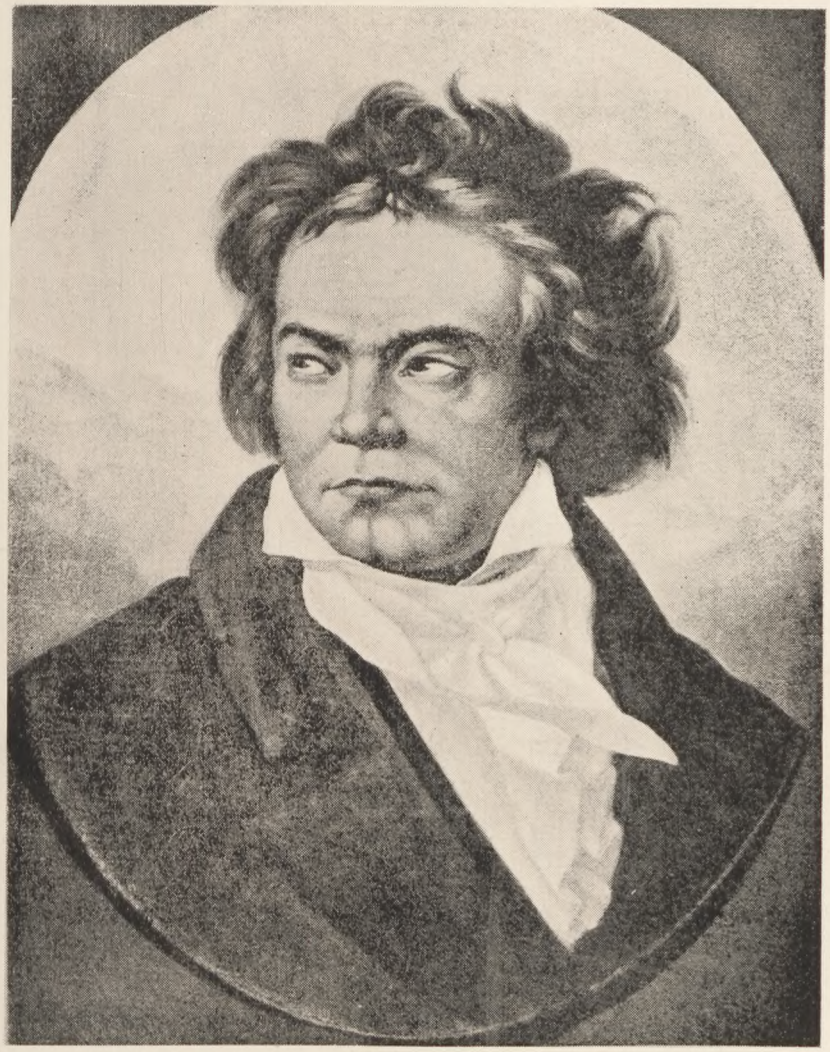

Beethoven
negyvennyolc éves korában

Simon Ferdinánd magyar festőművész
munkája után

FORRÁSMUNKÁK

THAYER, KALISCHER, FRIMMEL, NOTTEBOHM STB. MŰVEIN KÍVÜL:

Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben. (Budapest, 1896.)

Bleyer Jakab: *Kotzebue és a pesti német szinház megnyitása 1812-ben.* (Philológiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről. Szerkesztette Gragger Róbert, Budapest, 1912.)

Borovszky Samu dr.: *Magyarország vármegyéi és városai.* Pozsony vármegye. (Budapest, ?.)

Brunsvik Teréz grófnő: *Félszázad életemből.* (Fordította: Petrich Béla dr.) Lásd: Czeke Marianne dr. és H. Révész Margit dr. „Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza 39—108 oldal.

Czeke Marianne dr. és H. Révész Margit dr.: *Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza.* (Budapest, 1926.)

Cserna Andor: *Beethoven-Breviárium.* (Budapest, ?)

Eszterházy János gróf: *Az Eszterházy család és oldalágainak leirása.* (Budapest, 1901.)

Haraszti Emil dr.: *Brunswik Jozefin.* (Budapesti Hírlap 1927. febr. 23. szám.)

Hevesy Andor: *Beethoven intím elete. (Beethoven vie intíme).* Fordította Perlaky József. (Budapest, 1927.)

Isoz Kálmán dr: *a.) Beethoven kultusz fővárosunkban.* (Orsz. Beethoven Zeneünnepély műsor-albuma, 1927.)

b.) Buda és Pest Zenei művelődése 1686—1800. I. kötet. (Budapest, 1926.)

Kádár Jolán: *A pesti és budai német színészet története 1812—1847.* (Budapest, 1923.)

Károly János: *Fejér vármegye története.* (Székesfehérvár, 1901.)

Koudela Géza dr: *Beethoven egyházzenei géniusza.* (Katholikus Szemle, 1927. március.)

Major Ervin: *a.) Beethoven Budán.* (Zenei Szemle 1926. nov.—dec. szám.)

b.) Beethoven bemutató Pozsonyban, (Zenei Szemle 1927. febr.—márc. szám.)

c.) Magyar dal Beethoven feldolgozásában. (Orsz. Beethoven Zeneünnepély műsor-albuma, 1927.)

d.) Ujabb adatok Beethoven magyar vonatkozásaihoz. (A Zene 1927. nov. 1. szám.)

Mátray Gábor: *Beethoven érintkezése a magyarokkal.* (Nemzeti Zenede évkönyve, 1870.)

Meller Simon: *Az Esterházy képtár története.* (Budapest, 1925.)

Mohácsi Jenő: *Auf den Spuren des „Unsterblichen Geliebten.“* (Neue Freie Presse, 1927. IV. 3.)

Ottlik Pálma: *Athén romjai.* (Az Operaház számára készült fordítás. Kézirat.)

Romain Rolland: *Beethoven élete.* Fordította: Cserna Andor, (Budapest, 1920.)

Sebestyén Ede napilapokban megjelent cikkei. 1927.

Supka Géza: *Die „Unsterbliche Geliebte.“* (Pester Lloyd, 1927. I. 1.)

Mindennütt jeleztem, de külön is kiemelem, hogy nehány levelet, levél és szövegrészt a már meglevő magyar fordításban közöltem, a fordító és a szerző tudtával. Az a nézetem, hogy idegen nyelvű szövegnek csak egyetlenegy jó magyar fordítása lehet. Ezért vettem át Hevesy Andor „Beethoven vie intime“ című könyvéből (fordította: Perlaky József, lásd 28. 34. 35. 46. 49. oldal) leveleket, levélrészeket, valamint dr. Petrich Béla (lásd 20. 22. oldal) és dr. Isoz Kálmán (lásd 101. oldal) fordítását.

Meg kell még jegyeznem, hogy a „Beethoven és Pozsony“ című fejezetben (lásd 120. oldal) feldolgozott s O. G. Sonneck által közreadott Beethoven-levelet nem láttam. Azt Sebestyén Edének a Pesti Hirlap 1927 évi július 3-iki számában megjelent cikkéből, az ő fordításában vettem át.

TARTALOM

	Oldal
Könyvemről	1
1. Beethoven	3
2. Beethoven Budán	7
3. Beethoven és Brunsvikék	17
4. Beethoven és az Esterházyak	51
5. Beethoven és a pesti Királyi Városi Szinház	89
6. „Athén romjai" szövegkönyve	102
7. Magyar Beethoveniana	117
a) Beethoven és Pozsony	117
b) Beethoven hajfürtje	123
c) Keglevich Borbála	128
d) Kisebb nyomok Beethoven magyar útján	131
e) Beethoven gyóntatója	134
f) Beethoven-zongorák	141
g) Beethoven-kóta	143
h) Magyar dal Beethoven feldolgozásában	143
i) Egy megirandó magyar Beethoven-könyv margójára	144
8. Forrásmunkák	147

Papp Viktor

Beethoven és a magyarok